

Handelingen

S

2

123-35

Vergaderjaar 1984-1985

Tweede Kamer der Staten-Generaal

UCV 4 1 oktober 1984

4de uitgebreide commissievergadering

Vaste commissie voor het Milieubeheer

Nota Radioactief afval

Agenda

Nota Radioactief afval (18343) 1

Tijdens de vergadering zijn ingediend:

- Motie-Willems over voorkomen en beperken van radioactief afval (18343, nr. 7) 4
Motie-Willems over contra-expertise MINSK- en OPLA-rapport (18343, nr. 8) 4
Motie-Willems over criteria geologische berging van radioactief afval (18343, nr. 9) 4
Motie-Lankhorst over lokatiekeuze uitsluitend laag- en middelradioactief afval (18343, nr. 10) 5
Motie-Tommel over berging KSA (18343, nr. 11) 12
Motie-Zijlstra over interimopslag in of bij de kerncentrales (18343, nr. 12) 33
Motie-Zijlstra over het niet betrekken in het beleid van het radioactieve afval van eventuele nieuwe kerncentrales (18343, nr. 13) 33
Motie-Zijlstra en Alders over vervolgonderzoek mogelijke stralingsschade bij opslag van hoogactief afval (18343, nr. 14) 34
Motie-Tommel en Braams over publieksvoorziening radioactief afval (18343, nr. 15) 35

* Samenstelling:

Leden: De Beer, (VVD), voorzitter, De Boois (PvdA), ondervoorzitter, Konings (PvdA), Braams (VVD), Eversdijk (CDA), Dijkman (groep Scholten/Dijkman), Lansink (CDA), Zijlstra (PvdA), Veldhoen (PvdA), Rempt-Halmans de Jongh (VVD), Van Noord (CDA), Blauw (VVD), Lankhorst (PPR), De Waart (PvdA), De Visser (PvdA), Te Veldhuis (VVD), Willems (PSP), Oomen-Ruijten (CDA), Scharman (CDA), Tommel (D'66), Ernsting (CPN).
Plv. leden: Van Heemskerck Pillis-Duvekot (VVD), Moor (PvdA), Rienks (PvdA), Weisglas (VVD), Faber (CDA), Laning-Boersema (CDA), Alders (PvdA), Salomons (PvdA), Jorritsma-Lebbink (VVD), Borgman (CDA), Van Rey (VVD), Ubels-Veen (EVP), Toussaint (PvdA), Niessen (PvdA), Tripels (VVD), Van der Vlies (SGP), De Boer (CDA), Beinema (CDA), Mik (D'66).

4de vergadering: Vaste commissie voor het Milieubeheer*

Maandag 1 oktober 1984

Aanvang 11.15 uur

Voorzitter: De Beer

Aanwezig zijn 9 leden der Kamer, te weten:

De Beer, Braams, Lansink, Zijlstra, Lankhorst, Willems, Tommel, Ernsting en Van der Vlies,

en de heer Winsemius, minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, die vergezeld is van enige ambtenaren.

Aan de orde is de behandeling van de nota **Radioactief afval (18 343)**.

De Voorzitter: De vergadering is geopend. Ik heet de minister en diens medewerkers hartelijk welkom. Verder deel ik mee, dat er geen formele spreektijdbepanking is. Een inventarisatie wat betreft de discussie in eerste ronde leidt echter tot de conclusie dat, wanneer allen zich aan de opgegeven tijden houden, wij er vandaag wel uitkomen.

Ik merk op dat eerst in het week-einde een brief van het ministerie van Economische Zaken de leden van de commissie op hun huisadressen bereikte. Het betreft hier een regeringsstandpunt waarnaar in antwoord op de vragen wordt verwezen. Het is mij gebleken dat in elk geval één van de leden het stuk thuis niet heeft gekregen, hetgeen buitengewoon vervelend is. Overigens is dit stuk nog niet in formele zin aan de commissie toegevoerd. Ik stel voor, het nu ook niet door middel van deze UCV af te doen. Het kan echter wel bij de te voeren discussie een rol spelen.

Ik constateer dat enkele leden over deze kwestie het woord verlangen.

De heer **Willems (PSP)**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vind dat het wat op een overval lijkt dat wij pas op het laatste moment een regeringsstandpunt krijgen over twee zeer wezenlijke

rapporten, van belang voor de problematiek van het radioactief afval. Ik ben het dan ook volstrekt eens met uw voorstel om hieraan een afzonderlijke procedure te wijden, waarover de kamercommissie zich te zijner tijd zou moeten uitspreken. Juist gelet op het feit dat hierover nog een procedure volgt, vraag ik mij af, of het wel verantwoord is om de nota, zoals die er thans ligt, te bespreken.

In de nota wordt regelmatig verwezen naar voorlopige conclusies, vermeld in de OPLA- en MINSK-rapporten. Wij hebben daarnaar nader gevraagd in de schriftelijke vragen en zijn toen verwezen naar de rapporten en het regeringsstandpunt daarover. Bovendien moet worden geconcludeerd dat op zeer veel punten de zaak van het kernsplijtingsafval zo nauw samenhangt met andere beslissingen, bij voorbeeld over interimopslag, dat ik het niet verantwoord acht om die zaken uit elkaar te halen.

Wij hebben de laatste kwestie onvoldoende kunnen bestuderen – er is ook geen schriftelijke procedure over geweest – en wij hebben er ook niet met belangenorganisaties over kunnen spreken. Ik vind daarom dat het voor de hand ligt om de hele UCV af te blazen en te stellen dat wij die rapporten integraal zullen moeten bespreken bij de behandeling van de nota omdat zij in feite onderdeel vormen van het radioactief-afvalbeleid van de regering. Wij kunnen nu niet over een half dossier praten. Wie hiervoor als schuldige moet worden aangewezen, laat ik buiten beschouwing.

Overigens zou het regeringsstandpunt ons eerst in het kader van de BMD-beslissing bereiken en zij worden ons nu plotseling voorgelegd. Ik ervaar dit een beetje als een overval waarbij de discussie over het kernsplijtingsafval maar even meteen moet worden meegenomen. Nogmaals, ik

pleit ervoor, deze UCV nu niet te houden.

De heer **Lankhorst (PPR)**: Mijnheer de Voorzitter! De Kamer heeft op 25 september de antwoorden op de schriftelijk gestelde vragen ontvangen. Bij verschillende antwoorden werd vermeld dat de MINSK- en OPLA-rapporten plus de regeringsstandpunten daarover aan de Kamer zouden zijn aangeboden. Als een dergelijke mededeling wordt gedaan, betekent dit dat een kamerlid, dat die stukken in het eigen archief niet tegenkomt, gaat zoeken, bij het commissiesecretariaat, bij de griffie, bij de bibliotheek en bij de griffier. Ik heb moeten concluderen dat beide rapporten er niet waren, laat staan dat de regeringsstandpunten er zouden zijn. Dat betekent dat degene, die de antwoorden ondertekende, de minister van VROM, verkeerde informatie aan de Kamer gaf.

Als gevolg van de activiteiten van de griffier hebben wij op 27 september eindelijk de rapporten toegezonden gekregen. Die stukken droegen de datum juni 1984 zodat men zich afvraagt waarom – als de regeringsstandpunten er toch nog niet zijn – die stukken niet maanden eerder aan de Kamer werden gezonden, zodat de leden er tijdig kennis van hadden kunnen nemen.

Op 27 september krijgen wij, zonder dat wordt verwezen naar de verkeerde informatie van twee dagen eerder, beide rapporten, met de mededeling dat het regeringsstandpunt binnen enkele dagen te verwachten valt.

Het is overigens ook weer buitengewoon vreemd, dat de minister-president bijna een week eerder op zijn persconferentie al wel melding heeft gemaakt van dat regeringsstandpunt, dat wij de zaterdag erna ook in de kranten konden vinden. Het regeringsstandpunt was er, maar het kabinet slaagde er niet in de Kamer dat

Voorzitter

regeringsstandpunt op tijd kenbaar te maken. In het weekend blijken nu de meeste kamerleden — ik hoor daar helaas niet toe — het regeringsstandpunt alsnog ontvangen te hebben.

Ik betreur deze gang van zaken buitengewoon. Het kabinet heeft tegenover de Kamer en individuele kamerleden zeer onzorgvuldig gehandeld. Een discussie over essentiële onderdelen is daardoor niet mogelijk. Ik wil niet zover gaan, te zeggen dat wij vandaag nergens over zouden kunnen praten, juist omdat ik, zoals straks uit mijn betoog zal blijken, het op één hoop vegen van alle radioactief afval een heel slechte oplossing vind.

Ik wil juist voorstellen doen om het weer te scheiden. Vandaar, dat ik er niet voor pleit deze commissievergadering niet te laten doorgaan. In ieder geval kan naar mijn mening vandaag niet gesproken worden over het OPLA-rapport, het MINSK-rapport en het desbetreffende regeringsstandpunt.

Wij kunnen alleen terugvallen op de nota Radioactief Afval en de daarover gestelde vragen, voor zover die niet samenhangen met het OPLA- en het MINSK-rapport. Ik wil echter duidelijk nog wel kwijt, dat ik vind dat het kabinet niet langer op deze wijze met de Kamer moet omgaan.

De heer **Lansink** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik deel de verontwaardiging van de collega's die zojuist hebben gesproken over de procedure voor het tot stand komen van de stukken. Dat geldt niet alleen voor de brief van de minister van Economische Zaken ad interim, die geen dagtekening heeft, althans mijn exemplaar niet. Dat is heel merkwaardig.

De **Voorzitter**: Mijn exemplaar draagt ook geen dagtekening en dat is het officiële exemplaar.

De heer **Lansink** (CDA): Dan wordt het nog merkwaardiger.

De schriftelijke vragen zijn bovendien ook vrij laat beantwoord. Nu is dat hier de laatste tijd gebruikelijk geworden. De goede voorbereiding van de discussie wordt er toch door belemmerd.

Ik wil mij nu even beperken tot hetgeen de heren Willems en Lankhorst hebben gezegd. Ik ga niet zover als de heer Willems. Ik vind dat wij vandaag een eerste discussie kunnen hebben over het laag- en middelactief afval. Regering en Kamer hebben jegens Zijpe bepaalde verplichtingen op zich genomen. Ik vind dat de

besluitvorming op dat punt moet kunnen doorgaan. Ik schaar mij wel achter degenen die nu geen beslissing willen nemen en ook niet willen spreken over het kernsplijtingsafval van de kerncentrales en met name over OPLA. Wat de procedure betreft, kan ik mij vinden in de bevinding van de heer Lankhorst.

De heer **Tommel** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mij aan bij het procedurevoorstel dat door de heren Lankhorst en Lansink is gedaan. Ook ik wil alleen spreken over het laag- en middelactief afval en het kernsplijtingsafval buiten beschouwing laten.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Wij komen met het procedurevoorstel van de heer Lankhorst wel in moeilijkheden. Wij zouden maar over een gedeelte van de nota van de minister kunnen spreken, want een belangrijk deel daarvan gaat nu juist over kernsplijtingsafval en zelfs over bestraalde splijtstof. COVRA, met als belangrijkste onderdeel de door ons af te raden oplossing voor hoog radioactief afval, zou niet ter sprake kunnen komen. De UCV zou zodanig worden geamputeerd, dat de belangrijkste dingen niet kunnen worden besproken.

Het lijkt ook mij dat de UCV moet worden uitgesteld. Wij moeten een betere procedure afspreken en niet nu à l'improviste belangrijke delen afzonderen. Er is een grote verwevenheid tussen de nota van de minister van VROM en hetgeen de minister van Economische Zaken als eerste ondertekenaar doet.

Je hoeft de nota van de minister van VROM maar door te lezen om te zien dat OPLA- en MINSK-aspecten voortdurend een rol spelen. Een zinnige discussie lijkt mij dan ook helemaal niet mogelijk zonder dat je die rapporten erbij betreft. Het risico van onverantwoorde deelbeslissingen en van voor het blok te worden gezet, is dan ook veel te groot. Ik sluit mij dan ook aan bij het voorstel van de heer Willems om deze UCV uit te stellen en een betere procedure af te spreken.

De **Voorzitter**: Ik zal in elk geval namens de commissie ons misnoegen over deze gang van zaken aan de betrokken minister bekend maken.

Er ligt een ordevoorstel van de heer Willems, dat is gesteund door de heer Zijlstra, om de UCV nu niet door te laten gaan. Ik zal dat voorstel niet overnemen, maar het voorstel desgewenst in stemming brengen. Naar mij blijkt, handhaaft de heer Willems zijn voorstel.

Het voorstel van de heer Willems wordt bij handopsteken verworpen.

Tegen hebben gestemd de leden Lankhorst, Lansink, Tommel, Braams en De Beer.

Voor hebben gestemd de heren Willems, Zijlstra en Ernsting.

De **Voorzitter**: Wij komen nu aan de vraag wat dan wel aan de orde is. Het komt mij voor, dat in elk geval aan de orde moet zijn stuk 18343. Ik wil niemand beletten om ook te spreken over de andere rapporten, maar met de duidelijke aantekening dat daarover nog een afzonderlijke beraadslaging in enigerlei vorm nodig zal zijn.

De heer **Ernsting** (CPN): Ik wil er dan nog wel de kanttekening bij plaatsen dat het mij niet zou verwonderen als in de loop van de discussie zou blijken dat er, zeker door de verwevenheid, zowel in de kamerstukken als door het vooruitlopen op de rapporten die kortelings op onze tafels zijn gekomen, zoveel vragen nog zullen rijzen dat het wel eens onmogelijk zou zijn om deze UCV vandaag af te ronden en dat wij een voortzetting ervan moeten afspreken.

De **Voorzitter**: Die mogelijkheid bestaat, maar die geldt in principe voor iedere UCV. Ik weet ook nog niet in welke vorm wij straks het standpunt van de regering met betrekking tot beide rapporten moeten verwerken, in een mondeling overleg, een UCV, of wat dan ook. Dat moeten wij te zijner tijd nog maar eens in een procedurevergadering regelen, nadat het stuk vermoedelijk door het presidium aan deze commissie zal zijn toegewezen. Wij kunnen dan tevens beslissen of wij aan deze UCV een vervolg geven of dat wij er een afzonderlijke bespreking aan wijden.

Naar mij blijkt, gaan de aanwezige leden hiermee akkoord.

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Willems** (PSP): Voorzitter! Ik had er wel rekening mee gehouden dat mijn ordevoorstel het niet zou halen en ik heb mij dus wel voorbereid, waarbij ook ik inderdaad gestoten ben op de verwevenheid tussen de twee rapporten en deze nota. Ik zal mij zoveel mogelijk beperken tot de nota zelf.

Radioactief afval vormt een groot en onoplosbaar probleem. Toch schrijft de minister in zijn nota dat de opslag van radioactief afval eerst ad interim op land en daarna in geologische formaties milieuhygiënisch verantwoord mogelijk is. Deze stelling

Willems

poneren voorstanders van kernenergie al sinds jaar en dag; in Nederland werd dat al in 1974 door het reactorcentrum Nederland, later ECN, verklaard en nog iets later door de interdepartementale commissie voor kernenergie. Dat moet ook wel, want anders zouden ze toegeven dat het volstrekt onverantwoord is om op het kernenergiepad verder te gaan.

Maar – dat is toch wel van belang – die stelling is nooit bewezen. De minister is dan ook gedwongen om haar zelf wat af te zwakken. Bij voorbeeld in antwoord op de vragen 24 en 25 zegt hij dat het erop lijkt, dus niet dat het zo is, dat opslag in geologische formaties verantwoord kan. Op vraag 44 antwoordt hij dat de opwerking 'naar verwachting' verantwoord is. Er zijn geen risico's, zegt de minister, maar toch zoekt hij voor de opslag naar gebieden met een minimale bevolkingsdichtheid.

Hoe raar! Waarop is die optimistische verwachting dan in feite gebaseerd? Als je dat nagaat, liggen eraan ten grondslag een aantal wanhopige pogingen in het buitenland die voor een deel zelfs mislukt zijn en waar men ook zit met een groeiende berg afval en zeer omstreden onderzoeksrapporten geschreven door de kernenergielobby zelf.

Dat is een niet zo erg overtuigend dossier van de minister, gelet op de enorme kritiek die daarop voortdurend wordt uitgeoefend en op de problemen waarmee de verschillende onderzoeksprogramma's voortdurend te maken hebben.

De uitgangspunten van de nota – isoleren, beheersen en controleren – deugen niet. Ik heb zojuist al betoogd dat er nog steeds geen oplossing is voor het radio-actief afval. Men kan niet garanderen dat men bij voorbeeld het kernsplijtingsafval 1 miljoen jaren veilig kan opslaan. Het schrijven van nota's, onderzoeksrapporten, het werk van de aparte commissie-LOFRA en voorlichtingscampagnes om de maatschappelijke en bestuurlijke weerstand tegen de opslag weg te nemen, kunnen dit feit niet maskeren.

Er is dus alle reden om een heel ander uitgangspunt voor het radio-actief-afvalbeleid te nemen, namelijk dat het radio-actief afval, zo enigszins mogelijk, niet geproduceerd wordt, dat dus de afvalstroom maximaal beperkt wordt. Dat was ook het standpunt van de minderheid in de commissie-Van Buuren waarover het regeringsstandpunt gaat, een minderheidsstandpunt waaraan de regering geen woord wijdt.

Ik blijf dus pleiten voor stopzetting van het gebruik van kernenergie en voor het opslaan van het bestaande hoog radio-actief afval bij de bestaande centrales. Verder zou ik een beperking willen voor het industriële en medische gebruik tot alleen dat materiaal waarvan het afval een betrekkelijk korte vervaltijd heeft. Voorts zou een actief beleid gevoerd moeten worden, gericht op het ontwikkelen van toepassingen die radio-actief materiaal bevattende materialen en instrumenten kunnen vervangen. Dat kan ook door het vergunningenbeleid wat stringenter te hanteren. Ten slotte zal er een maximale scheiding moeten zijn van het afval dat nu bestaat, ook zodanig dat het later weer gebruikt kan worden voor verwerking of bewerking.

Het is bovendien interessant dat nog zeer onlangs de minister van Economische Zaken in antwoord op vragen van de heer Braams en mevrouw Rempt over de opslag van boorgruis in zoutkoepels heeft aangegeven dat dit hem geen verstandige optie leek omdat daardoor de druk om voor boorgruis alternatieve verwerkingsmethoden te vinden, volstrekt zou verdwijnen. Dit lijkt mij een argument dat met name ook voor het radio-actief afval van belang is.

Voorzitter, ik heb op dit punt een motie voorbereid. Ik zal haar straks aan u overhandigen, zodat zij in behandeling kan komen.

Een volgend punt wordt gevormd door de mededeling van de minister dat de opslag in zout of klei veilig kan geschieden. Het OPLA-rapport moet dit nog eens bewijzen. Een criterium om die stelling te toetsen, is er zelfs nog niet eens. Men wil af van de criteria die er op aandringen van de Kamer, destijds via een CDA-motie, in 1979 voor zijn geformuleerd door de ICK. Logisch! Want op grond van die criteria zouden immers alle zoutkoepels in Nederland ongeschikt zijn, zoals Van Montfrans van de Rijksgeologische Dienst op een van de controversezittingen van de MDE verklaarde.

Wat doe je dus, als je dit als pro-kernenergielobby hebt vastgesteld? Je schuift gewoon de criteria opzij en stelt daarvoor in de plaats 'een nog te formuleren radiologisch toetsingscriterium'. Zo formuleert de minister het zelf in antwoord op vraag 39; dergelijke onzin komen wij ook voortdurend in het OPLA-rapport tegen. Immers, de conclusie dat opslag veilig is, is natuurlijk heilig.

Overigens is het opmerkelijk dat in 1978 de regering de proefboringen

nog binnen twee jaar afgerond wilde hebben. Nu is er plotseling 14 jaar voor uitgetrokken. Het kan verkeren. Het lijkt er dan ook veel op dat wij eeuwig met de tijdelijke opslag zullen blijven zitten. Overigens zie ik niet in hoe die opslag in zout of eventueel in klei te verenigen is met de uitgangspunten die de regering in haar nota zelf formuleert: isoleren, beheersen en controleren. Dat geldt natuurlijk ook voor opslag in de zeebodem (het seabed-disposal), iets waarvoor de regering op dit moment duidelijk de deur openlaat. Ook dan kan er van beheersing en controle helemaal geen sprake zijn.

In de antwoorden op schriftelijke vragen van onze kant zegt de minister dan dat het bij opslag in het zout gaat om een beheersing en een controle van de methoden van berging en niet van het afval zelf. Ja, zo kun je alles goedpraten. Straks is het nog voldoende, als alléén de besluitvorming beheerst en gecontroleerd worden, zo nodig met geweld. Voorzitter, ik vind dit toch wel een buitengewone uitholling van de toetsingscriteria die de regering zelf formuleert.

De minister van Economische Zaken wil verder onderzoek gaan doen naar opslag in zoutkoepels, zo staat in de nota. Men wacht niet eens meer op het regeringsstandpunt inzake de MDE, zoals is toegezegd. Dat stond overigens wel in de nota maar niet in de antwoorden van de regering. Aanknopingspunt daarvoor moeten de onlangs verschenen rapporten zijn van de commissie MINSK en OPLA.

Hierover wil ik nog enkele opmerkingen maken, vooral in procedurele zin. We zullen er nog wel op terugkomen. Het zijn allebei zeer eenzijdige rapporten, geschreven door uiterst eenzijdig samengestelde commissies. De conclusies staan dan ook bij voorbaat vast: opslag kan veilig. De inhoud is vanzelfsprekend ook eenzijdig en onvolledig.

In het MINSK-rapport is bij voorbeeld niets te vinden over de risico's bij het transport van kernsplijtingsafval en bestraalde splijtstofelementen. Het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid over onder andere de risico's van de interimopslag in Ahaus, waarin geconcludeerd wordt dat die risico's er wel degelijk zijn, is blijkens haar literatuurlijst niet eens gezien door de commissie-MINSK.

Het OPLA-rapport is al even eenzijdig. Ik noem drie literatuurbronnen die helemaal niet bekend blijken te zijn bij de commissie. Ten eerste is er

Willems

het boek 'Atoomafval in beweging', waarin de hele discussie in het kader van de controversezittingen van de BMD is terug te vinden. In de tweede plaats is er het boek van professor Herrmann, genaamd 'Radioaktive Abfälle'.

In dit boek uit 1983 wordt bij voorbeeld de stelling dat zoutlagen niet doordringbaar zijn voor gas, ondergraven. In het Engelse taalgebied kennen wij het boek 'Radio-active waste' van Lipschutz. Hierin worden de mislukkingen geanalyseerd om in de Verenigde Staten te komen tot opslag in zoutvoorkomens.

Dit zijn maar een paar voorbeelden, maar het zal duidelijk zijn dat deze eenzijdigheid geen goede basis is voor verdere discussie in de Kamer noch voor besluitvorming door de regering. In een motie vraag ik dan ook de uitspraak, een contra-expertise van deze twee rapporten te laten verrichten, in het bijzonder door deskundigen uit de milieubeweging.

Ten slotte wordt in de nota gezegd dat verbranden van bepaalde vormen van afval – vooral van koolstof- en waterstofmaterialen – verantwoord kan gebeuren. Inmiddels is duidelijk geworden dat de risico's die daaraan verbonden zijn, bij voorbeeld samenhangend met de neerslag van zwaveldioxide, zo groot zijn – en bijna geheel onbekend – dat deze geruimtelijke opvatting van de minister over het verbranden van radioactieve materialen op het ogenblik geen pas geeft. Ik vind dan ook dat hij ook op dit punt zijn beleid moet heroverwegen.

Moties

De Voorzitter: Door het lid Willems worden de volgende moties voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat nog steeds geen veilige definitieve opslag van radioactief afval kan worden gegarandeerd;

van mening, dat derhalve in het radioactief-afvalbeleid prioriteit dient te worden gegeven aan het voorkomen en beperken van dat afval;

verzoekt de regering, haar beleid op dit uitgangspunt te baseren en de Kamer over de voortgang ervan jaarlijks te rapporteren,

en gaat over tot de orde van de dag.

Deze motie krijgt nr. 7 (18343).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat het MINSK-rapport en het OPLA-rapport een eenzijdig beeld schetsen van de mogelijkheden tot en risico's verbonden aan de opslag van radioactief afval;

overwegende, dat de samenstelling van de desbetreffende commissies eenzijdig is, doordat vrijwel uitsluitend voorstanders van kernenergie daarin zitting hebben;

verzoekt de regering, een contra-expertise op deze rapporten uit te laten voeren door met name deskundigen uit milieu-organisaties,

en gaat over tot de orde van de dag.

Deze motie krijgt nr. 8 (18343).

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat de regering voornemens is nader onderzoek te starten naar de berging van radioactief afval in geologische formaties;

van mening, dat een onderzoeksprogramma over de geologische berging van radioactief afval in Nederland in ieder geval gebaseerd dient te zijn op duidelijke, vooraf vastgestelde criteria;

overwegende, dat dergelijke criteria nog niet beschikbaar zijn;

verzoekt de regering, eerst deze criteria te formuleren en aan de Kamer voor te leggen, alvorens onderzoek naar geologische berging van radioactief afval in Nederland te starten,

en gaat over tot de orde van de dag.

Deze motie krijgt nr. 9 (18343).

□

De heer Lankhorst (PPR): Mijnheer de Voorzitter! De bespreking van vandaag over het radioactief afval kan niet meer zijn dan een interim-bespreking. Gezien de discussie van zojuist zou je misschien nog beter kunnen spreken van een 'interim-interim-bespreking'.

De Kamer kreeg niet alleen het regeringsstandpunt over de zogenaamde OPLA- en MINSK-rapporten te laat, maar wacht ook nog steeds op het standpunt van de regering met betrekking tot de Brede Maatschappelijke Discussie. Wanneer valt dit standpunt over de toekomstige energievoorziening te verwachten? Als de regering onverhoopt en tegen de wens van de meerderheid uit de Brede Maatschappelijke Discussie in

toch voor doorgaan met kernenergie kiest, krijgt de Kamer dan een nieuwe Nota Radioactief Afval?

In de huidige nota valt op dat de hoofdenkenmerken van het afvalbeleid isoleren, beheersen en controleren zijn. Waarom is beperken of voorkomen – zeker van kernsplijtingsafval en bestraalde splijtstofelementen – geen hoofdenkenmerk?

Hangt dat samen met het feit dat de discussie over de toekomstige energievoorziening en het gebruik van kernenergie nog niet is afgerond en het kabinet de kernenergie-optie openhoudt? Moet echter uit het simpele feit, dat er nog steeds slechts verwacht mag worden dat aan het eind van deze eeuw wel een definitieve opbergingsfaciliteit zal zijn gerealiseerd, niet geconcludeerd worden, dat een keuze voor kernenergie onverantwoord is? De PPR-fractie meent, dat bij voorbeeld de vraag of in de toekomst de gebruikte splijtstofelementen van de kerncentrales te Borssele en Dodewaard naar Nederland teruggestuurd worden al zoveel onzekerheid met zich meebrengt, dat een verdere stap op de weg van de kernenergie radicaal moet worden geblokkeerd.

Dan de slimme keuze voor één integrale opslagfaciliteit voor alle categorieën radio-actief afval; dat maakt het mogelijk dat in de aangekondigde intensieve voorlichting de nadruk kan komen te vallen op de noodzaak van het vinden van een opslagfaciliteit voor ziekenhuis- en laboratoriumafval. Immers, of Nederland het kernsplijtingsafval terugkrijgt, is immers nog niet bekend. Dat hoeft tijdens de voorlichtingscampagne natuurlijk niet zo breed uitgemeten te worden. Wie gaat trouwens die voorlichting geven? Toch niet de Commissie Lokatiekeuze Opslagfaciliteit Radioactief Afval? En als de lokale bevolking na voorgelicht te zijn, in meerderheid – zie de discussie over de Brede Maatschappelijke Discussie – een opslagfaciliteit voor radio-actief afval afwijst, wat dan?

En als de lokale en provinciale bestuurders het zelfde doen, grijpt de regering dan naar de beruchte dwangartikelen 65 en 66 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening? Het lijkt mij goed, als wij aan het begin van deze discussie daar helderheid over krijgen want dan weten bevolking en bestuurders waar ze aan toe zijn en waar de grenzen van hun mogelijkheden liggen. Hoeveel gaat de voorlichting overigens ongeveer kosten en wie betaalt het?

Lankhorst

Het kiezen voor één integrale opslagfaciliteit zal, gezien de afspraken met de gemeente Zijpe, de hele besluitvorming bovendien onder zeer zware druk plaatsen. Aan Zijpe werd beloofd, dat de rijksoverheid voor 1 januari 1986 maatregelen bekend zal maken voor een definitieve verwijdering van het laag- en middelradio-actief afval. Nu is dat veranderd in alle categorieën afval, een meer dan essentieel verschil. Wie zich de Velsense affaire van eind 1982 nog even voor de geest haalt – deze minister zal zich dit nog heel goed herinneren – toen het alleen ging om laag- en middelradioactief afval, kan zich voorstellen wat dat betekent. Het is volstrekt onmogelijk om op democratische wijze binnen één jaar tot een lokatiekeuze te komen voor één integrale opslagfaciliteit.

De keuze voor een interim-interim-opslag voor uitsluitend laag- en middelradioactief afval heeft langer dan één jaar geduurd. De belofte aan de gemeente Zijpe kan misschien gestand worden gedaan, als er een opslagfaciliteit voor laag- en middelradioactief afval wordt gezocht. Maar dat lijkt mij, eerlijk gezegd, al moeilijk genoeg. Als de regering meer wil, maakt zij democratische besluitvorming bij voorbaat onmogelijk en vraagt ze om grote moeilijkheden en uitgebreid verzet.

Als de regering de eigen spelregels serieus neemt, zich aan afspraken wil houden en van voorlichting geen propaganda en intimidatie maakt, dan kiest zij nu voor een opslagfaciliteit voor laag- en middelradioactief afval en niet voor een integrale opslagfaciliteit. De maatschappelijke kosten zouden anders de financiële wel eens ruim kunnen overschrijden. Ik wil op dit punt dan ook graag een motie indienen.

Motie

De Voorzitter: Door het lid Lankhorst wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehóord de beraadslaging,

gezien de toezegging aan de gemeente Zijpe, dat de regering voor 1 januari 1986 bekend zal maken welke lokatie geschikt geacht wordt voor de opslag van laag- en middelradio-actief afval; van mening, dat deze toezegging niet met democratische procedures gepaard kan gaan als er gekozen wordt voor een integrale opslagfaciliteit

voor alle categorieën radio-actief afval;

verzoekt de regering, het beleid te richten op de lokatiekeuze voor de opslag van uitsluitend laag- en middelradio-actief afval,

en gaat over tot de orde van de dag.

Deze motie krijgt nr. 10 (18343).

De heer Lankhorst (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Wie trouwens leest, dat de opslagfaciliteit niet in de buurt mag liggen van direct aangrenzende woonbebouwing en van wooncentra, dat er rekening gehouden moet worden met de mate van verstedelijking, de ligging ten opzichte van waterwin- en natuurgebieden en de nabijheid van intensieve recreatie, vraagt zich af waar dit in Nederland wel mag zijn. Zeker nu de ISP- en PNL-provincies zich uit het oogpunt van het richten zijn.

Ten slotte nog één ding. Als oppervlakte voor een integrale opslagfaciliteit wordt circa 20 hectare genoemd. Daarnaast wordt voor het silo type opslag van gebruikte splijtstofelementen en kernsplijtstofafval van de kerncentrales Borssele en Dodewaard een ruimtebeslag van 12,5 hectare aangegeven. Dat staat in het antwoord op vraag 23. Daar ik aanneem, dat deze vorm van opslag niet op voorhand wordt afgewezen, kom ik tot de conclusie, dat de regering ervan uitgaat, dat het afval van eventuele nieuwe kerncentrales niet naar deze opslagfaciliteit wordt afgevoerd. Is die conclusie juist, en zo ja, heeft de Kamer dan bij voorstellen van eventuele nieuwe kerncentrales een nieuwe nota radioactief afval te verwachten? Of heeft het kabinet – dat zou positiever zijn – reeds besloten geen nieuwe kerncentrales te bouwen?

□

De heer Zijlstra (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De kern van het probleem is het afschermen van de biosfeer van kernsplijtstofafval of bestraalde splijtstof. Vorige sprekers hebben hierover ook reeds gesproken. Dit probleem is door de Duitsers van een passende titel voorzien: het probleem van de Entsorgung, dus het kwijtraken van de zorgen.

Gelet op de gegevens die nu bekend zijn, betwijfelen wij of bedoelde afscherming mogelijk is. Wij betwijfelen met name dat het waar is dat berging in geologische formaties – voor Nederland is dat in zout – als een milieu-hygiënisch verantwoorde oplossing kan worden beschouwd.

Wij hebben hierover ook vragen gesteld.

De minister heeft echter ontwijkende antwoorden gegeven. Hij heeft het over de verwachting van internationale instanties. Volgens die instanties zou het op de geschetste manier kunnen. Het blijft echter onduidelijk waarop die verwachting is gebaseerd. Eigenlijk wordt niet meer dan de hoop uitgesproken dat er ooit ergens ter wereld zo'n opslagplaats operationeel zal worden. Dit is een beleid zonder hechte basis, rustend op drijfzand, zo vrees ik.

Als zo'n opslagplaats operationeel zou worden, betekent dat nog niet dat die ook veilig is. Onder druk van de toenemende hoeveelheid radioactief afval zou men mogelijk noodgedwongen genoegen moeten nemen met de minst slechte keuze. Als de regering dan steeds maar herhaalt, dat zo'n berging milieu-hygiënisch gezien verantwoord kan worden geacht, krijg ik de indruk dat men van regeringszijde denkt: laten wij dit nu maar vaak genoeg herhalen, dan zullen de mensen er ten slotte wel in geloven; de voorbeelden halen wij wel van elders.

Het is daarom belangrijk nog eens op een rijtje te zetten wat er in het buitenland dan werkelijk op dit gebied is bereikt. Voorafgaand daaraan is het goed na te gaan hoelang reeds de indruk bestaat dat bedoelde berging op een veilige manier kan en hoe lang men al denkt dat de plannen voor berging spoedig zullen worden uitgevoerd. Ik heb hiervoor eens nagekeken wat in het verleden de heer Hamstra, nu veteraan-lid van de commissie-OPLA, heeft gezegd over de opslagplaatsen die nu als kroongetuigen bij de minister worden gepresenteerd voor de mogelijkheid van opslag.

In 1974 schreef de heer Hamstra dat een ondergrondse opslagplaats in New Mexico in de Verenigde Staten voor KSA enzovoorts omstreeks 1980 in bedrijf zou komen. Deze militaire opslagplaats is echter nog lang niet klaar en zij zal alleen transuraan afval, (kleding, werktuigen en uitrustingsstukken) herbergen. In deze zeer dure, zogenaamde billion dollar limited purpose facility for transuranic waste zal geen KSA worden geplaatst. Dat wordt door de Amerikaanse regering ook heel duidelijk niet beoogd.

De tweede kroongetuige van de heer Hamstra was indertijd Asse. De derde was Gorleben, eveneens in Duitsland. In 1974 zei de heer Hamstra dat in West-Duitsland voorbereidingen

Zijlstra

werden getroffen om kernsplijtingsafval op te slaan in de zoutmijn Asse II. Ook dat is niet uitgekomen. In Asse komt helemaal geen kernsplijtingsafval. Collega Willems heeft er al op gewezen dat mensen als Herrmann, Grimmel en Duphorn de zoutkoepel in Gorleben volslagen ongeschikt vinden.

Volgens het Amerikaanse Department of Energy zal mogelijk een eerste opslagplaats in de VS tussen 1998 en 2024 in bedrijf komen. Men heeft echter al eerder data genoemd die voorbarig bleken. Ik wijs op de opmerkingen van de heer Hamstra.

De heer Lansink (CDA): Kan de heer Zijlstra de gegevens overleggen waaruit deze jaartallen blijken met betrekking tot de definitieve of quasi-definitieve opbergssystemen in de VS? Hij kent ongetwijfeld de inhoud van de wet die in 1982 door het Congres is aanvaard en die in 1983 operationeel is geworden.

De heer Zijlstra (PvdA): De Amerikaanse regering heeft in Nuclear Fuel van 21 mei 1984 verklaard dat niet te verwachten is dat voor 1998 en in de periode tot 2024 zo'n opslagplaats in bedrijf zal komen. Dat is toch zeer recent.

In Engeland en Zweden zijn plannen tot proefboren niet doorggegaan wegens verzet van de bevolking. In Denemarken is ondanks juichkreten van iemand als Van Loon van de KEEMA, ook een lid van de Commissie OPLA, veilige opslag niet aangetoond. Ik vind het nodig deze dingen te zeggen, omdat ze in de antwoorden van de minister hadden moeten staan. Er was naar gevraagd.

Door steeds maar te beweren dat in andere landen de aanvaardbaarheid van berging in zout of in andere geologische structuren is aangetoond, tracht de regering de Nederlandse bevolking rijp te maken voor zo'n berging. Gezien echter de in werkelijkheid bestaande technische en bestuurlijke hindernissen en onvoorziene omstandigheden moet men wel kunstgrepen toepassen; kunstgrepen die – ik aarzel een beetje het te zeggen – als je het goed bekijkt een beetje de kleur van manipulatie krijgen.

Ik doel dan vooral op de kunstgrepen met betrekking tot de eisen, te stellen aan bij voorbeeld zoutstructuren voor opberging van hoogradioactief afval in het bijzonder. De heer Willems heeft er al op gewezen dat de ICK in 1979 zestien criteria voor zo'n opber-

ging heeft opgesteld. Er moet boven een zoutstructuur een 'cap-rock' zijn, bij voorbeeld van gips. Er moet 200 meter maagdelijk steenzout rondom de opbergplaats te vinden zijn. Er mogen geen breukvlakken zijn. Er moeten kleipakketten of dergelijke om de koepel aanwezig zijn en de koepel moet vooral tektonisch rustig zijn. De koepel mag sinds het tertiair, circa 20 mln. jaar geleden, niet zijn gestegen. Dat staat er zeer duidelijk en met zoveel woorden in.

Die criteria nu worden door de OPLA-commissie losgelaten. Ze zouden niet doelmatig zijn. Daarvoor in de plaats komt een zogenaamd radiologisch toetsingscriterium. Dat moet echter nog ontwikkeld worden ergens in de eerste fase, dat wil zeggen terwijl op de hydrologie, de heterogeniteit van het zout en op een geologische evaluatie nog wordt gestudeerd.

In de brief van de minister van Economische Zaken krijgen wij dan de mysterieuze term 'het eindcriterium'. Dat moet nog worden vastgesteld en getoetst. Volgens die brief van de minister van Economische Zaken ad interim zouden de criteria van het ICK daarbij in evaluerende zin moeten worden betrokken. Het gaat hier om criteria door het ICK opgesteld, mede naar aanleiding van een motie die door de fractie van het CDA is ingediend. Die criteria worden nu losgelaten en 'in evaluerende zin' bij het nieuwe criterium betrokken. Ten slotte moet er iets uitkomen dat een eindcriterium zou zijn.

Kan het moeilijker, kan het 'lubberiaanser'? De rechtvaardiging van dit nieuwe beleid voor de te stellen eisen is zo zacht als boter. Er mee wordt geprobeerd de werkelijke dilemma's van de criteria-keuze te ontgaan. Is het motto misschien 'wij schaffen de vroegere criteria af en stellen een nieuwe aanvaardbaarheids-eis naar bevind van zaken onderweg op'? Dat 'onderweg' slaat dan waarschijnlijk op de eerste fase, hoewel het gezien de term 'eindcriterium' ook op de latere fases kan slaan.

Er is hier naar mijn mening sprake van een kunstgreep van de eerste orde. Ik denk dat de regering heel wat voorlichting nodig zal hebben om dit plausibel te maken.

Eigenlijk zou op grond van de bestaande ICK-criteria elke zoutkoepel ongeschikt bevonden moeten worden. Er mocht namelijk twintig miljoen jaar geen opstijgende beweging zijn geweest. Die beweging is er echter wel geweest. In een controverse-zitting

tijdens de BMD – door sommige bewindslieden kennelijk al weer volkomen vergeten – zei de heer van Montfrans van de Rijks Geologische Dienst met zoveel woorden, dat volgens de ICK-criteria in Nederland geen enkele zoutkoepel geschikt kan worden geoordeeld.

Kennelijk heeft Van Montfrans, ook lid van de commissie OPLA, de ICK-eisen nu ook losgelaten. Je krijgt de indruk – het klinkt oneerbiedig – dat de OPLA-commissie een soort ménagerie du ministre is geworden. Sommigen herinneren zich wellicht nog de ménagerie du roi van Willem I: de Eerste Kamer. Aan het loslaten van met name dit ICK-criterium zal de voorlichting een harde dobber krijgen.

Een ander punt waarop kritiek is te leveren, vormen de kosten. Ook op dit gebied worden naar mijn mening kunstgrepen toegepast. Minister Winsemius verwijst naar een nota over de kosten van zijn collega Van Aardenne, waarin een schatting staat van de kosten van de aanleg van een mijn in een zoutkoepel ten bedrage van f 375 mln. Wij hebben eens nagekeken hoeveel Gorleben volgens de regering in West-Duitsland zal kosten. Ik zal u niet vermoeien met detailcijfers. In totaal bedraagt de schatting echter 2,5 mld. mark.

Vallen de kosten van het boven- en ondergrondse onderzoek ook onder de begroting f 375 mln.? Hoe verklaart de bewindsman het enorme verschil met Gorleben?

Over de kosten zijn nog veel meer vragen te stellen. De minister geeft geen antwoord op de vraag welke fondsen door de exploitanten van de bestaande kerncentrales opzij zijn gezet. Hij zal overleg starten over de wijze van fondsvorming. Hoe kan je op een goede manier een fonds vormen als je niet méér weet dan dat het naar verwachting enkele honderden miljoenen gulden zal gaan kosten? Hoe zit het overigens met de kosten van de interimopslag? Ook die zijn onbekend.

De levensgrote kans bestaat dat toekomstige generaties kosten zullen moeten maken vanwege onvoldoende fondsvorming om dit moment. Op wie moeten die kosten dan verhaald worden, op de exploitanten van de huidige kerncentrales of hun opvolgers? Of zal het net gaan als bij de verzekeringen op kernenergie: de lasten worden afgewenteld op de gemeenschap? Wij kennen op dit gebied precedenten: het chemisch afval is een teken aan de wand.

Zijlstra

Ik kom op het aspect van de proliferatie. De minister beaamt dat dit aspect een rol speelt. Een goede beveiliging van de opslagplaats zal naar zijn mening noodzakelijk zijn.

Vanwege het in splijtstofstaven nog aanwezige uranium en het erin gevormde plutonium zou de opslagplaats volgens de minister onder de waarborgstelsels van Euratom en IAEA moeten komen. Dit geldt uiteraard ook voor interimopslag. Wat zijn hiervan echter de consequenties? Betekent dit dat IAEA en Euratom inspecties moeten uitvoeren in dan wel boven de zoutkoepel gedurende de tijd dat plutonium uit proliferatie-oogpunt gevaarlijk blijft? Op welke manier wil de minister een dergelijke controle over duizenden jaren eigenlijk garanderen? Hoe weet hij overigens zeker dat de IAEA over 25 jaar nog bestaat, laat staan over duizenden jaren?

Hoe zal de controle geschieden als er geen mijn wordt uitgediept met schachten en galerijen, maar met alleen boorgaten, mogelijk tot 4 km? Wordt dit storten een vorm van je ervan afmaken zonder de mogelijkheid het afval eventueel terug te halen, zelfs gedurende de eerste tien jaar, zoals bij de mijn wel wordt voorzien? Zijn overigens juist – dit is misschien een wat wantrouwende gedachte – voor dit boorgatenconcept de zoutkussens en de zoutlagen anders dan in de noordelijke provincies ten tonele gevoerd? Daar werpen streekplannen mogelijk niet zulke grote hindernissen op als in Groningen en Drente het geval is. Welke provincies heeft men hier op het oog?

Ter afsluiting van het onderwerp 'Entsorgung' wil ik een citaat geven uit een brochure van de CDA-fractie in Groningen. Die brochure is genaamd 'radio-actief afval onder Groningen' en is in 1977 verschenen. 'Om de jaarproductie aan kernsplijtingsafval van één kerncentrale van 600 megawatt zodanig met water te verdunnen, dat dit water niet de normen van het drinkwater overschrijdt, is een hoeveelheid water nodig gelijk aan de oppervlakte van Nederland met een diepte van 200 meter.' Dit is geen citaat van de PvdA of van actiegroepen. Neen, het is een citaat van de CDA-fractie van Groningen. Ik vind het zelf wat simpel gesteld, maar voor de te verwachten discussie geeft het toch wel een treffende indicatie van de gevaren.

Het is duidelijk dat de objectiviteit en de waardevrije behandeling in het

ministeriële stuk en in de onderliggende rapporten ver te zoeken is. Met name de commissie-OPLA is zeer eenzijdig samengesteld. Geologen van het type van wijlen prof. Hoefnagels van de ICK-studie worden node gemist. Dit is echter ook het geval met mensen die twifelen aan de geschiktheid van het zout in engere zin. De Groningse wetenschapper Den Hartog is daarvan een treffend voorbeeld. Zoals bekend heeft hij een eerste studie gemaakt van de gevolgen van temperatuurstijging als gevolg van het opbergen van kernsplijtingsafval in zout. De resultaten hiervan zijn vooralsnog niet geruststellend, om het voorzichtig te zeggen.

Deze wetenschapper heeft de voorstudie verricht op kosten van het ministerie van Economische Zaken. Hij wil een vervolgstudie uitvoeren om te kijken of zijn pessimistische veronderstellingen uitkomen. Het lijkt erop dat het ministerie van Economische Zaken die studie niet wil financieren. Ik wil graag een oordeel van de minister hebben over mijn suggestie om Den Hartog in ieder geval zijn studie te laten voortzetten en op grond van modelstudies pas over vier of vijf jaar verder over eventuele boringen te besluiten.

Den Hartog stelt voor zout van verschillende samenstelling op temperatuurstijging en beschadigingsgevolgen voor de zoutkoepel te analyseren. Daarmee zal een tijd van een jaar of vier gemoeid zijn. Voordat niet vaststaat dat zout eventueel geschikt is, is het zinloos om boringen uit te voeren. Ik zal daarover zo nodig een motie indienen. Ik wacht eerst af wat de minister van deze suggestie vindt.

Ik ga over op de interimopslag. Wat de opvolger van Zijpe betreft, presenteert de minister eigenlijk een wereldprimeur. Nergens ter wereld wordt kernsplijtingsafval, eventueel bestraalde splijtstof en ander hoogradio-actief materiaal plus laag- en middelactief materiaal, op een dergelijke geconcentreerde opslagplaats zelfs maar in het vooruitzicht gesteld. Marcoule in Frankrijk herbergt alleen kernsplijtingsafval en bestraalde splijtstof.

Nogmaals, Nederland heeft op dit punt het twijfelachtige genoegen een wereldprimeur in huis te krijgen. Wij geven de voorkeur aan de meest gangbare praktijk elders in de wereld, namelijk de opslag van kernsplijtingsafval of bestraalde splijtstof in of bij de centrales. In antwoord op vraag 36 wijst de minister erop dat de opslag van kernsplijtingsafval ....

De heer Lansink (CDA): U sprak zoëven over de meest gangbare praktijk. Is dat een beleidsvoornemen of is het gewoon de onwikkelde praktijk? Als ik goed ben ingelicht, geldt de stelling in ieder geval niet voor landen als Frankrijk, de Verenigde Staten, Duitsland, Zweden en China, waarbij ik opmerk dat wij in het laatste land nog geen kijkje hebben kunnen nemen.

De heer Zijlstra (PvdA): Ik sprak over de combinatie van hoogradio-actief afval en laag- en middelradioactief afval. In verreweg de meeste landen met min of meer duidelijke plannen zijn wordt hoogradio-actief afval van laag- en middelradio-actief afval gescheiden. Ik ken geen enkel voorbeeld van een nu al duidelijk omschreven plan waarin deze beide soorten afval op dezelfde plaats worden opgeslagen.

De heer Lansink (CDA): Dat is volstrekt juist..

De heer Zijlstra (PvdA): Daarom sprak ik over een wereldprimeur.

De heer Lansink (CDA): U zei dat een voorkeur bestond voor het bewaren van kernafval in of bij centrales. Mijn vraag was of dat een beleidsmatige voorkeur was of iets dat uit nood was geboren.

De heer Zijlstra (PvdA): Het woord 'wereldprimeur' slaat wat het project van de minister betreft op het combineren van hoog-, laag- en middelradio-actief afval. Wat de opslag betreft kan ik alleen zeggen dat elders in de wereld de gangbare praktijk is en, gelet op de termijn van andere plannen, nog heel lang zal zijn dat kernsplijtingsafval en bestraalde splijtstof bij de centrales wordt opgeslagen. De minister wil die fase kennelijk overslaan en het afval meteen ergens anders in Nederland geconcentreerd opslaan.

In antwoord op vraag 36 zegt de minister dat de opslag van kernsplijtingsafval in waterbassins en van uitgewerkte brandstof bij kerncentrales berust op uitgebreide ervaring. In feite is dit een pleidooi voor opslag van kernsplijtingsafval bij de kerncentrales. Ook het rapport-MINSK laat zich in deze zin uit. Naar onze mening is er geen reden om nog een andere plaats in ons dichtbevolkte land te belasten met opslag van hoogradioactief afval. De installaties te Borssele en Dodewaard kunnen daarvoor worden gebruikt en eventueel worden uitgebreid.

Zijlstra

Collega Lankhorst heeft al iets gezegd over de te verwachten commotie zodra de lokaties bekend worden gemaakt voor geconcentreerde opslag. Het is duidelijk dat de Velsler affaire daarbij kinderspel wordt. Er zijn grote bestuurlijke en andere moeilijkheden te verwachten. De aanvaardbaarheid voor de bevolking ten aanzien van de opslag van hoogradioactief afval kan minimaal worden geacht.

Naar onze mening kan dit probleem 'ontscherp't worden door hoog radioactief afval bij de centrales te plaatsen. Ik doe deze suggestie. Als de minister ons zal zeggen, daar niets voor te voelen dan zal ik daar in tweede termijn een motie over indienen.

Wij willen wel nu al zeggen dat, als de regering volhardt in haar wereldprimeur en de meerderheid van de Kamer haar daarin volgt, wij geen enkele verantwoordelijkheid aanvaarden of zullen aanvaarden voor het tot stand komen van zo'n geconcentreerde opslag.

Het tweede punt waarover wij met de regering van mening verschillen, is de mogelijke hoeveelheid afval. Nu het parlement zich nog niet heeft uitgesproken over een uitbreiding van het aantal kerncentrales, vinden wij dat men niet nu al in de plannen met het afval van die centrales rekening mag houden. Bij 3500 MW, over de gehele levensduur van de centrales gerekend, zal het afval vele tientallen malen meer straling afgeven dan bij de bestaande kerncentrales het geval is. De mogelijkheid nu al open houden dat afval van nieuwe kerncentrales mede geplaatst zal moeten worden, betekent onzes inziens een miskennis van de rol van het parlement. Het is vooruitlopen op beslissingen.

De regering wil kennelijk vóór de beslissing over de nieuwe kerncentrales, het afval-obstakel voor de komende decennia al wegnemen zonder een oplossing te kunnen aandragen voor definitief opbergen van afval in verantwoordelijke zin en zonder een behoorlijke discussie over de risico's van de verschillende opties voor tussenopslag. Tekenend is dat noch in MINSK noch in de nota van de minister aandacht is geschonken aan beschouwingen over de risico's van tussenopslag van bestraalde splijtstof, zoals bij voorbeeld beschreven in de nota-Smit van de Technische Hogeschool Twente, onder andere over Ahaus, Lingen en Kalkar. Boven-

dien wordt geen aandacht geschonken aan de risico's van transporten. De gebeurtenissen met de Mont Louis hebben duidelijk gemaakt dat dit aspect belangrijk is.

De regering zegt dat er geen risico's zijn, maar toch wordt een aantal belemmerende plaatselijke omstandigheden in de lokatiekeuze betrokken. Collega Lankhorst heeft hier al iets over gezegd en ik zal dit nu niet herhalen. Ik wijs slechts op een opmerkelijke passage in de antwoorden van de minister (65, 66). Hij zegt dat zo'n tussenopslag technisch gezien overal mogelijk is, maar dat 'ter bepaling van de gedachten' een lokatie gezocht moet worden die ook goed scoort op deze punten. Die punten zijn: verstedelijking, waterwinning, natuurgebieden, enzovoort.

Als het er allemaal niet toe doet, waarom moeten dan nog 'gedachten bepaald' worden en welke gedachten zijn dit eigenlijk? Is dat de gedachte aan de geruststelling van de bevolking? En waarom moet de bevolking gerustgesteld worden als elke plaats veilig is? Misschien moeten die punten er wel in betrokken worden om andere redenen die niet in de antwoorden van de minister staan, maar wel in het rapport van de Commissie Heroverweging Verwijdering Radioactief Afval.

Ik citeer nu een passage op blz. 6 van dat rapport: 'Het nadeel van een dergelijke opslag is de gevoeligheid ervan voor een eventuele verstoring van de maatschappelijke structuur en natuurrampen. De aanwezigheid in de Nederlandse situatie van een groot aantal mensen in de omgeving vormt onder dergelijke omstandigheden (bij voorbeeld overstromingen, aardbevingen, terroristische acties, oorlogshandelingen) een vergroting van het risico'. Is dat de gedachte die nog bepaald moest worden?

Ook met het oog op deze risico's vinden wij dat de hoeveelheid radioactief materiaal beperkt moet worden tot het absoluut minimale. Dat sluit voor ons in ieder geval afval van nieuwe kerncentrales uit. Dat sluit überhaupt nieuwe kerncentrales uit. Om te voorkomen dat de mogelijkheid wordt open gehouden in zo'n geconcentreerde opslag ook radio-actief afval van nieuwe kerncentrales te plaatsen, zullen wij eventueel, afhankelijk van het antwoord van de minister, in tweede termijn een motie indienen.

De heer Lansink (CDA): Hoe moet ik het vragen van een uitspraak in deze richting nu rijmen met het ordevoorstel

dat u zojuist heeft gedaan en met uw aanvaarding van het voorstel van de minister? Wij zouden nu spreken over middel- en laagradio-actief afval en niet meer over OPLA, althans niet in besluitvormende zin. Dat legt de Kamer ook verplichtingen ten opzichte van de inhoud van de moties op. Ik heb er overigens persoonlijk geen moeite mee, want elke discussie is meegenomen. Het lijkt mij echter wel in strijd met hetgeen u zojuist heeft voorgesteld.

De heer Zijlstra (PvdA): Ik begrijp de heer Lansink niet meer. Hij heeft een voorstel gedaan om de nota van de minister aan de orde te stellen. Een belangrijk punt uit die nota is de interimopslag. De motie waarover ik nu spreek heeft betrekking op die interimopslag. Ik begrijp dus niet hoe ik de nota verantwoord kan behandelen, zonder te spreken over de interimopslag en de beperking daarvan door afval van nieuwe kerncentrales uit te sluiten. Ik zou mijn taak niet goed verrichten als ik dat punt zou laten liggen.

De Voorzitter: Ik wijs de leden erop dat de heer Willems zojuist ook een motie heeft ingediend, waarin in de overweging het MINSK-rapport en het OPLA-rapport apart worden genoemd. Dat was ook niet buiten de orde. In een later gehouden procedurevergadering zullen wij moeten beslissen of wellicht een aantal of alle moties die vandaag worden ingediend, pas in stemming kunnen worden gebracht nadat het vervolgoverleg over de beide rapporten is gehouden. Daarom wil ik moties die handelen over de beide rapporten zeker niet buiten de orde stellen.

De heer Zijlstra (PvdA): De motie waarover ik zojuist sprak heeft geen betrekking op die beide rapporten, maar op de nota van de minister.

De heer Willems (PSP): Heeft de heer Zijlstra het nu alleen over het kernsplijtingsafval van de centrales of impliceert hij ook dat middel- en laagradio-actief afval, met name onderhoudsafval van de centrales, niet naar het centrale depot toe moeten? Ik neem dat haast aan, maar ik vraag het voor de duidelijkheid.

De heer Zijlstra (PvdA): Mijn collega Alders heeft daarover bij een vorige gelegenheid een motie ingediend. Die motie is verworpen door de Kamer. Wij zouden er vanzelfsprekend de voorkeur aan geven dat het laag- en middelradio-actief afval van kerncentrales niet op die geconcentreerde opslagplaatsen wordt gedeponeerd.

Zijlstra

Het is misschien beter dat wij hierover nader informatie van de minister krijgen en dat wij op dat punt later nog terugkomen.

Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord op vraag 73 geeft aan dat er nog geen zicht is op de instelling van een commissie LOFRA. De minister kan ook nog geen antwoord geven op de vraag of en welke kandidaten zijn aangezocht. Ik vraag mij af of de regering zich dan wel kan houden aan het plan om voor 1 januari 1986 een beslissing te nemen waar de tussenopslagplaats komt. Dat plan vloeide voort uit de belofte aan de gemeente Zijpe.

Het is opvallend dat er in het antwoord op vraag 50 gesproken wordt over onderhandelingen die momenteel plaatsvinden over de verlenging van de opwerkingscontracten van de beide kerncentrales. Dat betekent waarschijnlijk dat de Kamer wederom een wetsvoorstel ter goedkeuring voorgelegd krijgt, waarvan de betekenis niet duidelijk kan zijn – zeker niet in bredere kring – omdat die contracten geheim zijn.

Dit is een belangrijk punt, want het wordt steeds duidelijker dat het zeer moeilijk zal zijn om de terugzending van kernsplijttingsafval tegen te houden, ondanks de geruststellende woorden van de minister. De fractie van de Partij van de Arbeid krijgt op dit punt helaas gelijk. Het is ook steeds duidelijker dat de opwerking zeer duur wordt. Ook hier dreigen wij gelijk te krijgen. De minister van Economische Zaken denkt daarom nu in zijn kostenberekeningen zelfs aan een 'once through cycle', zonder opwerking dus.

De vraag is, of dit weer een 'gekort-wiekte' discussie wordt, omdat er geheime contracten in het spel zijn. Ik wijs er in dit verband op dat deze discussie consequenties zal hebben tot v er in de volgende eeuw.

De heer **Ernsting** (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Wij zullen ons beperken tot de nota, kamerstuk nr. 18343. De verleiding is natuurlijk groot om breedvoerig over de oorzaak van het ontstaan van radio-actief afval te discussiëren maar wij gaan ervan uit, dat wij dit zullen kunnen doen bij de behandeling van het regeringsstandpunt, ingenomen over de BMD. Deze nota biedt op zich zelf al voldoende aanleiding om er enige beschouwingen aan te wijden al was het maar omdat de argumentatie in het stuk

buitengewoon slordig en onzorgvuldig is. Dat neemt niet weg dat men aan het eind van deze beschouwing er niet aan ontkomt, een opmerking te maken over het beleid, dat leidt tot het ontstaan van radioactief afval, mede gelet op alle onzekerheden en vragen, die er blijven bestaan.

De nota lijkt een vrij korte boodschap te bevatten. In de eerste plaats is er radioactief afval, dat voorlopig moet worden opgeslagen en later moet worden verwijderd. Dat kan omdat het moet. In de tweede plaats komt er nog meer radio-actief afval omdat we kerncentrales gaan bouwen. De opslag is een tijdelijk probleem want wij zullen het afval in de zoutkoepels opbergen. Mijnheer de Voorzitter! Ik geef toe dat het nergens z o wordt geformuleerd. Je wordt om de oren geslagen met onderzoeken en voorzichtige uitspraken. Wie echter door wetenschappelijke zwaarwichtigheid en taalkundige kunststukjes heenprikt, merkt dat zijn of haar gevoel voor logica en rationaliteit zodanig op de proef wordt gesteld dat men bijna tot de conclusie komt dat de nota is geschreven onder het motto: klopt de theorie niet met de feiten, dan is dat jammer voor de feiten.

Het begint al op de eerste pagina van de nota, waar staat: 'Binnen het kader van beheersing en isolatie van het afval past een beleid, waarin de beperking van de hoeveelheid afval zowel in activiteit als in volume een belangrijk aandachtspunt vormt'. De vraag, die hierbij rijst en ook is gesteld, is: waarom is hier sprake van een aandachtspunt en niet van een uitgangspunt of doelstelling?

Het verrassende antwoord op die vraag luidt: 'Niettemin blijkt de doelstelling van het radio-actief afvalbeleid te voldoen aan de uitgangspunten van de stralingshygiëne (elke blootstelling moet zo beperkt worden gehouden als redelijkerwijs mogelijk is en de som van de ontvangen doses mag de vastgestelde limietdoses niet overschrijden). Deze zijn steeds van groter belang dan de beperking van de hoeveelheid afval'.

Nog afgezien van het feit dat een van de twee uitgangspunten van stralingshygiëne per ongeluk, naar ik aanneem, maar voor de helft is weergegeven – het gaat om de som van de ontvangen  en te verwachten doses – wordt hier ontkend dat in het genoemde aandachtspunt hoeveelheid wordt omschreven als: activiteit en volume. Zo gezien, kan de hoeveelheid niet van geringer belang zijn dan de uitgangspunten van de stralingshygiëne.

Vervolgens lezen wij dat het vergunningenbeleid leidt tot beperking van de hoeveelheid afval omdat in Nederland lichtgevende visdobbbers en radio-actieve bliksemafleiders niet zijn toegestaan. Vooral dat laatste is voor de politiek buitengewoon geruststellend, zoals men zal begripen.

Voorts wordt gevraagd, welke economische of politieke redenen Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk hebben om definitieve opberging in geologische formaties nog niet te realiseren. Hierop wordt geantwoord dat men da ar vond dat de noodzaak tot berging in dergelijke formaties nog niet bestond en dat er nog het nodige wordt onderzocht. Voorzitter, politieke of economische redenen zal men tevergeefs in dit antwoord zoeken.

In de nota wordt aangegeven dat zout en omringende aardlagen zowel een volledige afscherming voor de straling vormen als een goede barrière voor een eventueel transport voor radio-actieve stoffen van de bergplaats naar het menselijke leefmilieu. Wanneer wordt gevraagd, welke omvang die aardlaag moet hebben om als barrière te kunnen functioneren, wordt doodleuk gemeld dat de dikte ervan niet van fundamenteel belang is. Voorzitter,  f het is een barrière en dan is de dikte van belang – al komt men hier maar met een minimale aanduiding –  f er is sprake van een argument dat nergens op slaat, inclusief de dikte.

In dezelfde paragraaf wordt nog gemeld:

'Berging in een stortholte is alleen geschikt voor laag- en middelactief afval. In principe is dit een onomkeerbaar proces en voldoet daarom niet geheel aan de uitgangspunten isoleren, beheersen en controleren.'

Op zo'n moment beginnen wij te twijfelen aan ons verstand. Het kenmerk van een onomkeerbaar proces is toch dat het niet geisoleerd, beheerst of gecontroleerd kan worden, tenzij je er onmiddellijk mee stopt? Met andere woorden: het voldoet niet niet geheel, maar in het geheel niet aan de genoemde uitgangspunten.

Als vervolgens ongerust wordt gevraagd naar het tijdelijke karakter, dat dan op verscheidene decennia blijkt neer te komen van opslag op land, en gevraagd wordt:

'Hoe wordt de bewaking en de controle van deze opslag gewaarborgd, in het bijzonder in het latere gedeelte van de periode tijdens de 21e eeuw?'

Ernsting

dan wordt doodleuk opgemerkt: 'Het toezicht op de opslag en de controle op de veiligheid ervan zal steeds de verantwoordelijkheid van de Staat zijn, ook in de 21e eeuw.'

De vraag was niet 'of', maar 'hoe'. Daar is alle reden voor. Nooit gehoord van vermissing en zelfs diefstal van radio-actief materiaal? Nooit gehoord van de bruikbaarheid van radio-actief afval voor atoomwapens? De vraag naar het 'hoe', ook in de 21e eeuw, is uiterst relevant en zou niet zo zorgeloos beantwoord moeten worden, alsof de Staat als zodanig een garantie is. Trouwens, ook de regering erkent dat de opslag van plutonium proliferatieaspecten heeft. Gaat het om de lokatie-aspecten, dan wordt buiten hetgeen door Zijlstra en Lankhorst al is genoemd gezegd, dat van belang zijn

'specifieke situaties zoals bij voorbeeld de aanwezige belasting door milieu-onvriendelijke of explosiegevaarlijke activiteiten en de hiermee gepaard gaande risicobeleving.'

Moeten wij hieruit afleiden dat de lokatie in ieder geval niet vlakbij de Kruithoorn in Muiden, op de Maasvlakte of in de buurt van DSM zal zijn, of gaat het toch eerder om het terugdringen van de beleving? Als het om iets totaal ongevaarlijks gaat, zoals overall wordt gesuggereerd, waarom wordt dit er dan bij gehaald? Is dat op zichzelf niet een bijdrage aan risicobeleving, of is er wel degelijk sprake van risico?

Wordt er gevraagd naar de kosten van berging in geologische formaties, dan wordt geantwoord dat gedacht moet worden

'aan diepe boorgaten vanaf het maaiveld. Het is derhalve prematuur de kosten van een complete afvalmijn aan de elektriciteitsproductie van de huidige kerncentrales toe te rekenen.'

Dan rijst de vraag: waarom derhalve? Het maken van diepe boorgaten vanaf het maaiveld is toch geen gratis activiteit? Als een mijn niet nodig is, zouden toch de kosten van de boorgaten en de berging daarin moeten worden aangegeven en toegerekend?

In de schriftelijke beantwoording wordt opgemerkt, dat men ervan uit kan gaan

'dat gedurende de opslagperiode de opberging van afval in geologische formaties operationeel zal worden.'

en vervolgens wordt gesteld, dat bij de oppervlakte niet alleen is uitgegaan

'van het huidige jaarlijkse afvalaanbod inclusief het KSA van de beide bestaande centrales maar dat ook

rekening is gehouden met een marge voor toekomstige ontwikkelingen in het afvalaanbod.'

Dan is het beeld wat ons betreft compleet. Het beleid staat vast: radio-actief materiaal zal worden opgeborgen in geologische formaties. Er komt nog meer radio-actief afval door de uitbreiding van kerncentrales. Wij zijn nog niet zover dat wij nu al kunnen opbergen en daarom moeten wij tijdelijk opslaan op land. Vragen daarover zijn kennelijk te beschouwen als lastig gezeur en worden op zijn minst slordig afgedaan.

De indruk dat feiten ondergeschikt zijn gemaakt aan beleid wordt nog eens bevestigd door een zinsnede in de samenvatting van het MINSK-rapport, namelijk

'dat de uiteindelijke keuze welke opslagtechnieken desgewenst in de toekomst verwezenlijkt zullen worden pas kan worden gemaakt, als de noodzaak van de bouw van een interimopslag direct aanwezig is. Niet eerder kunnen gegevens die nodig zijn voor de definitieve beslissing bekend zijn.'

Er staat met zoveel woorden, dat de staat met zoveel woorden, dat de gegevens pas komen als het beleid ertoe dwingt.

Ons lijkt dat onaanvaardbaar. De gegevens waarover wij nu beschikken, alle onzekerheden, mogelijkheden van calamiteiten en de manier waarop er wordt geargumenteed moeten ons dwingen, de zaak bij de kern aan te pakken. Als je de hoeveelheden radio-actief afval wilt terugdringen, moet het ophouden te produceren.

□

De heer **Tommel** (D'66): Mijnheer de Voorzitter! Na alle kritiek op de gevolgde procedure, die ik overigens deel, wil ik, alvorens een aantal opmerkingen te maken over de inhoud van de nota, de minister en de opstellers een compliment maken voor de zakelijke en vooral bondige wijze van schrijven. Ik heb het achterwege laten van uitweidingen en wollige betogen zeer gewaardeerd.

De heer **Willems** (PSP): Geldt dit compliment ook voor de inhoud van de antwoorden van de minister op onze vragen?

De heer **Tommel** (D'66): Wat mij betreft volstrekt niet, maar dat is een ander hoofdstuk. Ik sprak ook duidelijk over de nota.

Ingaande op de inhoud van de nota, waar ik minder enthousiast over ben, valt in de eerste plaats op, dat de titel

meer suggereert dan de inhoud waar maakt. Belangrijke onderdelen van het beleid met betrekking tot radio-actief afval blijven of geheel buiten beschouwing, zoals het voorlichtingsbeleid, of ze worden zeer summier behandeld, zoals de mogelijkheden tot het terugdringen van het afvalaanbod, of ze moeten nader worden uitgewerkt. Achteraf gezien, was het dan ook wellicht beter geweest als de nota in haar geheel onderdeel had uitgemaakt van het IMP-straling.

Ik noemde zojuist al de voorlichting. Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat veel onrust en ongerustheid die in den lande breed aanwezig zijn, in de loop der jaren zijn ontstaan door twee factoren, enerzijds de voortdurende stroom van geforceerde positieve berichtgeving vanuit de rijksoverheid over alles wat met kernenergie te maken heeft en dat terwijl de opletten-de krantelezer weet dat de werkelijkheid heel wat genuanceerder en aanzienlijk minder rooskleurig is, en anderzijds het ontbreken van een voorlichtingsbeleid. Deze combinatie heeft de overheid voor grote groepen mensen ongeloofwaardig gemaakt.

Het is dan ook de hoogste tijd dat de toezegging van een vorig kabinet wordt ingelost, nl. dat een pluriform voorlichtingsbeleid zal worden gevoerd met betrekking tot radio-actief afval. Op welke wijze en wanneer zal deze toezegging worden geconcretiseerd? Zullen daarbij ook de milieu-organisaties, bij voorbeeld Natuur en Milieu, worden ingeschakeld?

Met de bouwstenen van het afvalbeleid – isoleren, beheersen, controleren en beperking van de hoeveelheid afval – kan mijn fractie best instemmen. Wij vragen ons echter wel af, hoe ernstig de bewindslieden de door henzelf geformuleerde uitgangspunten nemen. Kan bij berging van hoogactief afval, kernsplijtingsafval en/of bestraalde splijtstofelementen, het KSA, in de diepzeebodem nog wel van beheersing worden gesproken? Wat wordt er dan precies beheerst? Hier is in mijn ogen van beheersing geen sprake en dit impliceert dat aan één van de uitgangspunten van het beleid niet wordt voldaan. Het verdient alleen al hierom dan ook aanbeveling dat Nederland zicht terugtrekt uit het internationaal onderzoekproject ter bestudering van de mogelijkheid van berging van KSA in de zeebodem. Is de minister bereid, deze consequentie van het door hemzelf in de nota voorgestelde beleid te aanvaarden?

Tommel

Een motie hierover houd ik achter de hand.

Ook bij de berging van radio-actief afval via een stortholte is van beheersing geen sprake. Toch wordt deze mogelijkheid in mijn ogen ten onrechte open gehouden, hetgeen opnieuw de vraag opwerpt, of het kabinet het begrip 'beheersen' inderdaad inhoud wil geven of dat het slechts een soort reclameboodschap is die wel zal worden geloofd als zij maar vaak genoeg wordt herhaald.

Graag word verder overtuigd van de vaste wil van het kabinet om de hoeveelheid radio-actief afval te beperken. Nu het kabinet besloten heeft, de kernenergiecentrales in Borssele en Dodewaard niet te sluiten, lijkt deze doelstelling van het beleid niet alleen weinig gewicht in de schaal te leggen, maar ook nauwelijks praktische betekenis te hebben. In hoeverre is er werkelijk sprake van een restrictief vergunningenbeleid? Dreigt deze doelstelling niet te worden beperkt tot het beperken van het volume van het afval?

Wordt er in dit verband met kracht gestreefd naar het tot stand komen van verbranding van de categorieën 2 t/m 5 van het laag- en middellaagactief afval na de interimopslag in Zijpe en naar zuurverteren van het afval van de kernenergiecentrales? Ik wijs er overigens bij verbranding op dat het gevormde radio-actieve kooldioxide en water niet behoeven te worden geloosd, maar ook kunnen worden afgevangen. Welke garanties kunnen worden gegeven voor het zo spoedig mogelijk tot stand komen van deze verwerkingsmethoden?

Een laatste algemene opmerking wil ik maken over de kosten die de rijksoverheid maakt op het gebied van het radio-actief afval. Hiervoor geldt dat deze volgens het principe 'de vervuller betaalt' ten laste dienen te komen van de afvalproducenten. Op welke wijze wordt hieraan gestalte gegeven? Ik heb het gevoel dat dit nog niet erg duidelijk is uitgewerkt.

Met de voorgestelde gang van zaken met betrekking tot de opslag van het laag- en middelactief afval, nl. opslag op of net onder het aardoppervlak, kan ik na de uitvoerige discussies over COVRA in beginsel instemmen. Tussen haakjes, ik ben zeer tevreden in de nota te lezen dat de dumping van het afval in de oceanen is beëindigd op grond van maatschappelijke bezwaren. Dat belooft het beste met besluitvorming van het kabinet in het vooruitzicht over de bouw van nieuwe kerncentrales.

Ik wil hierbij nog drie kanttekeningen plaatsen. De eerste is dat het wel praktisch maar niet beslist noodzakelijk is om de opslag van het laag- en middelactief afval te koppelen aan een interimopslag voor KSA. Ook de heer Lankhorst wees daarop. De tweede is dat in het voorgestelde milieu-effectrapport meer lokaties moeten worden bekeken. Het dient daarom in een zodanig vroegtijdig stadium van de procedure te worden opgesteld dat er bestuurlijk gezien nog keuzemogelijkheden zijn. De derde is dat controlemetingen zullen moeten uitwijzen dat zich vanuit de opslagplaats geen radioactiviteit in het milieu verspreidt. Ik stel prijs op een duidelijke toezegging op dit punt, omdat de nota hierover erg vaag is.

Ten slotte kom ik op het KSA. Ik betrek daarbij dan toch maar de ongedateerde brief van de minister van Economische Zaken ad interim die ik hierover een dezer dagen ontving. Mijn fractie heeft onoverkomelijke bezwaren tegen het door het kabinet voorgestane beleid. Dat beleid berust op het onjuiste uitgangspunt dat uit onderzoek zou zijn gebleken dat een verantwoorde opslag van het KSA in diepe geologische formaties op verantwoorde wijze mogelijk is. Dit is een vanuit wetenschappelijk oogpunt niet te verdedigen conclusie.

Hier is al te duidelijk de politieke wens de vader van de gedachte. Er bestaat tussen de deskundigen absoluut geen overeenstemming over het al dan niet verantwoord zijn van berging van radio-actief afval in de diepe ondergrond. Evenmin is er praktijkervaring. Ik kan dus ook zeker niet instemmen met de voorgestelde eerste fase van onderzoek, laat staan met de fasen 2 en 3. Dat onderzoek is overigens ook niet nodig en dus ongewenst. Dat betekent dan ook dat ik niet erg geïnteresseerd ben in dat OPLA-rapport, noch in het al dan niet pro kernenergie zijn van de leden van de commissie die dat rapport heeft samengesteld.

Als er namelijk al KSA uit het buitenland in ons land terugkomt, dat is nog niet geheel zeker, gaat het om relatief zeer geringe hoeveelheden die gedurende enige tientallen jaren in een interimopslag zullen moeten worden bewaard. Wij kunnen het ten slotte niet op de kade in Rotterdam laten staan. Waar die opslag zal komen, al of niet bij de centrales, kan nader worden bezien. Ik zou op dit punt een besluit willen nemen nadat uit een op te stellen MER de uit milieu-oogpunt beste lokatie zal zijn

gebleken. Dat hoeft bepaald niet de huidige centrales te zijn. Ik wacht dat af.

De heer Willems (PSP): Mijn idee om contra-expertise met betrekking tot het OPLA-rapport te laten plegen, komt ongeveer overeen met de suggestie om een MER te laten opstellen. Ziet u mogelijkheden om die twee suggesties in elkaar te schuiven?

De heer Tommel (D'66): Er zit in zoverre een verschil van optiek tussen de opvatting van de heer Willems en die van mijn fractie dat de heer Willems nader onderzoek naar opslag in Nederland gewenst acht. Welnu, als de besluitvorming zo zou uitvallen dat dat onderzoek doorgaat, dan ben ik zeer in voor zijn suggestie om er een contra-expertise op te laten verrichten. Mijn uitgangspunt is echter dat dit onderzoek niet nodig is en dat dus ook contra-expertise daarom al niet nodig zouden moeten zijn en ook niet behoeven te worden uitgevoerd. Ik zie niets in opslag in Nederland voor dat kleine beetje afval!

De heer Willems (PSP): Daar ben ik het mee eens, maar nu ligt er een rapport met een nader uitgangspunt over die opslag en door daar juist contra-expertise op te laten verrichten door met name mensen uit milieu-organisaties, zou je wat tegenwicht kunnen krijgen voor het quasi-wetenschappelijk karakter dat het huidige OPLA-rapport uitstraalt. Dat was ook mijn intentie, niet omdat ik opslag wél wil, maar omdat ik het OPLA-rapport zo eenzijdig vindt.

De heer Tommel (D'66): Wie zou ik zijn om daartegen bezwaar te hebben, maar, nogmaals, mijn eerste uitgangspunt is dat verder onderzoek niet nodig is.

Wat de interimopslag betreft, denkt men in Groot-Brittannië aan een opslagperiode van zo'n 50 jaar. Gedurende deze tijd zal in internationaal verband een oplossing voor het KSA moeten worden gezocht. Frankrijk, Groot-Brittannië, de Duitse Bondsrepubliek en de Verenigde Staten kampen immers met hetzelfde probleem, met dit verschil dat het daar groter in omvang is en dus nijpender. Ons land zal zich daarbij kunnen en moeten aansluiten. Dat is ook om financiële redenen van belang. Het aanleggen en beheren van een opslagfaciliteit in de diepe ondergrond alleen voor het Nederlandse afval is immers exceptioneel

Tommel

kostbaar en alleen om die reden al niet te verantwoorden.

Het omstreden onderzoek is dus onnodig en het is geldverspilling. Mocht onverhoopt over zo'n 30 jaar nog geen zicht bestaan op een verantwoorde internationale oplossing dan is het nog vroeg genoeg om in Nederland alsnog onderzoek te doen (en dan denk ik in de eerste plaats aan fundamenteel onderzoek) naar de consequenties van afvalberging in Nederland.

Voorzitter, ik heb dit door mijn fractie voorgestane beleid in een motie neergelegd, die ik u graag overhandig.

Motie

De Voorzitter: Door het lid Tommel wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende,

– dat een definitieve berging van de geringe hoeveelheid KSA in de diepe ondergrond in Nederland zeer kostbaar zal zijn, zo deze al op technisch en milieuhygiënisch verantwoorde wijze kan worden gerealiseerd;

– dat het KSA gedurende ten minste 50 jaar kan worden opgeslagen in een in de negentiger jaren te bouwen interimopslag;

spreekt als haar mening uit, dat met kracht een oplossing van het KSA-probleem in internationaal verband moet worden nagestreefd en dat gedurende de eerstvolgende tientallen jaren onderzoek naar de mogelijkheden en consequenties van berging van KSA in de diepe ondergrond in Nederland niet nodig en derhalve ongewenst is; nodigt de regering uit, het beleid dienovereenkomstig in te richten en over de resultaten jaarlijks te rapporteren in het IMP-straling,

en gaat over tot de orde van de dag.

Deze motie krijgt nr. 11 (18343).

Ik zou de heer Tommel een vraag willen stellen. Hij gebruikt in deze motie de afkorting 'KSA'. Bedoelt hij daarmee 'kernsplijtingsafval' of de verzameling van alle soorten afval die als 'KSA' worden aangeduid?

De heer Tommel (D'66): Ik bedoel daarmee, zoals in de nota staat: hoogactief afval, kernsplijtingsafval en/of bestraalde splijtstofelementen.

De Voorzitter: Dank u.

De heer Lansink (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Het wetenschappelijke begrip 'radio-activiteit' heeft in de afgelopen decennia een lading gekregen die de paradoxale woorden van Goethe actueel maakt: 'Men weet eigenlijk slechts, zolang men nog weinig weet; hoe meer men weten gaat, hoe meer men gaat twijfelen'.

De kennis op het gebied van de kernsplijting en van de z.g. kernsplijtingscyclus is fors toegenomen in de afgelopen jaren, maar tegelijkertijd zijn de angstgevoelens en onzekerheden over een veilige en verantwoorde toepassing van radio-actieve stoffen, waar dan ook, gegroeid, zozeer zelfs dat soms pleidooien worden gehoord om maar van verder onderzoek af te zien. Wij hebben zojuist zo'n pleidooi gehoord van mijn collega Tommel.

De heer Tommel (D'66): Hier is duidelijk een misverstand in het spel. Ik heb er niet voor gepleit om van onderzoek af te zien ik heb ervoor gepleit dit onderzoek in Nederland niet te houden, omdat een oplossing in Nederland toch niet voor de hand ligt.

De heer Lansink (CDA): Het was in ieder geval een pleidooi voor Nederland. Als echter de ontwikkelingen elders wel doorgaan, is het toch verstandiger om erbij te zijn dan maar af te wachten.

De heer Tommel (D'66): Er is een wezenlijk verschil tussen geen onderzoek doen en geen onderzoek in Nederland doen.

De heer Lansink (CDA): Goed, maar de zin sloeg ook niet op u. Ik dacht dat het een aardige verbinding kon leggen.

De heer Tommel (D'66): Maar u noemde mijn betoog wel.

De heer Lansink (CDA): Ja, ik heb de zin opgeschreven in een algemene filosofische context over wat wetenschap en techniek kunnen betekenen voor een samenleving. Het is nooit goed om het hoofd in het zand te steken op dit punt. De geschiedenis van wetenschap en techniek heeft intussen ook geleerd dat fundamenteel onderzoek een verantwoorde toepassing van aanvankelijk omstreden technologische vernieuwingen niet in de weg hoeft te staan. Degenen die enkele eeuwen terugkijken en dan weer terugkomen tot deze tijd, kunnen zelf de voorbeelden invullen.

De CDA-fractie hecht, ook gezien de verantwoordelijkheid over de grenzen van vandaag en morgen heen, grote waarde aan de formulering van een heldere en eenduidige beleidsvisie bij de aanpak van het vraagstuk van het radio-actief afval. Ook wanneer de beperking van de hoeveelheden van dat afval een belangrijk uitgangspunt is, naast een aantal andere die hier van belang zijn, dan blijft het onmiskenbaar van belang dat een beleid voor de middellange termijn en de lange termijn wordt vastgelegd, en wel vanwege de navolgende ontwikkelingen.

Ik noem in de eerste plaats de geloofwaardigheid van de besluitvorming over de tijdelijke opslag van laag- en middel-actief afval te Zijpe, nadat op verzoek van de Tweede Kamer, daarin nadrukkelijk gestimuleerd door Greenpeace en andere organisaties, de dumping van radio-actief afval in de Noordzee was beëindigd.

Een tweede ontwikkeling is het op een rij zetten van de consequenties van de besluitvorming over de opwerking van het hoogwaardig radio-actief afval van de bestaande kerncentrales Borssele en Dodewaard. Ik wil een van de conclusies citeren van de Stuurgroep Maatschappelijke Energiediscussie: 'Aangezien bij uitvoering van welk standpunt dan ook de afvalproblematiek aan de orde zal zijn, dient met kracht verder gewerkt te worden aan een oplossing daarvoor'. Dat was een unanieme conclusie van de stuurgroep.

De eventuele terugzending van niet-opgewerkte splijtstofelementen of van hoger actief kernsplijtingsafval uit Frankrijk en/of Groot-Brittannië blijft inderdaad toch boven de markt hangen.

Er is nog een derde ontwikkeling, namelijk de ook internationaal nog niet afgeronde discussie over het al dan niet gewenst zijn van opwerking in algemene zin. Daarbij heb ik het over bestraalde splijtstofelementen. Alvin Weinberg, directeur van het instituut voor energie-analyse in Oak Ridge, zal overmorgen – op 3 oktober dus – in Jönköping (Zweden) tijdens een belangrijk symposium over de berging van radio-actief afval de slotrede verzorgen. Dit symposium is een coproductie van de Noordse landen. De slotrede van Weinberg zal een zeer genuanceerd betoog worden.

Men zal zeggen: hoe weet u dat eigenlijk? Welnu, hij heeft mij het betoog toegezonden. Ik wil het overigens graag laten vermenigvuldi-

Lansink

gen voor mijn collega's, omdat het betoog enkele zeer interessante gedachten bevat. Een daarvan is dat het van belang is en zal worden, van opwerking af te zien en te kiezen voor een langdurige bovengrondse opslag van niet-opgewerkt materiaal. Onder 'langdurig' verstaat hij niet vijftig jaar, zoals nu in Groot-Brittannië gebeurt, maar honderd jaar.

Ik ga nu even terug in de geschiedenis van de discussie die in de Kamer wordt gevoerd. Ik heb hedenochtend nog eens het verslag van de uitgebreide commissievergadering van februari 1980 over de Brede Maatschappelijke Discussie nagelezen en ik heb daarbij uiteraard ook gekeken naar de motie die toen is ingediend door onze fractie. Ik heb ook gelet op de toelichting die daarop is gegeven. Men zal zien dat de zojuist verwoorde lijn ook toen al werd aangegeven.

De heer Zijlstra (PvdA): Is dit de interpretatie van de heer Lansink van het rentmeesterschap dat bij het CDA zo'n grote rol speelt?

De heer Lansink (CDA): Ja. Ik wil dat graag even uitleggen. Wellicht krijg ik daartoe in de loop van mijn betoog nog de gelegenheid, hoewel ik het ook direct kan doen. De aarde is ons gegeven om haar zo goed mogelijk te beheren en om ermee te doen wat voor onze samenleving van belang is. Daarbij kan men grenzen bereiken. Dan zal men terug moeten gaan. Het is ook van belang, de bestaande bronnen optimaal in te zetten. Men moet dan komen tot afwegingen.

Het kan dan gebeuren dat men een weg inslaat, terwijl later blijkt dat dit niet de goede weg is. Dat erken ik. Men moet echter ook verder blijven zoeken en blijven streven naar het vinden van een oplossing voor de problemen die men ontmoet. Een van de oplossingen kan zijn, af te zien van opwerking. Dat is een lijn die geleidelijk aan in andere landen naar voren komt. Ik heb niet voor niets gewezen op de komende bijdrage van Alvin Weinberg. Weinberg is een van de genuanceerden, maar toch deskundigen op het gebied van de kernenergie. Het is een man die kritisch staat tegenover de verdere ontwikkeling van het Amerikaanse programma.

De heer Zijlstra (PvdA): De kwestie van het al of niet opwerken heeft naar mijn idee niet zo gek veel te maken met het rentmeesterschap. Het gaat om iets anders: de heer Lansink verschuift de 'oplossing naar tijdelijke opslag', omdat hij een definitieve op-

lossing nog niet heeft gevonden. En dan vraag ik mij af, of iemand die een goed rentmeester wil zijn over hetgeen wij op deze aarde hebben, wel verantwoord bezig is als hij - zonder dat definitieve oplossing in zicht is - tussentijds het probleem sterk verergert.

De heer Lansink (CDA): Ik heb er geen bezwaar tegen, vooruit te lopen op de discussie die wij hier nog zullen voeren over de keuze tussen energiedragers. Men kan een soortgelijke beschouwing houden over het koolzuurvraagstuk. Wij stoken nu in een beperkte tijd - enkele honderden jaren - voorraden fossiele energiedragers op, zoals olie, gas en kolen, die in miljoenen jaren tot stand zijn gekomen. Daarbij is een zelfde schaal in het geding als bij de kernenergie. Bovendien staat vast dat de radio-activiteit van het radio-actieve materiaal afneemt. Bij sommige isotopen neemt dat veel tijd in beslag, maar bij anderen niet. Dat is een vaststaand feit. Dit ligt anders bij chemische verbrandingsprocessen. Ik verwijs hierbij naar beschouwingen die eerder in deze Kamer zijn gehouden over het koolzuurvraagstuk, en wel onder meer door collega Braams.

De heer Ernsting (CPN): U kunt het probleem van het rentmeesterschap ten aanzien van kernenergie toch niet afdoen met de vermelding dat dit ook ergens anders gebeurt?

De heer Lansink (CDA): Ik wil hiermee slechts zeggen dat men de zaken in een afweging naast elkaar moet plaatsen. Men moet de last van de tijdsdruk - honderden en miljoenen jaren - niet slechts bij het ene project aan de orde stellen en bij het andere achterwege laten. Mij is door de heer Zijlstra gevraagd iets over het rentmeesterschap te zeggen.

Ik heb geantwoord dat één van de mogelijkheden om een korte- en middellange-termijnoplossing gestalte te geven, ook in verband met de proliferatie en dergelijke zaken, niet-opwerking is. Ik meen dit nu voldoende te hebben toegelicht, hoewel mij elke discussie over dit thema welkom is - ik heb dit al eerder gezegd - omdat wij zo langzamerhand vooroordelen moeten kunnen doorbreken. Dit geldt zowel voor mijzelf als voor de anderen.

Deelt de minister mijn opvatting dat in afwachting van economisch en technologisch verantwoorde opwerkings- en bergingsmethoden in Nederland, een tijdelijke opslag van niet opgewerkt materiaal de voorkeur verdient?

Hoewel de Nota Radioactief Afval feitelijk een follow-up behelst van de besluitvorming over Zijpe, heeft het kabinet toch besloten, alle categorieën radio-actief afval in de beschouwing te betrekken. Dat is begrijpelijk en ook te verdedigen, gelet op de samenhang van het beleid. Procedureel wil ik toch een probleem signaleren, dat eigenlijk bij het ordedebat al aan de orde is geweest. Het betreft de zeer late publicaties van de rapporten van de commissies OPLA en MINSK: Opberging te Land en Mogelijkheden van Interimopslag in Nederland van bestraalde Splijstofelementen en/of Kernsplijtingsafval. Het regeringsstandpunt daarover is pas twee dagen geleden in het bezit van de Tweede Kamer gekomen.

Dit betekent dat een schriftelijke vragenronde uitgesloten was, evenals het inwachten van commentaar van derden. Wij hebben dit punt feitelijk bij het ordedebat afgedaan. Ik merk overigens op dat die 'derden' het wel bij de Nota Radioactief Afval hebben laten afweten. Vanochtend pas vond ik een commentaar van de Stichting Natuur en Milieu over de nota, terwijl toch reeds lange tijd bekend was dat wij deze vandaag zouden behandelen. Het lijkt mij in elk geval van belang, dat de Kamer in de gelegenheid wordt gesteld op een later tijdstip een oordeel te geven over de concrete voorstellen met betrekking tot de interimopslag en de geologische opberging. De minister heeft zoëven in het ordedebat hierover niets gezegd; misschien kan hij straks zeggen wanneer hiervoor de gelegenheid is.

In meer algemene zin merk ik op, dat het vraagstuk van de bewerking, verwerking en berging van het radio-actief afval als een van de grootste knelpunten moeten worden gesignaleerd in de langdurige discussies over de toepassing van radio-actieve isotopen en de ontwikkeling van de kernenergie. Ik verwijs daartoe naar de verkiezingsprogramma's van het CDA in 1977 en 1981 en naar de achtereenvolgende regeerakkoorden van 1977, 1981 en 1982. Die programma's en ook die regeerakkoorden verplichten ons wel tot een actieve internationaal georiënteerde aanpak van het afvalvraagstuk. Ik verwijs in dit verband nog even naar de conclusie van de Stuurgroep.

Tegen die achtergrond spreek ik mijn waardering uit voor de beknopte, maar heldere Nota Radio-actief Afval, waarin de doelstellingen voor het beleid voor de korte, middellange en

Lansink

lange termijn nuchter en bondig zijn geformuleerd. Ik sluit mij dan ook aan bij de waardering van collega Tommel over deze nota. Opvallend is overigens dat de nota nauwelijks tot commentaar aanleiding heeft gegeven. Dat is wellicht een gevolg van het enigszins procedurele karakter van de concrete beleidsvoornemens – ik spreek nu over de nota in eerste ronde en uiteraard niet over het regeringsstandpunt inzake OPLA en Minsk dat daarna is gekomen – terwijl ook de deelname van de VNG, van Greenpeace en van Natuur en Milieu aan de Commissie Heroverweging Verwijdering Radio-actief Afval (HVRA) wellicht van invloed is geweest.

Het is begrijpelijk dat de nota van het kabinet in belangrijke mate is gebaseerd op het advies van de Commissie-HVRA. De aard van het afval, de geschiedenis van de dumping en de betrokkenheid van Greenpeace en VNG hebben de beleidsvoornemens wellicht minder controversieel gemaakt dan die met betrekking tot de verwerking van het hoogactieve afval, afkomstig van kerncentrales, vooral na een eventuele opwerking van bestraalde splijtstof. Toch verdient ook die kant van het vraagstuk van het radio-actieve afval een zakelijke en nuchtere beoordeling.

In een toenemend aantal Westerse landen blijkt zo'n beoordeling langzamerhand ook mogelijk. Ik wijs op ervaringen in de Verenigde Staten en met name op de totstandkoming van de Nuclear Waste Policy Act uit 1982, die door de president in 1983 is gesigneerd; ik wijs op ontwikkelingen in Engeland, Frankrijk en Zweden. Ik heb zoëven al in een interruptiediscussie met de heer Zijlstra gesteld, dat er een verschil is tussen de huidige noodgedwongen praktijk en de beleidsvisies die vrijwel overal op tafel worden gelegd.

De fractie van het CDA stemt in met de hoofdlijnen van het geformuleerde beleid inzake de radio-actieve afvalstof-fen.

In de eerste plaats is dit de afdoende bescherming tegen de nadelige effecten van blootstelling aan straling, door een zo beperkt mogelijke blootstelling aan straling, die op zich zelf in elk geval binnen de gestelde limieten moet blijven.

In de tweede plaats betreft het beleid de isolering, beheersing en controle van al het radio-actief materiaal tot een tijdstip dat geen straling meer wordt afgegeven. Dit laatste kan men in dit geval opmerken,

omdat wij de aard van de straling en het hele proces goed kennen. Dit is ook één van de punten die ik zo juist noemde. Het beleid kan ook in plaats van bovengenoemde voorwaarde eisen, dat de kans op een biologische kringloop van die straling verwaarloosbaar klein is.

Ik teken hierbij wel aan, dat de primaire invalshoek van de stralingsbelasting niet mag betekenen, dat de overige fysisch-chemische parameters verwaarloosd worden. Ik denk in het bijzonder aan temperatuuffecten, aan chemische reacties en vooral aan de wisselwerking met water. Dat laatste is voor Nederland van uitermate groot belang.

De heer Zijlstra (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! In 1978 werd door het CDA bij motie gevraagd de criteria van 1975 te verduidelijken. Dat ging om een lange lijst van criteria. In 1979 zijn toen inderdaad enkele criteria duidelijk en scherp geformuleerd. Er zijn grenzen getrokken, ontsnappingsclausules zijn vermeden. Het CDA was toen kennelijk gesteld op verduidelijking van die criteria. Wat vindt de heer Lansink nu van deze nieuwe benadering, waarin men zich beperkt tot een nieuw 'radiologisch criterium' terwijl wij van zo'n criterium eigenlijk nog niets weten en dat ook nog tijdens het onderzoek zal worden geformuleerd? Deze nieuwe benadering is toch in krasse tegenspraak tot wat het CDA vroeger, met name in 1978, met zijn motie heeft beoogd? Of niet?

De heer Lansink (CDA): Neen, mijnheer de Voorzitter. Dat ziet de heer Zijlstra toch verkeerd. In de moties van 1978 en 1980 gaat het om het kernsplijtingsafval dus om het hoge radio-actief afval. Mijn beschouwing van zo juist betreft het gehele complex. Wij spreken nu over de follow-up van Zijpe. Dat probleem heeft de heer Zijlstra zo juist zelf gesignaleerd. Natuurlijk, ik zal het regeringsstandpunt over het rapport van de commissies OPLA en MINSK toetsen aan hetgeen wij destijds over de criteria hebben gezegd.

De heer Zijlstra (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De heer Lansink had het zo juist over limieten voor straling enzovoorts. Slaan die opmerkingen dus alleen op de interimopslag en niet op de eindopslag?

De heer Lansink (CDA): Wat de toetsing betreft is mijn antwoord natuurlijk 'ja'. Stel dat de regering zou besluiten – ik ga nu enkele maanden verder en denk daarbij aan de bespre-

king van de nota die gisteren is uitgekomen – om bij voorbeeld af te zien van de opslag van kernsplijtingsafval na opwerking en dat zij zou kiezen voor de methodiek die ik heb voorgesteld, bestraalde splijtstofelementen, dan krijgt men toch een andere beoordeling dan wanneer men uitgaat van hetgeen dat wij steeds gedacht hebben en van hetgeen dat wij meenden dat moest gebeuren, namelijk opslag van kernsplijtingsafval. Daarover ging de discussie. Verder waren de relaties met andere gebieden aan de orde, proliferatie enzovoorts.

De heer Zijlstra (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De heer Lansink vindt dus dat althans voor KSA nog heel duidelijk de criteria die op basis van de motie van het CDA in 1979 zijn opgesteld, gelden en dat men zich daaraan moet houden. Dat is althans mijn conclusie.

De heer Lansink (CDA): Dat spreekt vanzelf. Degenen die in deze discussie alles door elkaar gooien – en de heer Zijlstra heeft daartoe een poging gedaan – worden geconfronteerd met dit soort interpretatieproblemen.

De heer Zijlstra (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog één opmerking maken, daarna zal ik van uw geduld geen misbruik meer maken. Ik wijs erop, dat ik zo juist heb gezegd dat één van de criteria van 1979 was dat in 20 miljoen jaar geen opstijgende beweging in de zoutkoepel mocht zijn geweest. Dat was één van de criteria die voortvloeiden uit de motie van het CDA.

De heer Lansink (CDA): Juist.

De heer Zijlstra (PvdA): De heer Van Montfrans van de Rijksgeologische dienst heeft gezegd dat op basis van die eis in Nederland geen enkele zoutkoepel geschikt zal zijn. Logischerwijs kan ik dus niets anders concluderen dan dat de heer Lansink eigenlijk moet zeggen: in Nederland is geen zoutkoepel voor berging van dit afval geschikt.

De heer Lansink (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik verwijs naar de geschiedenis en de publikaties over afvalverwerking en over geologische formaties. Verder verwijs ik naar de ervaringen die elders zijn opgedaan. Het is duidelijk dat bepaalde wetenschappelijke informatie geleidelijk aan zwaarder wordt, dan wel lichter afhankelijk van de ervaringen die men opdoet. Het is dus denkbaar dat bij de nadere invulling sommige criteria zwaarder worden dan wel lichter. Zolang er

Lansink

echter geen zekerheid bestaat, kan de heer Zijlstra de conclusie trekken die hij ook getrokken heeft. Zover zijn wij echter nog niet.

Misschien herinnert de heer Zijlstra zich de discussie van 1980. Uit de hele context van mijn betoog kan hij dan opmaken dat ik, in tegenstelling tot wat sommige denken, helemaal niet kapot ben van opslag in zoutkoepels. Integendeel! Op fysisch-chemische gronden kan men heel goed beargumenteren waarom andere systemen de voorkeur verdienen.

De heer Zijlstra (PvdA): Klei bij voorbeeld.

De heer Lansink (CDA): Laat ons dat aan de Belgen overlaten. Die hebben geen zout, maar klei en die spreken heel anders over dit soort dingen. Het is ook heel aardig als die Belgen het afval gewoon in klei opslaan, wij hun stroom kopen en ondergronds ook wat meekrijgen.

Naast de meetbare fysisch-chemische en biologische aspecten die in het geding zijn moet ook aandacht worden besteed aan de beleving door de samenleving van het afvalvraagstuk en dat van de radio-actieve straling in het algemeen. Dat aspect is in de nota onderbelicht. Toch is het van belang, ook bij de bestuurlijke aanpak. Een doeltreffende voorlichting is daarbij geboden, ook al lijkt dat soms een onbegonnen zaak.

Zowel wanneer noodgedwongen gekozen moet worden voor een volledig nationale aanpak, ook voor het hoogactieve afval, als wanneer een internationale aanpak mogelijk blijkt, in het bijzonder voor dat hoogactieve afval, dan nog verdient een centrale organisatie en opzet verre de voorkeur boven een gedecentraliseerd beleid. Dat laatste is wat de berging van het huidige afval betreft wel bepleit voor het afval van de kerncentrales.

De fractie van het CDA kiest voor een centrale inzameling van het afval, een centrale verwerking, vanzelfsprekend voorlopig uitgezonderd het afval dat onder de huidige contracten elders wordt opgewerkt, alsmede een centrale opslag onder een nationaal regime, waarvoor wij nu de COVRA hebben. Milieuhygiënische, financiële en maatschappelijke factoren dwingen tot zo'n centrale aanpak, natuurlijk met een afdoende inbreng van de overheid, hetgeen ook in andere Europese landen is gerealiseerd. Ik verwijs naar mijn bijdragen aan het regelmatige mondeling overleg over de COVRA.

De nota had meer aandacht kunnen en moeten besteden aan de internationale samenwerking. De fractie van het CDA pleit nadrukkelijk voor een versterking van die samenwerking, zowel op het gebied van onderzoek en ontwikkeling als bij de verwezenlijking van verwerkings- en opslagfaciliteiten. De relatief geringe hoeveelheden Nederlands afval – collega Tommel wees er ook al op – maken een eigen oplossing ook financieel-economisch minder aantrekkelijk, nog afgezien van de korte afstanden tot buurlanden als België, Frankrijk en Duitsland. Ik vraag een actieve inzet van de bewindslieden en ook van de betreffende instanties. Bij andere onderdelen van de splijtstofcyclus is samenwerking van belang gebleken. Ik wijs ter illustratie op Urenco en op de bestuurlijke betekenis van het atoomenergie-agentschap in Wenen.

De fractie van het CDA herinnert wellicht ten overvloede de bewindslieden op het tijdelijke karakter van de oplossing Zijpe. Alle gedane toezeggingen moeten worden nagekomen, hetgeen betekent dat het tijdschema voor de verdere besluitvorming strikt moet worden aangehouden. Is zulks wel mogelijk, mede gelet op de bestuurlijke koppeling aan het hoogactieve afval en het KSA? Ik meen dat collega Zijlstra ook hiernaar heeft gevraagd.

De fractie van het CDA kiest nadrukkelijk voor een langdurige opslag van radio-actief afval op land, bij voorkeur bovengronds. Ten onrechte wordt in de nota de opslag in een constructie beneden het aardoppervlak gezien als gelijkwaardig aan die boven het aardoppervlak. De geohydrologische omstandigheden in ons land maken echter een opslag onder het aardoppervlak minder wenselijk. Het aantal keuzemogelijkheden zou bij voorbaat te zeer worden beperkt door de waterstaatkundige situatie in dit land.

De aspecten rond het thema van de ruimtelijke ordening worden in belangrijke mate bepaald door de eventuele koppeling van de centrale opslag aan een geologische opbergfaciliteit, wellicht te zijner tijd. Op dat niet onbelangrijke punt is de nota, evenmin als de overigens heldere beantwoording van de schriftelijke vragen, niet duidelijk.

De eventuele keuze voor een geologische opberging te zijner tijd – in Nederland wordt dat bijkens de OPLA-rapportage vanzelf een zoutkoepel – impliceert ten minste twee lokaties voor een centrale faciliteit, wanneer nu geen rekening wordt

gehouden met de eventuele combinatie. Ik bepleit dat overigens niet in alle opzichten vanwege mijn conclusie over het niet opwerken. Wel wil ik zeggen dat het denken in termen van een combinatie omgekeerd het zoeken naar lokaties in het noorden van het land een uiterst moeilijke opgave maakt, ondanks de Friese gouverneur en dank zij zijn collega uit Groningen.

De Voorzitter: Bij mijn weten wordt alleen de commissaris van de Koningin in Limburg 'gouverneur' genoemd, maar ik wil dat graag uitbreiden.

De heer Lansink (CDA): In dit geval zit er inderdaad meer in dat woord.

Wanneer gekozen wordt voor een zeer langdurige opslag van laag- en middelactief afval en voor een soortgelijke opslag van hoogactief afval uit kerncentrales zonder opwerking, kan inderdaad met een lokatie worden volstaan.

De plaatsbepaling wordt dan minder gefrustreerd door de afwezigheid van een geologische opberging. 'Langdurig' betekent in mijn visie, die overeenstemt met wat Alvin Weinberg overmorgen in Zweden zal zeggen, eerder 100 dan 50 jaar. Dat stelt natuurlijk weer eisen aan de ruimtelijke en bouwkundige voorzieningen. Wat is het oordeel van de bewindsman over deze beschouwing?

De CDA-fractie stemt in met de in de nota aangeduide procedure voor de lokatiekeuze. Feitelijk is dat de inzet van deze eerste discussie, naast de goedkeuring van de globale hoofdlijnen van het meer inhoudelijke beleid. Dat betekent dus dat wij akkoord gaan met de instelling van de commissie Lokatiekeuze Opslagfaciliteit Radio-actief Afval (LOFRA) en met de geleidelijke weg van aanwijzing van tien, drie à vier en uiteindelijk één lokatie. Dat lijkt een beetje op het systeem in de Verenigde Staten.

Ik teken daarbij wel aan dat in de nota te zeer de nadruk wordt gelegd op de bestuurlijke realiseerbaarheid. De commissie-LOFRA is toch een groep van onafhankelijke deskundigen die alle aspecten van de lokatiekeuze op één rij moet zetten, alvorens tot een aanwijzing te komen. Over de volgorde tien, vier, één en de inbreng van de bewindslieden en de Kamer is overigens ook te weinig duidelijk geworden. Wellicht kan er nog iets over worden gezegd.

De bestuurlijke aspecten zijn natuurlijk van groot belang. Er mag echter geen absolute betekenis aan worden gehecht. Het is de taak van de

Lansink

regering om bestuurlijk overleg te plegen met gemeenten en provincies. Dat moet niet aan zo'n commissie worden overgelaten, ook vanwege de toetsing door de Kamer. Het kabinet denkt hierover toch niet anders?

De CDA-fractie stemt in met de filosofie dat een algemene opslag op land 'for the time being' een aanvaardbare oplossing is. Toch maakt de nota onvoldoende duidelijk hoe een dergelijke oplossing technisch en ruimtelijk moet worden gerealiseerd. Dat is te betreuren omdat elders – ik wijs op de situatie in Frankrijk en de Verenigde Staten – meer en minder aantrekkelijke voorbeelden zijn te vinden, vanzelfsprekend voor het laag- en middelactieve afval. Dat onderscheid moet voorlopig nog gemaakt worden. Het is zaak om bij de voorgenomen actieve voorlichting aan de bevolking veel aandacht aan dat punt te besteden, onder verwijzing naar soms langdurige ervaringen elders. Het zou overigens goed zijn na te zoeken waarom bij voorbeeld in Frankrijk het realiseren van de opslag vrijwel geen maatschappelijke problemen heeft opgeleverd.

Bij de aspecten inzake de ruimtelijke ordening moet ook aandacht worden besteed aan de infrastructurele kant van de zaak, alsmede aan de afstemming van de planning op de eventuele woonbebouwing, recreatiegebieden of andere planologische functies. Ik spreek verder niet over dit punt. Bij de risicoberekening zijn zowel de kansen op een calamiteit, als de grootte van de bevolking van belang. Een dergelijke risicoberekening vindt plaats in diverse andere gevallen. De invloed van andere activiteiten moet echter ook in de beschouwingen worden betrokken. Bieden diverse PKB's daartoe wellicht een aanknopingspunt? Ik wijs bij voorbeeld op de schema's inzake buisleidingen, drinkwatervoorziening, enz. Hoe gaat de regering dat aspect aanpakken?

Ik kom op de financiële paragraaf, die aan de magere kant is. Ik doel in het bijzonder op de principiële keuze voor één verwerkings- en opslagbedrijf. Ik verwijs korthedshalve naar discussies in de vaste commissie voor het Milieubeheer over de opzet en financiering van COVRA. Is het mogelijk bij de verdere oordeels- en besluitvorming een uitgewerkte kostenopzet aan de Kamer te overleggen, bij voorbeeld bij de nadere rapportage aan de Kamer over de lokatiekeuze?

Ik kom op het hoogactief afval, dat moet worden onderscheiden in afval afkomstig van ziekenhuizen, research-instellingen en industrie en afval dat via de omweg van de opwerking afkomstig is van kerncentrales. De hoeveelheid afval van deze tweede categorie hangt mede af van de nadere besluitvorming over kernenergie. Ook als besloten wordt geen nieuwe centrales te bouwen, is er natuurlijk toch een hoeveelheid afval.

De regering wijst terecht op deze samenhang. Dat is dan ook een andere reden om pas later een nader oordeel te geven over het regeringsstandpunt over de rapporten van de commissies OPLA en MINSK. Toch is het voor de commissie-LOFRA van belang om te weten of de geschatte ruimte van circa 20 ha. voldoende is voor de interimopslag van kernsplijtingsafval, alsmede van bestraalde niet-opgewerkte splijststofelementen, indien tot uitbreiding van het aantal kerncentrales wordt besloten. Men kan die zaken niet helemaal loskoppelen.

Wanneer komt overigens het regeringsstandpunt over de toekomstige elektriciteitsvoorziening c.q. over het al dan niet toestaan van de bouw van één of meer kerncentrales naar buiten? Wordt in die nota opnieuw aandacht besteed aan het punt van afvalverwerking? Wordt daarbij de vraag van de opwerking betrokken? Deze vragen kunnen overigens samengevat worden in de vraag of er weer een nieuwe nota komt.

Uit de nota Radio-actief Afval blijkt naar het oordeel van de CDA-fractie onvoldoende of de bewindslieden al een voorkeursvolgorde hebben voor de verwerking en opslag van het hoogactieve afval van kerncentrales c.q. van bestraalde splijststofelementen. Op grond van verschillende overwegingen, ook inzake de voorkoming van proliferatie, spreekt de CDA-fractie een voorkeur uit voor niet-opwerking in plaats van opwerking van gebruikte splijststofelementen, een internationale oplossing van het vraagstuk in plaats van een nationale aanpak en een langdurige bovengrondse opslag in plaats van een opslag in geologische formaties zoals zoutkoepels. Dit is de stellingname van het CDA gezien de informatie die nu beschikbaar is.

Het lijkt mij gewenst dat de regering een helder standpunt formuleert met betrekking tot deze hoofdlijnen, zowel in verband met de inzet bij het internationale overleg – een actieve inzet bij dat overleg blijft natuurlijk

geboden – als in verband met de beleidslijnen waarmee de commissie-LOFRA op pad moet om tot een aantal lokaties te komen, waaruit te zijner tijd een keuze kan worden gemaakt. Ik vraag nadrukkelijk het oordeel van de regering over dit punt, met de erkenning overigens dat in de stellingname over de OPLA- en MINSK-rapportages enkele lijnen zijn terug te vinden. Ik ga nu echter niet inhoudelijk op die rapporten in.

De opslag van kernafval in zoutkoepels onder de zeebodem is enigszins uit het beeld geraakt. Dat geldt in mindere mate voor het internationale 'seabed-disposal' programma dat, zeker in Europa, eerder een gezamenlijke internationale oplossing mogelijk lijkt te maken dan de opslag in zoutkoepels of kleilagen. Of ligt China wellicht toch dichterbij huis dan menigeen denkt? Het aanbod van de Volksrepubliek China om kernafval op te nemen als wederdienst voor de verkoop van verrijkt uranium of voor andere aantrekkelijke ruilhandel, heeft kennelijk toch hier en daar, zelfs in Europa, indruk gemaakt. Heeft de regering zich al een oordeel gevormd over dit soort bilaterale samenwerking, die aantrekkelijk kan zijn voor het in omvang sterk gereduceerde laag- en middelactief afval?

In de nota blijft onduidelijk welk standpunt de regering inneemt over de toekomstige betekenis van de geologische formaties. De nogal beschrijvende paragraaf over dit in Nederland omstreden punt verwijst terecht naar het ILONA-onderzoeksprogramma. Dit is overigens onderwerp van een terughoudende, opschortende CDA-motie bij de behandeling van de nota over de opzet van de BMD in februari 1980.

De verwijzing naar het standpunt van de regering over de uitkomsten van de BMD roept de vraag op of in het kader van de Nota Radio-actief Afval al een beleidslijn moet worden vastgelegd, ook al omdat hoe dan ook kernsplijtingsafval of niet opgewerkte splijststofelementen naar Nederland kunnen terugkomen, los van de beslissingen over de bouw van nieuwe centrales. De voorkeur voor een langdurige interimopslag en voor een voortzetting van het onderzoek naar geologische formaties, zoals aangeduid in de recente brief van de minister van Economische Zaken, geeft wel een voorlopige richting aan, maar onvoldoende. Deze conclusie kan ik overigens opschorten tot een volgende discussieronde over de brief die gisteren is binnengekomen.

Lansink

Ik kom tot een samenvatting in enkele trefwoorden van de hoofdlijnen van mijn bijdrage:

- instemming met de procedurele aanpak geschetst in de nota, in het bijzonder de instelling van de commissie-LOFRA en het aangeduide tijdschema;

- een pleidooi voor een bovengrondse centrale opslag van alle radio-actief afval als een langdurige oplossing in afwachting van een definitieve opslag die ook technologisch en economisch verantwoord moet zijn;

- veel meer aandacht voor internationale samenwerking;

- een financiële opzet, te voegen bij de nota over de verschillende lokaties;

- een voorkeur voor niet-opwerking boven opwerking van bestraalde splijtstofelementen van kerncentrales.

De heer **Willems** (PSP): Blijkt uit de samenvatting van de heer Lansink dat ook hij er nog niet aan toe is om te zeggen dat het KSA op milieuhygiënisch verantwoorde wijze definitief opgeborgen kan worden? Als hij zoveel slagen om de arm houdt en zelfs een langdurige interimopslag van 100 jaar bepleit, dan moet ik daar mutatis mutandis uit afleiden dat hij niet overtuigd is van alle mooie woorden die internationaal en ook door de regering op het punt van de milieuhygiënische verantwoording te berde gebracht zijn.

De heer **Lansink** (CDA): Voorzitter! Ik heb een politieke voorkeur voor niet-opwerken en voor langdurige opslag. Ik ben er overigens vast van overtuigd dat een opslag in geologische formaties mogelijk is. De heer Zijlstra heeft gesproken over het project in New Mexico. De mijn is helemaal klaar. Deze is gebouwd voor afval afkomstig van de produktie van kernwapens en dergelijke.

Die mijn is zo opgebouwd dat ook ander materiaal daarin kan worden opgeslagen. Zij komt in 1988 in bedrijf. Gelet op al deze gegevens ben ik ervan overtuigd dat binnen tien jaar opslag mogelijk is. Wij moeten echter de kosten en de kleinschaligheid in Nederland niet vergeten. Als een langdurige bovengrondse opslag wordt gerealiseerd, zijn de temperatuureffecten in ieder geval zodanig verminderd dat de opslag waarschijnlijk nog beter definitief kan geschieden. Dat is de lijn van de beschouwingen die op meer plaatsen, onder andere in de wetenschappelijke literatuur, terug

is te vinden. Dat lijkt mij een goede lijn, die ook politiek verantwoord is. Daarom heb ik een en ander zo verdedigd.

De heer **Willems** (PSP): U spreekt nog geen duidelijke voorkeur uit met betrekking tot de definitieve opslag. U verwacht dat hiervoor over tien jaar oplossingen bestaan. U ontkent dan wel dat in veel verrichte onderzoeken onverwachte effecten zijn opgetreden waardoor de definitieve opslag juist steeds meer kwestieus is geworden. U hebt geen enkel hard argument gegeven voor definitieve opslag.

De heer **Lansink** (CDA): In de literatuur over experimenten op kleine schaal bestaan voldoende aanwijzingen om nu al te beslissen. Ik denk in ieder geval dat dit zou kunnen. Wij hebben hier echter een bepaalde procedure afgesproken die een bepaalde politieke lading heeft gekregen. Iedereen heeft zich daaraan te houden, ook de optimist die in eigen omgeving pessimisten ontmoet.

De heer **Willems** (PSP): U spreekt nu namens uw fractie?

De heer **Lansink** (CDA): Ja.

De **Voorzitter**: Ik vond dit een overbodige vraag.

De heer **Willems** (PSP): De heer Lansink zei een paar keer dat hij persoonlijk iets vond. Daarom vraag ik mij af of zijn fractie ....

De heer **Lansink** (CDA): Aan de hand van de stukken over kan ik toch persoonlijk uitspreken dat een en ander mogelijk is? Ik heb niet voor niets hierover jaar na jaar beschouwingen gehouden. Ik verdedig een bepaalde aanpak om een zo goed en zo verantwoord mogelijk oplossing te vinden die ook economisch haalbaar is. Ik 'knok' tegen degenen die vinden dat er niets hoeft te gebeuren. Ik vind dat wij allemaal moeten besluiten, alle vooroordelen aan de kant te zetten.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Ter vermindering van misverstanden op dit punt, anders moet ik er in tweede termijn op terugkomen....

De **Voorzitter**: Ik stel voor dat u hierop inderdaad in tweede termijn terugkomt, want ik zie dat er een nieuw debat ontstaat.

□

De heer **Braams** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De VVD-fractie beschouwt deze nota eerder als een voortgangsrapportage dan als een nota die fundamenteel nieuwe zaken bevat.

Het is een verslag over de voortgang van werkzaamheden waartoe wij eerder hebben besloten en die hier voortdurend de aandacht hebben gekregen. Er is vastgesteld dat in ons land verschillende vormen van radio-actief afval voorkomen en dat voor ieder van die vormen oplossingen gevonden moeten worden, al bestaat natuurlijk altijd de kans dat uiteindelijk de depositie niet hier gerealiseerd hoeft te worden maar ergens anders kan geschieden. Dat ontslaat ons echter niet van de verplichting om thans alle krachten in te spannen om oplossingen voor alle vormen van radioactief afval te vinden. Hierbij moet worden voldaan aan eisen van veiligheid - dat is vanzelfsprekend -, van doelmatigheid maar ook van kostprijbewustheid, omdat anders de prijzen uit de hand zouden kunnen lopen. Wij kennen daar meer voorbeelden van.

De commissies die aan het werk zijn gezet rapporteren aan de regering en dragen oplossingen waaruit een keuze moet worden gemaakt. Zij geven echter niet nauwkeurig de kosten aan. Dat wordt gemotiveerd met de opmerking dat de hoeveelheid afval nog te weinig vaststaat. Zij geven wel een indicatie. Wij zouden met nadruk willen bepleiten dat aan de financiële kant door de regering grote aandacht wordt besteed zodat de greep van de regering daarop niet gaat 'glijpen'.

Er zitten aan deze stukken weinig politieke aspecten. Op een daarvan kom ik dadelijk terug. Wat het laag- en middelactief afval betreft, gaat onze voorkeur inderdaad uit naar een methode van gescheiden inzamelen. Ik heb daar jaren geleden al voor gepleit. Toen heb ik daar van de regering niet zoveel steun voor gekregen, maar het doet mij genoegen dat de gedachten zich nu in die richting ontwikkelen.

Ik maak nog een opmerking over het radium en dan eerst een zijstapje naar de argumentatie die op pagina 7 van de nota wordt gegeven ter verantwoording van de verbranding van afval. Daar wordt gesteld dat koolstof-14 en tritium via dispersie in het milieu kan komen, maar dat de stralingsdoses en -effecten daarvan in het niet verdwijnen bij wat er aan natuurlijke activiteiten en natuurlijke effecten is. Die argumentatie volgend, vraag ik of is overwogen, het radium dat obsoleet wordt en door ziekenhuizen wordt ingeleverd - ik vermoed dat dit een aflopende zaak is; ik krijg althans uit de stukken de indruk dat

Braams

andere methoden van bestraling in toenemende mate worden toegepast – eenvoudig te verdunnen met zeewater. Je hebt dan dezelfde dispersie. Het zal onmeetbaar zijn en er zal dus ook geen effect zijn aan te tonen. Een extra voordeel van die handelswijze is, dat je de langst levende component of een van de zeer lang levende componenten uit dat laag- en middelactief afval kwijtraakt. Daardoor wordt het probleem iets anders, namelijk van een beperkt aantal jaren, van een jaar of vijftig of honderd, in ieder geval in die orde van grootte.

Ik zou het mij kunnen voorstellen dat het recept dat ik nu suggereer manipulatie, ingrijpen door mensen nodig maakt en dat dan het voordeel dat wordt behaald, teniet wordt gedaan door het nadeel van de bewerkingen die nodig zijn en die risico met zich brengen voor degenen die dit moeten doen. Ik weet niet of de minister hierop kan antwoorden. Die vraag, misschien wat technisch, kwam pas bij mij op bij de derde lezing van de nota.

Voor de lokatiekeuze is het van belang welke criteria worden gesteld en welk karakter deze hebben. Zijn zij positief of negatief, psychologisch verantwoord of geven zij voortdurend de indruk van grote gevaren, die er naar onze mening niet zijn? Een lokatie voor middel- en laag radio-actief afval zou naar onze mening betrekkelijk weinig problemen moeten opleveren, gezien de absolute gevaarri-sico's die hieraan zitten, die zoveel malen kleiner zijn dan vele andere problemen in onze samenleving waarmee iedereen kan leven. Als er problemen komen met de lokatiekeuze op het land – dat zou ik mij kunnen voorstellen – dan zou, zoals ook de heer Lansink opmerkte, misschien opnieuw lokatie in of onder water overwogen kunnen worden. Wat zijn er voor technische mogelijkheden en zijn er nieuwe inzichten en ontwikkelingen op dit gebied?

Inzake het KSA is het beleid in overeenstemming met onze wensen. Er heeft duidelijk een kentering in het denken plaatsgevonden. Wij zijn af van de eenmalige, definitieve oplossing voor miljoenen jaren. Wij krijgen nu te maken met criteria die hanteerbaar en overzienbaar zijn. Dat lijkt ons een stap vooruit. Dan worden de discussies realistisch en niet abstract en puur theoretisch.

De interimopslag heeft onze voorkeur. Wij hebben ook de indruk

dat een periode van 30 tot 50 jaar veel nuttige ervaring op kan leveren en ruimschoots toelaat dat er ontwikkelingen naar meer definitieve opslag een kans krijgen. Naar onze mening is er geen enkel bezwaar tegen om een interimopslag voor een langere periode te doen. Uit de gegevens die beschikbaar zijn gesteld, is bij ons de overtuiging gegroeid dat een volstrekt verantwoorde interimopslag mogelijk is. Als wij beton kunnen maken dat goed is voor deltadijken die voor de eeuwigheid kunnen liggen of voor Oosterscheldedammen, dan kunnen wij zeker een behoorlijke opslagplaats maken die 100 jaar mee kan.

Wij menen ook dat internationale inspanningen van groot belang zijn. Nederland is actief betrokken bij de internationale ontwikkelingen. Het samenwerken aan opslagfaciliteiten die internationaal gebruikt kunnen worden, is van groot belang. Daarmee kunnen beginnende landen worden geholpen om het opslagprobleem meteen aan te kunnen.

Bovendien kan het een prijsverlagend effect met zich brengen. Dat is ook van groot belang om allerlei processen aan het eind van de splijtstofcyclus niet uit de hand te laten lopen. Nederland zou zo'n deelname ook kunnen overwegen. Nederland heeft misschien de kans gemist om zelf initiatief te nemen.

Als je kansen mist, dan moet je ervoor betalen. Deelname aan een internationale faciliteit zou wel degelijk overwogen kunnen worden. Dat ontslaat ons echter niet van de verplichting om thans onderzoek te doen en voorbereidingen te treffen voor het inrichten van een Nederlandse instelling daarvoor.

Voor ons is het belangrijk om vast te stellen dat er internationaal brede steun is voor de opvatting dat er oplossingen beschikbaar zijn, zodra men die wil toepassen. Wij menen dat daarmee ook voor onze fractie en onze partij de mogelijkheid ontstaat om kernenergie te steunen. Aan een van de beperkende voorwaarden is voldaan, namelijk dat er een veilige en verantwoorde oplossing voor het radio-actieve afval wordt gevonden. Nu die oplossing algemeen erkend beschikbaar is, maar nog niet tot definitieve keuzes leidt, omdat er zeer duidelijke economische aspecten aan zitten, menen wij dat daardoor kernenergie in sterkere mate overwogen kan worden. Het zou wel eens kunnen zijn dat juist vanuit milieu-overwegingen aan kernenergie de voorkeur zou moeten worden gegeven boven

fossiele brandstof. Die discussie zal later nog wel worden gevoerd.

De heer Willems (PSP): Hoe kan de heer Braams nu zeggen dat hij een oplossing voorhanden ziet, terwijl hij zelf de optie van dumping nog open moet houden? Hij heeft namelijk gezegd dat, als er problemen zijn met de interimopslag, dumping niet is uitgesloten.

De heer Braams (VVD): Dat had niets met dumping te maken. Er zitten veel zoutkoepels in de Noordzee. Daar zou eventueel weer naar gekeken kunnen worden. Een andere vorm van opslag onder de zeebodem of in watergebieden lijkt ook mogelijk.

De heer Willems (PSP): U heeft duidelijk gezegd 'in of op de zeebodem'. U bedoelt echter alleen 'in de zeebodem'. Dat is een wezenlijk verschil.

De heer Braams (VVD): Een betonnen caisson op de bodem van de zee zou ook een mogelijkheid kunnen zijn. Als het beton maar goed is. De schijnen ze bij Waterstaat wel te kunnen maken.

Het lijkt ons van groot belang dat er voorlichting wordt gegeven. Wellicht zullen de inspanningen daar versterkt moeten worden. Is er iets meer te zeggen over het criterium van radiologische toetsing? Zijn dat zaken die nieuw ontwikkeld moeten worden of volgen die gewoon uit de bestaande radiologische criteria, die mijns inziens duidelijk genoeg zijn en die voldoende scherpe voorwaarden toelaten? Het aspect van het beheersen van de kosten van de financiën heb ik reeds aangegeven. Ik wil er nogmaals de nadruk op leggen dat dit van groot belang is.

Wat betreft de opwerking kan men inderdaad constateren dat internationaal de gedachte zich ontwikkelt dat niet langer zo'n grote betekenis wordt toegekend aan plutonium als grondstof. Hierdoor zou opwerking althans voorlopig achterwege kunnen blijven. Wij volgen wat dit betreft met belangstelling de internationale ontwikkelingen; het zelfde geldt voor de opvattingen van de regering hierover.

De heer Van der Vlies (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Helaas moest ik vanochtend in Utrecht zijn, gelet op een voor mij zwaarwegende verplichting. Daardoor heb ik de ongetwijfeld boeiende beschouwingen van een gedeelte van mijn collega's moeten missen; dat spijt mij zeer. Ook miste

Van der Vlies

ik het ordedebat over het regeringsstandpunt over de OPLA- en MINSK-rapporten. Ik hoop dat mijn bijdrage niet te veel zal handelen over de materie, waarover de commissie heeft besloten, dat zij later zal worden behandeld.

Mijnheer de Voorzitter! De problematiek van het radio-actieve afval is al vele malen in discussie geweest, óók in deze Kamer. Het zal vandaag ook niet voor het laatst zijn dat erover wordt gesproken. In de aan de orde zijnde nota wordt weliswaar een uiteenzetting gegeven van het in de komende decennia te voeren radio-actief-afval beleid maar er zullen ook in de toekomst voor dit beleid vitale beslissingen genomen moeten worden. Met de doelstellingen van het beleid, zoals geformuleerd, kan mijn fractie in beginsel instemmen. Niet duidelijk is echter, welke betekenis moet worden toegekend aan de hoofdkenmerken van het beleid, te weten: isoleren, beheersen en controleren.

Kunnen deze worden opgevat als criteria, waaraan gekozen oplossingen voor korte dan wel lange termijn moeten voldoen? Het doet wat vreemd aan indien oplossingen worden gekozen, die niet voldoen aan de hoofdkenmerken van het beleid. Dan zou een ander beleid worden gevoerd dan in de nota wordt voorgesteld.

Hoe moet ik nu in dit verband het antwoord op vraag nr. 51 opvatten, waarin te lezen valt dat het dumpen in zee op grond van maatschappelijke bezwaren is stopgezet? Dat gebeurde niet zozeer op grond van milieuhygiënische bezwaren, ondanks het feit dat niet aan de hoofdkenmerken is voldaan. Berging van laag- en middel-actief afval in zoutholten wordt afgewezen – zie bladzijde 9 van de nota – omdat dan niet aan de hoofdkenmerken wordt voldaan, die daar weer uitgangspunten worden genoemd, in tegenstelling tot het antwoord op vraag nr. 51.

In het antwoord op vraag nr. 33 met betrekking tot dumping in de oceaanbodembodem wordt slechts één hoofdkenmerk genoemd. Gaarne verkrijg ik een verklaring van de minister over deze zaken, die toch wezenlijk zijn voor het te voeren beleid.

Mijnheer de Voorzitter! Er wordt althans voorlopig gekozen voor opslag op land en wel op één plaats. Vanuit het oogpunt van maximale controle en beheersing verdient dit ook de voorkeur. Er wordt echter in

toenemende mate afval, dat kortlevende radionucliden bevat, bij de afvalproducenten zelf in onverwerkte vorm opgeslagen ten einde de activiteit te laten vervallen. Graag verneem ik op welke wijze het beleid van isoleren, beheersen en controle in deze context wordt uitgevoerd.

De aanwijzing van de lokatie voor de opslagfaciliteit zal ongetwijfeld op bezwaren stuiten bij de bevolking en het gemeentebestuur ter plaatse. Hoe denkt de minister om te gaan met het verzet dat daarbij zal ontstaan? Over welke instrumenten beschikt hij wanneer de gemeentebesturen weigeren om mee te werken aan de uitvoering van de lokatiekeuze? In hoeverre zal er bij die keuze rekening worden gehouden met te verwachten fel verzet van landelijke actiegroepen?

Bezettingen en blokkades moeten worden voorkomen en dat kan op de ene plaats nu eenmaal beter dan op de andere. Meer in het algemeen rijst dus de vraag, welke criteria er bij de lokatiekeuze worden aangelegd. Over de tijdelijkheid van de interimopslag denkt mijn fractie nader. Onderzoeksgegevens wijzen uit dat langduriger gebruik zou kunnen worden gemaakt van een adequate interimopslag dan wel eens is gedacht.

Mijnheer de Voorzitter! Het beleid voor de komende decennia is in de nota uitgestippeld. Met name voor het KSA van de Nederlandse kerncentrales moet echter verder worden gezocht naar oplossingen op termijn voor de definitieve berging. Twee lijnen zijn in de al genoemde rapporten en in het regeringsstandpunt daarover terug te vinden.

In de eerste plaats is er het zoeken naar oplossingen in internationaal verband; concrete beleidsvoornemens op dit punt blijven ons inziens ten onrechte onderbelicht.

In de tweede plaats gaat het om verder onderzoek naar bergingsmogelijkheden in geologische formaties.

In hoeverre moeten ook internationale oplossingen, die wij prioriteit zouden willen geven, voldoen aan de hoofdkenmerken van ons nationale beleid, vóór Nederland daarvan gebruik zou kunnen maken?

Wat betreft de geologische formaties merk ik het volgende op. Onderzoek of het afval in een zoutmijn in Nederland kan worden opgeslagen, moet onder de huidige voorwaarden en afspraken, zoals zij thans zijn geformuleerd, naar de mening van mijn fractie doorgaan. Het betreft onderzoek waartoe wij verplicht zijn, gelet op de ernst van de materie. Oplossingen op

eigen bodem moeten ook voor eventueel gebruik worden onderzocht. Het onderzoek houdt echter nog geen definitieve keuze in.

Ik heb nog wel enkele vragen. In een zoutmijn blijft het afval gedurende de bedrijfstijd van de mijn controleerbaar en beheersbaar. Vraagt echter de onbekendheid met radio-activiteit ook niet om controle na sluiting van de mijn, bij voorbeeld totdat de radio-activiteit voor een groot deel is vervallen?

Eventuele proefboringen in de noordelijke provincies stuiten op verzet. In hoeverre wordt het onderzoek dat men zich voorneemt de eerstkomende twee jaar te doen, voor f 17 mln., hierdoor belemmerd? Hoe denkt de minister om te gaan met de bezwaren van de bestuurlijke instanties, mede gelet, misschien zelfs vooral gelet, op de in acht te nemen termijnen?

Er is niet alleen sprake van milieuhygiënische problemen. Er zijn er ook van meer economische aard. Een zoutmijn is erg duur. Moet er, alvorens tot de aanleg van een mijn wordt overgegaan, sprake van zijn dat de tarieven kunnen concurreren met die in het buitenland? Als dat zo is, hoe groot moet dan het aanbod van de hoeveelheid afval zijn? Als het verwachte aanbod veel kleiner is, denkt de minister dan ook aan de mogelijkheid, ander gevaarlijk afval in de mijn op te slaan? Een ieder zoekt toch naar een reductie van het verwachte aanbod? Er vindt immers ook onderzoek plaats om chemisch afval in een zoutmijn op te bergen. Wordt overigens dit onderzoek gecombineerd met onderzoek naar een zoutmijn voor radio-actief afval?

Wanneer, zo denkt de minister, zal er een definitieve beslissing moeten worden genomen over het aanleggen van een mijn? Moet in de visie van de minister een beslissing over een definitieve oplossing genomen worden voordat besloten wordt over een uitbreiding van het aantal kerncentrales in ons land? Ik heb begrepen dat de opvattingen daarover nog wel eens genuanceerd zijn, tot binnen het kabinet toe.

De vergadering wordt van 13.41 uur tot 14.30 uur geschorst.

□

Minister Winsemius: Mijnheer de Voorzitter! De discussie van vanmorgen heeft nog eens heel nadrukkelijk bevestigd dat het probleem van het radioactief afval wat men zou kunnen noemen een duizend-jarenprobleem is. Het is een probleem waar wij

Winsemius

eigenlijk heel zelden voor staan met een enorm lang tijdsperspectief. De discussie, met name die welke de geachte afgevaardigden onderling hebben gevoerd, was fascinerend, vooral wat betreft de OPLA, de berging in zoutlagen.

In mijn beantwoording zal ik mij, mede naar aanleiding van de discussie in het begin van deze UCV, beperken tot de nota die vandaag op de agenda staat, daarbij in de eerste plaats verwijzend naar de woorden van de heer Ernsting, nl.: er is een probleem en ik heb een beetje het gevoel dat de minister zegt dat daarvoor een oplossing moet worden gevonden. Welnu, dat is correct. Deze discussie is eigenlijk een vervolg op de discussie die wij zo'n anderhalf jaar geleden met elkaar hebben gevoerd met als codenamen Velsen en Zijpe.

De nota heeft bijna geen aanleiding tot commentaar gegeven en ik denk dat dit komt omdat het veeleer een voortgangsrapportage is van het beleid, zonder dat die een fundamentele beleidswijziging met zich brengt.

De heer **Willems** (PSP): Voorzitter! Ik weet niet of het de minister is ontgaan, maar een dag nadat de nota is verschenen, zijn er van een groot aantal actiegroepen en milieu-organisaties vrij vernietigende commentaren op gekomen.

Minister **Winsemius**: Het is toch buitengewoon knap om dat binnen een dag te doen, maar sinds die tijd is er weinig meer aan commentaren gekomen, niet bij mij en ook niet bij u mag ik aannemen. Ik denk dat die vernietigende commentaren dus op een dag zijn opgesteld voordat de nota was gelezen!

Het probleem waarvoor wij staan is dat wij ergens radioactief afval hebben, laag- en middelradioactief en mogelijk ook KSA, hoogradioactief afval, dat al dan niet terugkomt en waar al dan niet, afhankelijk van verdere discussies die ook hier zullen worden gevoerd, nog eventuele toevoegingen bij komen. Dat probleem nu vereist een oplossing. De problemen daarbij liggen volgens mij niet zozeer aan de principiële kant – ik heb het nu over de opslag bovengronds; een paar meter eronder of een paar meter erboven, hetgeen wij bovengrondse opslag zijn gaan noemen – maar komen wel naar voren op het moment waarop men gaat spreken over de lokatiekeuze.

In Amerika noemen ze dat met een fraai begrip: NIMBY, not in my back

yard. Dit begrip omschrijft de problematiek mijns inziens zeer correct. Het is daarbij opvallend dat het niet primair een milieuhygiënisch probleem is, maar primair een bestuurlijk, zo men wil planologisch probleem, maar dan ook een van niet geringe omvang, want het gaat dan om (1) de acceptatie op korte termijn van die achtertuin waarom het gaat en (2) om de waarborgen op lange termijn en dan gaat het inderdaad om een zeer lange termijn. Dat is een bestuurlijke problematiek die twee duidelijke aspecten heeft.

Die bestuurlijke problematiek staat dan ook erg hoog op onze lijst. Een aantal sprekers heeft gevraagd wat nu eigenlijk de route gaat worden die de minister zich voorstelt bij die lokatiekeuze. In de eerste plaats kom ik dan op de commissie-LOFRA die met een kort tijdspad zit. Inmiddels hebben wij een voorzitter bereid gevonden om de zaak te trekken, namelijk de heer Geertsema. De andere leden van de commissie worden op dit moment aangezocht. Zodra de complete samenstelling van de commissie bekend is, zal ik die aan de Kamer mededelen. Aan de commissie in oprichting hebben wij voorgelegd dat wij ook graag werkwijze en tijdspad aan de Kamer zouden willen voorleggen.

Dit is tevens het tijdspad voor het bestuurlijk overleg dat dient plaats te hebben. Het is de taak van de commissie om te komen van 10 lokaties tot een drietal lokaties. Het is de taak van de regering uit die drie lokaties door middel van intensief bestuurlijk overleg de definitieve plaats te kiezen.

Het is de bedoeling dat de commissie vóór 1 oktober 1985 advies uitbrengt over de drie lokaties zodat dan nog ruimte bestaat – vanaf oktober 1985 tot begin 1986 – om bestuurlijk overleg te plegen. Ik kan mij voorstellen dat men daarvoor meer tijd wil gebruiken, maar dan begint naar mijn mening ook jegens de gemeente Zijpe, waarmee wij afspraken hebben gemaakt die leiden tot de datum van 1 januari 1986, voldoende duidelijkheid te ontstaan. Ik meen dat dit in lijn is met de afspraken die wij met de gemeente Zijpe hebben.

De heer Van der Vlies heeft gevraagd, welke machtsmiddelen ik bereid ben in te zetten. Anderen hebben gevraagd of ik met art. 65 zou gaan werken. Dat is op dit moment zeker niet de bedoeling. Bestuurlijk overleg dient ertoe, net als met Zijpe is gebeurd, langs bestuurlijke weg oplossingen te vinden. Overigens

houdt elk der overheden, de drie complementaire bestuurslagen, haar eigen verantwoordelijkheid, hoewel zij wellicht, op enigerlei moment, gedwongen zullen zijn hun verantwoordelijkheid te nemen. De opzet is echter om langs de weg van bestuurlijk overleg een oplossing te zoeken.

In feite zijn hiermee de hoofdlijnen van wat in de nota staat, geschetst. Het komt hierop neer: we hebben een probleem, waarvoor een oplossing gezocht moet worden. Zo simpel is dat. Op papier is die oplossing (de tijdelijke opslag bovengronds) een simpele oplossing. Zij is naar mijn idee milieuhygiënisch ten zeerste verantwoord, maar er zit een grote bestuurlijke problematiek in. Dat is de reden geweest om met een commissie te werken, waarin juist het bestuurlijke, het planologische element een grote rol moet spelen. Ik kom hierop nader terug als ik op de specifieke opmerkingen van elk der geachte afgevaardigden inga.

Voordat ik dit doe, zou ik enkele kanttekeningen willen maken bij de procedure die gevolgd is, mede naar aanleiding van het procedurereferat van vanmorgen. Ook zelf ben ik niet gelukkig met de gang van zaken. Het was niet de bedoeling de leden zo laat die papieren toe te sturen. De achtergrond hiervan is de volgende geweest. Op vrijdag 21 september is dit stuk in de Ministerraad besproken. Daar is besloten tot een aantal aanpassingen van het regeringsstandpunt. Collega Van Aardenne ging vervolgens naar het buitenland, wat de mogelijkheden tot overleg enigszins in het gedrang bracht. Daardoor is het laat geworden en heeft uiteindelijk de minister van EZ ad interim de papieren ondertekend. De samenhang tussen het OPLA-rapport, het rapport-MINSK en de Nota radioactief afval zijn duidelijk. Aan de andere kant kan men de zaken voldoende los van elkaar zien. U zult begrip moeten hebben voor het feit dat wij afspraken hebben gemaakt met de gemeente Zijpe, hetgeen ons een tijdspad heeft opgelegd, zodat de Nota radio-actief afval deze zomer naar de Kamer moest worden gezonden. Dat is ook gebeurd.

Juist met de bedoeling de Kamer stap voor stap de verdere informatie te geven, hebben wij de standpunten en de rapporten met betrekking tot de commissies-MINSK en OPLA gestuurd. Vooral op dit gebied is door mij en mijn voorgangers een buitengewoon intensief contact met de Kamer onderhouden in de afgelopen jaren.

Winsemius

Het begint langzamerhand een gigantisch dossier over het radioactief afval te worden. Dat is ook terecht, omdat het een serieuze zaak betreft. Om die reden is het ook goed, er vandaag weer over te praten. Het zou anders ook moeilijk voor ons worden, de afspraken met de gemeente Zijpe na te komen en aan die afspraken de inhoud te geven die in de bedoeling lag.

De heer Willems maakte een vrij principiële opmerking over het uitgangspunt van het IBC, dus van het isoleren, beheersen en controleren. Het zei dat dit uitgangspunt niet deugt, omdat het geen garantie geeft voor een veilige opslag gedurende een miljoen jaar. Ik moet de vraag van de heer Willems omdraaien. Ik denk namelijk dat het uitgangspunt van het isoleren, beheersen en controleren wel deugt, maar dat de garantie die voor een miljoen jaar wordt gevraagd, in die zin ook niet voor één dag is te geven. Een miljoen jaar is als een heleboel dagen achter elkaar te beschouwen.

Als je op een gegeven moment zegt dat je de bestuurlijke taak aanpakt die onder de terminologie IBC valt, dan heb je vanaf dat moment een verplichting op je genomen. De overheid neemt dan de verplichting gedurende een heel lange periode op zich. Ik zal niet direct van een miljoen jaren spreken, hoewel wij in dit soort zaken natuurlijk niet over een paar nullen meer of minder vallen. Je dient de waarborgen dus niet slechts voor één dag te geven, maar voor de hele serie dagen.

Bestuurlijk gezien kennen wij maar één situatie die hiermee vergelijkbaar is, namelijk de dijkbeveiliging in ons land. Ik begrijp best dat er grote verschillen zijn, maar het gaat in beide gevallen om zaken die je voor een langere periode op je neemt en waarvoor je waarborgen moet blijven geven. Als je eenmaal de keuze hebt gemaakt om achter dijken te wonen – als ik het zo mag uitdrukken – dan moet je de waarborgen kunnen blijven verschaffen met een geweldige intensiteit.

Ik maak nog een kanttekening bij de opmerking van de heer Willems dat je geen garantie kunt geven voor een veilige opslag gedurende een miljoen jaren. Hij zei dat het voorkomen van opslag en dus van afval beter is en dat wij daarom geen kernenergie zouden moeten hebben. Hierbij moeten wij echter overwegen dat het niet toepassen van radioactieve

materialen nog steeds geen oplossing biedt voor het bestaande afval. Het verschil tussen de opslag van één kilo en de opslag van één ton afval is eigenlijk niet erg groot. Het bestuurlijke vraagstuk is, of je de taak aanpakt voor een langere periode. Daarvoor moeten de waarborgen bestaan. Het verschil tussen een geringe hoeveelheid afval en een grote hoeveelheid – ik val er nu niet over dat er verschillende soorten afval bestaan – is er niet, in die zin dat je dezelfde taak aanpakt en dat je moet waarborgen dat het gedurende een lange periode valt onder de criteria van isoleren, beheersen en controleren. Dat is de essentie.

De heer Willems (PSP): De minister heeft nu al een paar keer gesuggereerd dat het probleem niet wezenlijk verandert als wij met meer afval te maken hebben. Als je het probleem van de definitieve opslag nog niet hebt opgelost, moet je het echter ook niet groter maken door het produceren van meer afval. Als je geen extra afval laat ontstaan, hoef je alleen maar een oplossing te vinden voor het bestaande afval. Ik heb daar een aantal suggesties voor gedaan. Je moet het probleem dus beperken tot hetgeen je redelijkerwijze kunt overzien of tot hetgeen onvermijdelijk is omdat het er al is. Dat was het wezenlijke van mijn opmerking. Het feit dat de minister erkent dat het probleem er is, betekent natuurlijk niet dat hij het probleem nog groter mag maken.

Minister Winsemius: Als wij nu met onze wijsheid zeggen dat wij geen extra afval produceren, dan blijft het bestaande afval er gedurende dezelfde periode liggen. De heer Willems noemde een termijn van een miljoen jaar, maar ik zal een kortere termijn nemen. Als wij een lange termijn nemen – bij voorbeeld duizend jaar – dan blijft het feit dat je gedurende die periode toch de zaak moet beheersen.

Dat zult u met mij eens zijn. Daarmee is het probleem niet wezenlijk anders. Wat wij in feite in het verleden bestuurlijk hebben aangepakt, is de beheersing van een probleem gedurende een lange periode. De hamvraag is nu, hoe je daaraan zo goed mogelijk vorm geeft.

De heer Ernsting (CPN): Zelfs als je daarvan uitgaat, dan is toch de omvang een relevant gegeven voor het beheersen en het controleren. Wanneer het om een miljoen kilo gaat, is het toch duidelijk dat het veel moeilijker is om die zaak te beheersen en controleren dan bij één kilo?

Minister Winsemius: Ik meen dat het bestuurlijke probleem dan niet wezenlijk groter is. Het bestuurlijk onderbrengen van 1 kilo in iemands achtertuin is wat dat betreft even groot als van een heel grote hoeveelheid.

De heer Ernsting (CPN): Ik denk niet dat er iemand is met zo'n grote achtertuin, maar daar gaat het niet om. Hoeveel mensen heb je nodig om dat te kunnen beheersen en controleren? Dat alleen al is een punt van overweging, want dat hangt toch samen met de omvang?

Minister Winsemius: Ik denk dat het aantal mensen dat je nodig hebt, niet een overwegende factor is. Het gaat erom dat je een probleem aanpakt gedurende een langere periode en dat hebben wij al gedaan. Het is een gepasseerd station. Als u het heeft over een besluitvorming van de tweede of derde orde, is het inderdaad makkelijker om een kleine hoeveelheid aan te pakken. Dat spreekt vanzelf. Maar het principiële probleem heb je dan al aangepakt.

De heer Willems diende drie moties in. In zijn motie op stuk nr. 7 stelde hij dat overwegend nog steeds geen veilige definitieve opslag van radioactief afval kan worden gegarandeerd. Tevens stelt hij in zijn motie, van mening te zijn dat derhalve in het radio-actief afvalbeleid prioriteit dient te worden gegeven aan het voorkomen en beperken van het afval en verzoekt hij de regering haar beleid op dit uitgangspunt te baseren en de Kamer over de voortgang ervan jaarlijks te rapporteren. Zoals het hier geschreven staat, ben ik het er niet mee eens. Ik meen, dat het voorkomen en beperken van het afval één van de aandachtspunten is, maar niet het enige aandachtspunt dat wij in dit beleid hebben. Ik moet dan ook deze motie ontraden.

Tevens heeft, naar mijn idee, rapportage meer dan eens per jaar plaats. Wat dat betreft acht ik de motie overbodig. Ik heb er geen probleem mee erover te rapporteren; dat doen wij met enige openheid. Ik kan mij echter niet vinden in de overwegingen in deze motie.

De heer Willems (PSP): Ik heb de minister ook een paar suggesties gedaan, volgens welke naar mijn mening het voorkomen of beperken van de stroom afval mogelijk is. Dat vraagt een heel actief beleid, dat bij voorbeeld onderzoek naar vervangende materialen omvat, beperking van langlevende radio-isotopen en

Winsemius

dergelijke. Ik meen dat u hierop moet ingaan door te zeggen in hoeverre u er daadwerkelijk werk van maakt.

Minister Winsemius: Ik meen dat in de verschillende notities hier uitgebreid over is geschreven, maar ik ben graag bereid, hierover tijdens een begrotingsbehandeling van gedachten te wisselen. Wat dat betreft voeren wij een actief beleid en proberen wij bij voorbeeld het gebruik van langlevende radioactieve stoffen te voorkomen en meer gebruik te maken van kortlevende. Ik denk dan aan de medische toepassingen. Het mag duidelijk zijn dat wij alternatieven, indien aanwezig, zullen bevorderen.

Ook de volumebeperking van het afval – de heer Tommel sprak hierover – door verbranden of door middel van zuurverteren, wordt actief bekeken. U zult het echter met mij eens zijn dat dit heel zorgvuldig bekeken dient te worden, voordat wij overgaan op dergelijke technieken. Zowel het voorkomen van afval, waar de heer Willems over sprak, als het beperken van de hoeveelheid afval, scheiden aan de bron en dergelijke, vormen een regulier onderdeel van het beleid dat wij op dit gebied voeren. In die zin ben ik het met de heer Willems eens, maar het is niet het enige aandachtspunt. Ik meen toch dat de motie daarom vraagt. Bovendien zult u begrijpen dat ik over de overwegingen ook aarzelingen heb.

De tweede motie die de heer Willems indiende, betrof de MINSK- en OPLA-rapporten die een eenzijdig beeld schetsten, zijns inziens, van de mogelijkheden tot opslag en de risico's verbonden aan de opslag van radioactief afval. Ook de samenstelling van de commissies noemde hij eenzijdig. U zult begrijpen, dat ik mij hierin niet kan vinden. Naar mijn idee zijn die commissies niet eenzijdig samengesteld.

Bovendien staat het een iegelijk op elk moment vrij met een eigen expertise te komen. Met de openheid waarmee wij deze discussie proberen te voeren, is naar mijn mening die mogelijkheid er te allen tijde. Zoals de motie thans luidt, moet ik aanvaarding ervan ontraden.

Ik heb zojuist even gesproken over het verbranden dat soms aanvaardbaar zou zijn. De heer Willems heeft daar vraagtekens bij gezet. Voordat wij tot verbranden of tot zuurverteren en dergelijke technieken overgaan, moet men ook naar mijn mening de waarborg hebben dat deze technieken

veilig kunnen geschieden. Laten wij daarover volstrekt duidelijk zijn. Het blijft zinvol de ontwikkeling van die technieken te volgen en die technieken mede te ontwikkelen. Het zuurverteren wordt op het ogenblik beproefd bij niet-radioactieve materialen. Zou die techniek zich in positieve zin ontwikkelen, dan lijkt mij toepassing een goede zaak. Dat moet echter wel op een verantwoorde manier kunnen gebeuren. Het mag duidelijk zijn dat men deze technieken pas mag inzetten als dat op een verantwoorde manier kan gebeuren.

In zijn derde motie heeft de heer Willems een vraag neergelegd die ook de heer Zijlstra en de heer Lansink naar voren hebben gebracht. Die vraag betreft het verzoek aan de regering eerst criteria te formuleren en deze aan de Kamer voor te leggen alvorens onderzoek naar geologische berging van radioactief afval in Nederland te starten. Zoals men zal begrijpen, moet ik hierover eerst overleg plegen met mijn collega van Economische Zaken. Mijnheer de Voorzitter, ik wil de Kamer binnen tien dagen laten weten wat dat overleg heeft opgeleverd. Van onze kant bestaat er duidelijk begrip voor hetgeen de Kamer op dit punt naar voren brengt.

De heer Zijlstra zei dat de ICK-criteria, waarmee wij eerst te maken hadden, nu toch wel aan het verwateren zijn. Nu zou daarvoor een radiologisch criterium in de plaats komen. De heer Zijlstra vroeg zich af wat hij met dat radiologisch criterium aan moest. Ik ben het met de heer Zijlstra eens, dat niet elk radiologisch criterium acceptabel zal zijn. Dat kan ook niet de bedoeling zijn.

Ik wijs er in dit verband op, dat criteria zich altijd ontwikkelen op basis van inzichten. Criteria gelden niet voor de eeuwigheid; er zit beweging in de criteria en dat lijkt mij ook legitiem. Het lijkt mij namelijk terecht dat sommige criteria aangescherpt worden dan wel veranderen met het ontstaan van nieuwe inzichten. Het is mogelijk dat in de loop van een onderzoek, zoals bij voorbeeld in het OPLA-rapport is beschreven, nieuwe criteria naar voren komen. Op een gegeven ogenblik moeten die nieuwe criteria dan in de beschouwingen worden betrokken. Het is ook mogelijk dat om moverende redenen criteria kunnen vervallen. Dat zal men dan ook op een bepaald moment moeten accepteren.

Ik verwijs nu naar het regeringsstandpunt dat de Kamer is aangebo-

den. Dat standpunt staat weliswaar niet officieel ter discussie. Daarin wordt echter gesproken over een fase 1 en een fase 2 van het OPLA-onderzoek. Bij fase 1 gaat het meer om een bureaustudie dus om papierwerk. Bij fase 2 gaat het om eventuele proefboringen. Tussen die twee fasen vindt een nadere besluitvorming plaats. Die besluitvorming zal ook aan de Kamer worden voorgelegd. Op basis van het papierwerk kan men dan tot bepaalde criteria komen. Daarna komt dan eventueel fase 2.

Na afloop van fase 2, dus eventueel na proefboringen, kan men weer tot nieuwe inzichten zijn gekomen. Dat is denkbaar. Die nieuwe inzichten kunnen dan weer tot andere criteria leiden. Wij willen de Kamer in ieder geval zo goed mogelijk op de hoogte houden van de ontwikkelingen. Wij willen ook de criteria bespreekbaar maken. Ik wil hierover echter met collega Van Aardenne spreken. Voorzitter, met uw goedvinden, zal ik u van dat overleg schriftelijk mededeling doen.

De Voorzitter: Bedoelt u dat u binnen tien dagen met de in de motie gevraagde rapportage zult komen?

Minister Winsemius: Het gevraagde in de motie betreft niet primair mijn departement. De heer Van Aardenne is de eerst ondertekenaar van standpunt over het OPLA-rapport en daarover gaat de motie primair. Ik stel u daarom voor dat ik u binnen tien dagen ons standpunt of advies ten aanzien van deze motie laat weten. Bij het bepalen van het stemgedrag kan dit advies betrokken worden.

De Voorzitter: Ik heb nog niet goed begrepen of u datgene waarom in de motie wordt gevraagd ook binnen tien dagen zult leveren of dat u laat weten of het gebeurt.

Minister Winsemius: Ik zal alleen laten weten of het gebeurt. Wij zullen zeker binnen tien dagen niet in staat zijn de Kamer ons standpunt te doen toekomen over de eerste fase van het OPLA-onderzoek.

De heer Lankhorst vroeg wanneer het standpunt over de BMD komt. De verwachting is dat dat in november komt, maar dat wil wel eens wat verschuiven, afhankelijk van het overleg dat plaats dient te hebben tussen de verschillende betrokken collega's. Verder vroeg hij wie er voorlichting zal geven, hoeveel dat kost en wanneer er wat meer te zien is. Dat is ook gevraagd door de heren Tommel en Braams. De heer Tommel

Winsemius

verwees naar het pluriforme voorlichtingsbeleid.

De bedoeling is dat in de loop van 1985 de Kamer mededeling wordt gedaan over de precieze opzet in de breedte van dat pluriforme voorlichtingsbeleid.

De bedoeling is dat de rijksoverheid die voorlichting geeft. Dat zal u zo concreet mogelijk worden meegedeeld wanneer wij de nadere plannen aan u voorleggen.

De heer Lankhorst stelde nog een vraag waarop de heer Lansink ook inging. Het tijdpad voor de LOFRA-exercitie zou te kort zijn. Dat maakt volgens de heer Lankhorst de democratische mogelijkheden onmogelijk. Het zou volgens hem alleen kunnen als het alleen laag- en middelradioactief afval betreft. De heer Lankhorst diende daarover een motie in. Naar mijn idee is het tijdpad niet te kort. Het is wel kort. De heer Tommel vroeg er ook naar. Wij zullen de werkwijze van de commissie LOFRA aan u voorleggen op het moment dat die commissie is samengesteld – wij verwachten dat dat binnenkort het geval zal zijn – inclusief het tijdpad, zodat u kunt beoordelen of dat te krap is.

Het is de bedoeling dat de commissie op 1 oktober 1985 rapporteert en dat er dan een keuze wordt gemaakt door de regering met betrekking tot de lokaties. Ik meen in tegenstelling tot de heer Lankhorst dat het geen wezenlijk verschil maakt of het alleen laag- en middelradioactief afval betreft of ook ander afval. Ik heb de ervaring – de heer Lankhorst heeft dat van iets meer afstand meegemaakt – van een eerder onderbrengen van laag- en middelradioactief afval in een lokatie. Het bestuurlijk probleem is zeer aanzienlijk, naar mijn idee zelfs van een zelfde intensiteit als te verwachten met alle radioactief afval.

De heer Lankhorst (PPR): Hoe komt de minister aan dat standpunt? Hij zegt zelf dat het in eerste instantie een bestuurlijk vraagstuk is. Als je een opslagfaciliteit moet vinden, niet alleen voor laag en middelradioactief afval, maar ook voor hoogradioactief afval, ligt het toch voor de hand dat dat bestuurlijk vraagstuk groter wordt. Aangezien er een aantal afspraken zijn met de gemeente Zijpe, lijkt het mij dat het nakomen daarvan voorop moet staan: een opslagfaciliteit vinden voor laag- en middelradioactief afval. Dat is de afspraak.

Minister Winsemius: Dat is inderdaad de afspraak met Zijpe. Die willen wij ook nakomen, maar daarbij moeten ook de mogelijkheden worden behouden voor de opslag van KSA dat zou worden teruggezonden uit Frankrijk. Je kunt natuurlijk niks doen, omdat je niet weet of dat spul terugkomt. Gesteld echter dat het terugkomt, dan zit je wel een klein beetje met je vingers tussen de deur. Dat kan niet de bedoeling zijn, ook bestuurlijk niet. Naar mijn idee is er althans wat Zijpe betreft geen wezenlijk verschil. Het laag- en middelradioactief afval wordt van daar naar een andere lokatie gebracht, terwijl je ook een mogelijkheid dient te creëren om het KSA onder te brengen.

De heer Lankhorst (PPR): Het is toch niet zo raar te bedenken in dit stadium, nu je eigenlijk een jaar de tijd hebt en het veel moeilijker zal zijn om een opslagfaciliteit te vinden voor zowel het laag- en middelradioactief afval als het hoogradioactief afval, dat het bestuurlijk gezien veel moeilijker wordt.

Het heeft langer dan een jaar geduurd, voordat er een interimoplossing kwam. Nu denkt u dat u aan een jaar voldoende heeft om een oplossing te vinden voor alle radioactief afval. Met de ervaring die wij op dit ogenblik hebben, kun je zeggen dat dat onmogelijk is en dat dus democratische procedures niet zullen voldoen en dat dus straks artikel 65 of 66 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening uit de kast zal moeten worden gehaald. Die ervaringen hebben wij toch?

Minister Winsemius: Ik niet, u kennelijk wel!

De heer Lankhorst (PPR): Wij moesten doorgaan met het dumpen in zee, omdat er binnen een jaar geen interimopslag-mogelijkheid kon worden gevonden voor het laag- en middelradioactief afval. Dat heeft meer dan een jaar geduurd. Nu denkt u, nu denkt de regering, dat er binnen een jaar een oplossing kan worden gevonden voor niet alleen het laag- en middelradioactief afval, maar ook voor hoogradioactief afval. Het is knap als u daarin slaagt. Uw voorlichting zal dan echter geen voorlichting meer zijn, maar intimidatie en propaganda.

De heer Lansink (CDA): Dat is het verhaal van de heer Lankhorst zonder bewijs natuurlijk ook!

De Voorzitter: De minister zal antwoorden!

Minister Winsemius: Ik dacht dat het een toespraak was van de heer Lankhorst; ik weet niet hoe ik erop moet antwoorden. Ik heb er waardeering voor dat hij iets knap noemt. Het zal een buitengewoon moeilijke taak zijn, die niet wezenlijk moeilijker wordt als het KSA ook wordt meegenomen. Het blijft echter sowieso een krap tijdpad. Dat zou het ook al zijn als het alleen om laag- en middelactief afval zou gaan.

De heer Lankhorst (PPR): Dat zullen wij het komende jaar nog zien!

De Voorzitter: Wenst de heer Lansink nog een interruptie te plaatsen?

De heer Lansink (CDA): Nee, anders zouden nog meer mensen geïntimideerd raken.

Minister Winsemius: Tegen deze achtergrond zal het u niet verrassen dat ik de motie van de heer Lankhorst ontraad.

Er is gevraagd om meer inzicht in de OPLA-criteria. De heer Lankhorst zei dat er voor de bovengrondse opslag vrijwel geen lokaties meer mogelijk zijn bij hantering van de criteria naar de letter. Hij noemde daarbij verstedelijking, recreatie en een aantal andere die in de teksten staan. Er moeten een aantal punten op de i worden gezet. Naar mijn mening is er geen milieu-technische grond om opslag bovengronds te blokkeren.

Wij hebben vooral te maken met een bestuurlijk probleem. Het gaat om de acceptatie en de langdurige, verantwoorde bewaring. Wij moeten met elkaar de bestuurlijke verantwoordelijkheid nemen. In dit kader moet een afweging plaatsvinden. Als ik dan toch moet kiezen, dan kies ik plaatsen waar het spul maatschappelijk minder in de weg ligt. Toen wij indertijd over Velsen spraken, heb ik gezegd dat het daar zou kunnen, maar dat ingeval van gunstiger mogelijkheden, gekozen zou worden voor deze laatste. Dat is uiteindelijk ook gebeurd. Tegen dezelfde achtergrond probeer je de beste lokatie te kiezen uit de veelheid van lokaties waar het milieu-technisch gezien in principe zou kunnen. Daarom gaat het bij de serie criteria waarnaar de heer Lankhorst verwees.

De heren Lankhorst en Lansink hebben vraagtekens geplaatst bij de oppervlakte. In de nota staat een oppervlakte van 20 ha. Hoe komt u daaraan, is het niet te veel, is het niet te weinig? Ik kan dat natuurlijk niet helemaal precies zeggen. Er moeten een aantal keuzes gemaakt worden. Ik

Winsemius

denk aan de wijze van opslag. Ik denk aan de vraag wat er wordt opgeslagen. Als gekozen wordt voor één centrale opslag, is er natuurlijk sprake van een wisselwerking met de uitkomst van een maatschappelijke discussie. Ook de vraag van de uitbreiding van het aantal kerncentrales speelt daarbij een rol.

Ook de beperking van volume, waarnaar de heer Tommel verwees, en de beperking van aanbod, waarnaar de heer Lankhorst verwees, spelen hierbij een rol, ongeacht wat er uit de discussie over de eventuele inzet van kernenergie in Nederland komt.

Op basis van de gegevens in het programma van eisen en de methoden van opslag van de COVRA is op dit moment bij een gelijk blijvend aanbod van het afval van ziekenhuizen, industrie en onderzoeksinstellingen voor de komende 100 jaar ongeveer 2 ha aan opslagruimte nodig. Dit is in feite een beperkt oppervlak. Als je over een kortere periode spreekt, gaat het om een navenant kleiner stuk. Als je bovendien aanneemt dat de centrales in Borssele en Dodewaard nog 15 bedrijfsjaren zullen hebben, dan is voor het laag- en middelactief afval en het KSA van beide centrales 2 tot 8 ha. nodig. Het voornaamste verschil is gelegen in de wijze van opslag. Er is natte opslag en droge opslag in silo's. Daar zijn verschillende mogelijkheden voor.

In de verschillende onderzoeksrapporten is verder bekeken wat er gebeurt als je de inzet van kernenergie zou uitbreiden. Als je daartoe besluit, wat zou je dan moeten doen? Je moet dan aannamen plegen voor de ruimte die daarvoor in aanmerking zou komen. Je praat dan over oppervlakten van 6 tot ongeveer 23 ha. Dit is een heel brede slag. Het gaat daarbij niet alleen om de opslagwijze, maar ook om het volume en het tijdsplan. Die oppervlakte komt echter vanzelfsprekend ter sprake bij de discussie die ten principale over de MDE gevoerd moet worden.

Daarnaast moet nog rekening gehouden worden met het feit dat je een zekere ruimte nodig hebt voor kantoorgebouwen, verwerkingsinstallaties, infrastructuur en dergelijke. Dan vraag je je af welke hoeveelheid ruimte het meest waarschijnlijk is. Dan spreek je over een oppervlakte in de orde van grootte van 20 ha. Dat is een groot terrein. Je moet een slag om de arm houden. Je vraagt de commissie-LOVRA of zij naar een terrein in die orde van grootte wil

kijken. Daarbij speelt een rol of er verdere mogelijkheden zijn voor uitbreiding of inkrimping. Kan je dat stuk kopen met een optie op meer? Kan je een kleiner stuk kopen met een optie op meer? De flexibiliteit gaat hierbij dus een rol spelen. Ook de kostenoverwegingen spelen hierbij een rol.

De 20 ha is dus niet het precieze getal. Het hangt er ook vanaf hoe lang je op zo'n terrein terecht wilt kunnen. Wat is enkele decennia? Spreek je dan over één decennium, over tien jaar of over 100 jaar? Het is dus een orde van grootte op dit moment. Tegen de tijd dat je tot aanschaffingen moet overgaan, weet je ondertussen hopelijk meer van de plannen, die ook met de Tweede Kamer besproken zijn, met betrekking tot de MDE en van de mogelijkheden tot het beperken van volume en dergelijke. Dit is echter een zich nog ontwikkelend technisch veld.

De heer Ernsting (CPN): Voorzitter! Het is dus inclusief eventuele nieuwe kerncentrales.

Minister Winsemius: In zekere zin kan de heer Ernsting dit zeggen. Als er nieuwe kerncentrales zouden komen, dan moet je ervan uitgaan dat deze daar terecht komen. Ik zeg dit echter met een zeker voorbehoud. Je weet namelijk niet welke technieken je gaat toepassen. Het is dus de bedoeling dat je alles op die 20 ha zet. Het kan echter zijn dat die 20 ha. 30 wordt of 10. Je zoekt echter in principe naar ongeveer 20 ha.

De heer Ernsting (CPN): De nieuwe kerncentrales die daar moeten komen, vormen misschien nog een klein bestuurlijk probleem in het komende jaar.

Minister Winsemius: U heeft mij niet horen zeggen dat die op deze plaats komen.

De heer Ernsting (CPN): Het gaat niet om de kerncentrales, maar wel om het afval van die nieuwe centrales. Dan wordt de discussie toch nog heter. De minister kan dit wel voorzien, naar ik aanneem.

Minister Winsemius: Dat is inderdaad een bestuurlijk probleem.

De heer Zijlstra stelde dat de regering, door steeds maar te beweren dat in andere landen mogelijkheden voor geologische berging zijn aangetoond, de bevolking hiervoor rijp tracht te maken. Ik denk dat dit niet het geval is; dit zou een te groot vertrouwen weergeven in onze communicatieve gaven op dit gebied.

Wij moeten wel degelijk – ik zeg dat met stelligheid – internationaal op zoek blijven naar mogelijkheden. Daarbij moet bekeken worden of deze mogelijkheden reëel zijn, terwijl de ervaringen van andere landen moeten worden meegenomen.

Als in het buitenland in vergelijkbare geologische formaties mogelijkheden blijken te bestaan, moeten wij daar natuurlijk aandacht aan besteden. In Nederland moeten wij de mogelijkheden of onmogelijkheden van geologische berging hard maken als wij een besluit in die richting willen nemen. Als het in een of andere buitenplaats elders kan, behoeft het niet zo te zijn dat het in Nederland ook mogelijk is.

Wij moeten dat hard maken qua milieutechnische factoren en bestuurlijke acceptatie. Op beide vlakken bestaan vrij wezenlijke verschillen. Dit lijkt mij niet de geschikte plaats om hierop in detail in te gaan. Het hard maken moet hier gebeuren; de kans op het stormrijp maken van de Nederlandse bevolking met dit soort publikaties is erg beperkt.

De heer Zijlstra wees vervolgens op de enorme verschillen tussen geschatte kosten van een Nederlandse zoutmijn en van de Duitse situatie in Gorleben. Ik meen dat hij sprak van f360 à f400 mln. aan Nederlandse kant en van f2 à 2,5 mld. aan Duitse kant. Dat is een enorm spectaculair verschil. In Nederland is sprake van een veel kleinere constructie: de schaal verschilt spectaculair. Als ik het goed heb begrepen, praat je verder in Duitsland niet alleen over de aanleg van opslagplaatsen voor kernenergie, maar ook over een mogelijke verdere uitbreiding in de toekomst. Omdat ik de heer Zijlstra zijn wenkbrauwen zie fronsen in onbegrip, merk ik het volgende op.

Wij hebben onze kostenschattings gebaseerd op ervaringen die elders zijn opgedaan met het aanleggen van een mijn. Nogmaals, dit hangt allemaal af van de resultaten van het onderzoek en van de eisen die worden gesteld aan een en ander voordat een exacte kostenschattings kan worden opgemaakt. Het gaat om een eerste oriëntatie. De Kamer kan niet verwachten dat ik supernauwkeurige getallen noem, want daarvoor moeten wij veel meer weten dan op het ogenblik het geval is.

De heer Zijlstra (PvdA): Ook in Nederland zouden 2 à 3 schachten moeten worden geboord, die overigens ook in New Mexico al zijn geboord of nog geboord zullen worden. Verder moeten er galerijen

Winsemius

worden gebouwd. Het lijkt mij uitgesloten dat dan een kostenverschil zoals door mij genoemd zou kunnen optreden. Ik krijg meer de indruk dat het een schatting is voor stortgaten zonder galerijen dan voor een mijn van het type Gorleben.

Minister Winsemius: Mijn informatie is anders. Het gaat om de constructie van de mijn en daarvoor zijn deze schattingen gemaakt. Het gaat dus niet om een meer beperkte aanpak, om een soort bodemloze put.

De heer Zijlstra stelde vervolgens een belangrijke vraag, die een beetje samenhangt met de voorgaande, namelijk of er niet een enorm risico wordt genomen met het doorschuiven van kosten op de rekening van toekomstige generaties in verband met onvoldoende fondsvorming. In feite dient die discussie meer ten principale plaats te vinden als wij over COVRA praten. Ik wil er nu wel iets over zeggen, maar men moet het mij dan niet kwalijk nemen als ik het niet precies 100% zuiver zeg, aangezien ik daar op dit moment niet helemaal op ben voorbereid.

Het basis-idee bij COVRA is dat er een fonds wordt gevormd. Je gaat daarbij uit van de best mogelijke schatting van de kosten. Er wordt dan een zekere marge ingebouwd voor een soort risico. Dat moet echter niet te gek worden, aangezien het geheel dan misschien overbelast wordt. Ook mag het fonds weer niet te klein worden. Je gaat dus van de best mogelijke schatting uit. Als die kosten op het moment dat je bij voorbeeld een interimopslag bovengronds gaat aanleggen, anders uitpakken dan gebeurt het volgende. Indien zij lager uitvallen, zullen de tarieven worden verlaagd.

Er wordt dus niet teruggestort. De tarieven worden verlaagd, ervan uitgaande dat dezelfde producenten er in zekere mate continu in zitten. Indien zij te hoog uitvallen, dus indien je te weinig in je potje hebt zitten, dan is het uitgangspunt dat het Rijk voorfinanciert voor een bepaalde periode, maar dat de tarieven geleidelijk verhoogd worden. Die geleidelijkheid wordt ingebouwd om discontinuïteit te voorkomen. Je moet echter ook weer niet te lang de eventuele tekorten verrekenen.

Er is dus een soort constructie om dit in een aantal jaren via tarieven te verhalen. Op dat moment is er met de fondsvorming een oplossing gevonden. Er kan dus echter een voorfinan-

ciering door het Rijk plaatsvinden als de fondsen te klein zijn, met de expliciete bedoeling dat dit wordt verhaald. Er moet nog worden afgesproken welke periode daarmee gemoeid is, en dergelijke.

De heer Zijlstra vroeg ook welke provincies de regering bij OPLA op het oog heeft. Daar hebben wij niet direct iets bij op het oog. In fase 1 van het OPLA-onderzoek vinden er bestuurlijke, planologische verkenningen plaats...

De heer Zijlstra (PvdA): Ik hield het voor mogelijk dat men wellicht boorgaten voor het afval van Dodewaard en Borssele heeft voorzien – de hoeveelheid zou dan immers veel te klein zijn voor een volwassen mijn met galerijen, enzovoort – en dat die gaten wel eens heel goed zouden kunnen worden gemaakt in zoutkussens en zoutlagen. Die bestaan ook in provincies waar geen streekplan opslag in zout verbiedt, bij voorbeeld in Overijssel en wel voor Twente. Daarom wilde ik weten of men in dezen nog aan andere provincies dan Drente en Groningen heeft gedacht.

Minister Winsemius: Bij ons bestaat niet de intentie om het weinige afval Borssele en Dodewaard in boorgaten te storten. Het benutten van boorgaten omdat er zo weinig afval is, is dus zeker niet de bedoeling. Bij een zoutmijn gaat het in Nederland alleen om grote hoeveelheden, die het economisch ook een zinvolle exercitie doen zijn. Als dit antwoord de zorg van de heer Zijlstra kan wegnemen, lijkt mij dit een goede zaak.

De heer Zijlstra vroeg vervolgens de studie van de heer Den Hartog voort te laten zetten en daarom pas over vier, vijf jaar naar aanleiding van modelstudies verdere besluiten te nemen. Hij overwoog een motie op dit punt in te dienen. Het is echter volstrekt duidelijk dat dit verzoek tegengesteld is aan het regeringsstandpunt over OPLA.

Het is de taak van de rijksoverheid om er volstrekt duidelijk over te zijn dat, als wij mochten besluiten tot opslag in de zoutlagen, alle risico's, mogelijkheden, wenselijkheden en onwenselijkheden voldoende in kaart zijn gebracht. Het lijkt ons echter niet de juiste weg om de besluitvorming vier of vijf jaar uit te stellen om modelstudies te maken.

Ik dank de heer Zijlstra voor de mij onbekende primeur die hij mij toeschreef over de ene lokatie voor KSA en middel- en laagradioactief afval. Ik begrijp echter niet waarom hij zei dat het twijfelachtig is. Omdat het

in het buitenland niet gebeurt? In het buitenland wordt op dit moment het KSA altijd bij de kerncentrales ondergebracht. Het probleem is daar qua volume ook wel spectaculair verschillend van dat van ons. De situatie is daar gegroeid. Wij hebben het voordeel dat wij onze besluitvorming kunnen baseren op een situatie dat wij het bij tijd en wijle nog rationeel kunnen bekijken.

Als wij kunnen kiezen is het – om redenen die wij verleden jaar uitgebreid hebben besproken – beter om al het radioactief afval op één plaats bij elkaar te brengen. Het is milieuhygiënisch, qua beheersing en financieel – zeker als het kleine hoeveelheden betreft – gemakkelijker om het op één plaats onder te brengen. De primeur waarover de heer Zijlstra sprak, is dus niet ingegeven door de zucht om hier primeurs weg te halen, maar door het feit dat het de meest rationele oplossing is voor het probleem waarvoor wij ons zien gesteld.

Ik wil hierbij een kleine kanttekening maken. De heer Lankhorst sprak erover dat er democratische besluitvorming, die plaats moest hebben bij lokaties, doorbroken zouden moeten worden. Als ik de heer Zijlstra zou volgen, moet ik door het bestemmingsplan van Borssele heen, want daar mag geen KSA worden opgeslagen.

De heer Zijlstra (PvdA): Er staat een gebouw dat voor tien jaar ruimte geeft voor afval. Ik begrijp niet goed waarom het bestemmingsplan zich daartegen zou verzetten.

Minister Winsemius: Ik dacht dat er geen KSA mocht worden opgeslagen. Het bestemmingsplan verzet zich daar een beetje tegen. Er is echter niets zo veranderlijk als een bestemmingsplan.

De heer Zijlstra (PvdA): Ik meen dat het bestemmingsplan het niet verbiedt, maar stel dat de minister gelijk heeft en dat het alleen gaat om bestraalde splijtstof, die bij eventuele transportmoeilijkheden naar Frankrijk daar zal worden opgeslagen. Gezien de eigenschappen van die bestraalde splijtstoffen, vergeleken met kernsplijtstofafval zie ik niet in wat inhoudelijk het verschil van zo'n opslag zou zijn. Dat is misschien toch wat belangrijker dan een formeel aspect.

Minister Winsemius: Ik begrijp hetgeen de heer Zijlstra zegt. Het enige probleem is dat, als wij het naar Borssele willen brengen, het bestemmingsplan moet worden veranderd of dat er moet worden ingegrepen. Dat roept misschien spanning op met hetgeen de heer Lankhorst bedoelde.

Winsemius

Het kan wel vlug, maar niet via de route die bekend is als de 'koninklijke route'.

Vervolgens vroeg de heer Zijlstra of de discussie over de opwerkingscontracten weer gekortwiekt wordt door geheimhoudingstoestanden. Dat is mij onbekend. Ik ben er op dit moment niet over geïnformeerd of er geheimhoudingstoestanden een rol zouden spelen bij de discussie over opwerkingscontracten.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Ernsting heeft een serie kritische kanttekeningen bij de nota geplaatst. Ik meen dat ik op de meeste daarvan al ben ingegaan. Ik was het met hem eens toen hij zei dat er sprake was van een korte boodschap. Inderdaad is er radioactief afval en dat moet opgeslagen worden. Ook is er afval, dat wij op ons af zien komen, en ook dat moet worden opgeslagen. Dat klopt maar de tweede conclusie, dat later een en ander in zoutlagen zou moeten worden opgeslagen; laat ik voor rekening van de heer Ernsting. Hij kan dit niet gelezen hebben.

Als ik het goed heb gelezen – en ik meen dat dit het geval is – wordt er gesteld, dat er in dit verband onderzoek moet worden verricht en wel in drie fasen, namelijk de fase OPLA, de fase van de proefboringen die pas aan bod komt als men besloten heeft dat men die fase wil ingaan, en de derde fase waarin een mijn tot stand wordt gebracht wanneer de proefboringen het verwachte resultaat opleveren. Nergens wordt vermeld, dat het afval later in een zoutlaag moet worden ondergebracht.

De heer Ernsting (CPN): In het antwoord op vraag nr. 54 staat letterlijk: 'Gezien de verdere ontwikkelingen op het gebied van de definitieve opberging van radioactief afval in internationaal verband en de huidige stand van de techniek, kan men ervan uit gaan dat gedurende de opslagperiode de opberging van afval in geologische formaties operationeel zal worden.' Dat lijkt mij niet voor tweeërlei uitleg vatbaar.

Minister Winsemius: Misschien heb ik u verkeerd begrepen. Spreekt u nu over het buitenland? In dat geval citeert u goed en heb ik u verkeerd begrepen. Ik dacht dat u veronderstelde dat de regering van oordeel zou zijn dat het afval in Nederland in de zoutlagen zou moeten worden ondergebracht. Dat ziet u niet staan.

De heer Ernsting (CPN): Daar hebt u gelijk in. Dat geef ik u toe.

Minister Winsemius: Het in dit antwoord gegeven zicht lijkt er te zijn. Er zijn verschillende activiteiten die daarop duiden. Het zou echter op dit moment verre van mij zijn, te zeggen dat nu het afval definitief in zoutformaties opgeslagen zou kunnen worden. In dat geval zou ook de OPLA-optie een wassen neus zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Vervolgens is er de vraag van de heer Ernsting hoe de Staat – met de hoofdletter S geschreven – de bewaking van radioactief afval organiseert. Hij wees daarbij op de mogelijkheid van diefstal enz. Daarmee spreekt hij terecht weer over het duizend-jaarpbleem, om mijn terminologie te gebruiken.

Mijnheer de Voorzitter! Dit wordt gewaarborgd zoals men een ééndagsprobleem moet waarborgen, namelijk met grote zorgvuldigheid. Ik kan verder niet vooruitlopen op de manier, waarop dit over duizend jaar moet worden gedaan. Men moet het met alle waarborgen omkleeden, die passen bij de omvang van dit probleem. Inderdaad gaat het om een groot probleem. Daar is de mogelijkheid dat het spul milieuhygiënisch gaat schuiven en dus ergens in de maatschappij vrijkomt. Ook is er de mogelijkheid van diefstal, gericht op 'alternatief gebruik' door instanties, die hiermee nu niet direct vertrouwd zijn.

De heer Ernsting (CPN): Het ging mij niet om de maatregelen, die over duizend jaar getroffen zouden moeten worden. Eén van de al schriftelijk gestelde vragen is gericht op de bewaking in de komende twee of drie decennia. Dat is een redelijk overzienbare periode, misschien zelfs voor deze regering.

Minister Winsemius: Als ik het goed begrijp, vraagt u naar veiligheidsvoorzieningen en naar de wijze, waarop de lokaties worden vergrendeld en verzekerd. Ik kan daar nu niet in technische zin op antwoorden. Ik kan slechts herhalen dat men dit met uiterste zorg moet doen. Wij hebben deze zaak in feite nu al bij de hand, niet alleen in Zijpe waar wij radioactief afval neerleggen maar ook elders met ons eigen KSA in Frankrijk en Engeland. Het is duidelijk dat dit met zorgvuldigheid moet worden behandeld en dat daarbij passende voorzieningen moeten worden gekozen. Veel meer kan ik er niet over zeggen. Het gaat ook om de soort opslag die wordt gekozen, om de lokatie enz. Dat alles moet in het programma van eisen tot uitdrukking komen.

De heer Tommel vond dat de nota beter in het IMP-straling had kunnen worden ondergebracht. Ik kan mij dat voorstellen. Het probleem was de tijds-klem waarmee wij zaten. Het IMP-straling komt pas aan de orde bij de begroting. Wij wilden de nota graag vóór de begroting bespreken. Nu komt ons begrotingshoofdstuk toevallig snel aan de orde, maar het had ook anders kunnen zijn.

De heer Willems (PSP): Ik begrijp steeds meer uit de antwoorden van de minister, dat het enige argument dat overblijft is het voldoen aan de toezegging die Zijpe is gedaan. Het is dan toch logisch, ons te beperken tot de opslag waarmee men in Zijpe te maken heeft, dus van laag- en middelactief afval? De rest van de discussie kan dan apart plaatsvinden. De combinatie in de nota is niet logisch.

Minister Winsemius: Mijnheer de Voorzitter! Dat ben ik niet eens met de heer Willems. Wij spreken over de verschillende afvalsoorten te zamen vanwege het milieuhygiënische argument. Het is beter, alle soorten afval op één plaats te behandelen. De beveiliging is dan beter te waarborgen. Het is ook beter uit financieel-economische overwegingen. Qua beleid zou behandeling op één plaats moeten plaatsvinden.

De tijds-klem is veroorzaakt doordat wij aan Zijpe bepaalde toezeggingen hebben gedaan. Binnen het beleid voor het radioactief afval proberen wij, op één lokatie alle mogelijkheden tot stand te brengen. De tijds-klem wordt dus niet veroorzaakt door ons beleidsmatige doel.

De heer Willems (PSP): Dat begrijp ik wel, maar ik snap niet dat de minister aan de ene kant toegeeft dat rond het kernsplijtingsafval nog heel veel vragen onopgelost zijn, zoals blijkt uit het recente regeringsstandpunt over OPLA en MINSK, maar aan de andere kant de tijds-klem voor Zijpe aanvoert. Hij moet dan vaststellen dat hij de hele zaak integraal moet behandelen, vanwege economische, milieuhygiënische of financiële overwegingen. Hij heeft dan meer tijd nodig. Doet hij dat niet, dan moet hij de onderdelen loskoppelen. Nu wordt het niet opgeloste probleem van het kernsplijtingsafval onder de tijds-klem van de toezegging aan Zijpe gebracht.

Minister Winsemius: Daarmee ben ik het niet eens. Wij moeten een onderscheid maken tussen het OPLA-standpunt en het MINSK-standpunt. Het MINSK-standpunt staat volstrekt niet op gespannen voet met hetgeen wij

Winsemius

hier doen. Het is in feite een nadere invulling van hetgeen thans voorligt. Er is een volstrekte aansluiting tussen de nota en het MINSK-rapport. Er is geen enkel probleem, want wij praten over een bovengrondse opslag. OPLA is een apart onderwerp. De nota Radioactief Afval betreft bovengrondse opslag gedurende een periode. Het MINSK-rapport past daar uitstekend in.

De heer Tommel achtte de berging van KSA in de diepzeebodem in strijd met de normen inzake isoleren, beheersen en controleren. Beheersing lijkt hem niet te waarborgen. Als ik het met die stelling eens was, zou Nederland ook maar uit het onderzoek moeten treden.

Wij willen voortgaan met de deelneming aan het onderzoek. Voordat echter zou worden besloten tot opslag in de diepzeebodem van KSA, laag- of middelactief afval, is er een bewijslast voor degene die met het plan daartoe komt. Die bewijslast betreft ook de genoemde criteria. Als wij straks over internationale samenwerking praten, kom ik er nog op terug, maar ik sluit niet uit dat er in de zeebodem een verantwoorde oplossing kan worden gevonden. Als dan kan worden voldaan aan de criteria, moet tot die opslag worden overgegaan. Dat is een van de reële opties die open zijn. Wij gaan door met het onderzoek, maar beslissen nu nog niet dat wij het afval onderbrengen in de diepzeebodem.

De heer Tommel (D'66): Dat mag theoretisch een gezond uitgangspunt zijn, maar is er enig zicht op dat ooit afval in de diepzeebodem beheersbaar zal zijn? Als dat zicht er niet is en de exercitie puur theoretisch is, kan ik mij voorstellen dat het geld beter besteed kan worden. Het gaat niet om iets dat niets kost. Er wordt een hoop geld in gestoken. Dat doe je toch alleen maar als je uitzicht hebt op resultaat? Als de minister het criterium van de beheersing blijft hanteren, vraag ik hem of hij enige indicatie heeft, dat opslag in de zeebodem ooit beheersbaar zal zijn.

Minister Winsemius: Internationaal is de verwachting wel dat er nog mogelijkheden zijn om het volgens die criteria te doen. In die zin is er dus wel enig zicht, maar ik moet eerlijk zeggen dat ik er op dit moment ook niet meer over kan zeggen. Ik ben het er wel mee eens dat, als zeker is dat het onder water altijd een zootje zal blijven, wij er ook niet aan moeten

beginnen, maar als het volgens de criteria kan – de bewijslast ligt duidelijk bij de indieners van zo'n plan – dan is dat een van de wegen die moet worden bewandeld waar andere wegen ook buitengewoon problematisch zijn.

De heer Tommel (D'66): De minister zegt dat de bewijslast ligt bij de indiener van zo'n plan, maar dat is in dit geval dus de overheid zelf. Het is de overheid die het onderzoek laat uitvoeren.

Minister Winsemius: Of internationale organisaties, maar ook de overheid kan heel goed de indiener zijn en dan is het heel duidelijk weer de rol van de Kamer om daarop toezicht te behouden.

De heer Tommel vroeg nog naar het restrictief radioactief afvalbeleid en of daar nog wat lijn is te brengen in volumebeperking door verbranding e.d. Naar verwachting zal de COVRA in het eerste deel van 1985 een rapport uitbrengen dat ik u graag zal doen toekomen over reductiemogelijkheden van het volume, onder andere door verbranding van kadavers, organische vloeistoffen, e.d.

De heer Tommel vroeg ook naar de MER en vond dat die zich eigenlijk ook zou moeten uitstrekken tot lokaties. Dat was nu niet onze directe intentie. De bedoeling is dat de commissie-LOFRA over lokaties adviseert ervan uitgaande, zoals ook in de nota staat – dat staat echter hier ter discussie – dat het uit milieuhygiënische overwegingen 'vrijwel overal' – ik zet het bewust tussen aanhalingstekens – dus in principe op vele plaatsen kan en dat het voornamelijk die bestuurlijke, planologische bezwaren zijn die de wenselijkheid van de ene lokatie groter maken dan van de andere. Wel is het de bedoeling om een MER over de uitvoering, inclusief scheiding e.d., van een opslag nader inzicht te laten verschaffen.

De heer Tommel heeft nog een motie ingediend waarin in feite wordt uitgesproken dat Nederland zich meer zou moeten aansluiten bij buitenlandse ontwikkelingen. Ik moet de Kamer aanvaarding van deze motie ontraden. Het onderzoek is dunkt mij van belang al is het alleen maar vanwege de geloofwaardigheid. Wat is het nu voor een standpunt als Nederland zegt: Jullie worden toch al met een groter probleem geconfronteerd, dus zoeken jullie nu maar een oplossing en dan sluiten wij er ons wel bij aan! Bovendien – het is wellicht niet aan mij om

de heer Tommel daaraan te herinneren – heb ik kort geleden, toen het ging om chemisch afval, precies het omgekeerde standpunt van de heer Tommel gehoord.

De heer Tommel (D'66): Als de minister zegt dat het niet aan hem is om mij eraan te herinneren, had hij het ook misschien beter niet kunnen doen, want ik heb altijd gezegd dat er voor speciale categorieën chemisch afval geen enkel bezwaar tegen is om in het buitenland, welk buitenland dan ook, daarvoor een goede oplossing te zoeken. Welnu, dit is een heel speciale categorie afval en het ligt hier dus helemaal niet voor de hand dat kleine producenten – mag ik de minister dan ook eens aan zijn uitgangspunten herinneren ten aanzien van chemisch afval – zoals Nederland een eigen oplossing creëren. Ik denk dat ik op dit punt dus consequenter ben dan de minister is geweest!

Minister Winsemius: Ik dank de heer Tommel voor de ondersteuning van het gevoerde beleid op het punt van chemisch afval. Ik kom er wel op terug.

Vanzelfsprekend is qua volume in het buitenland het probleem groter, dus ook de druk op de ketel om een oplossing te vinden. Het is verstandig om dat in het achterhoofd te houden, maar dat wil nog niet zeggen dat wij helemaal op de achterbank kunnen gaan zitten en wachten tot men internationaal een oplossing voor ons heeft gevonden. Wij zijn wel degelijk genooddaakt, al was het alleen maar voor onze eigen zekerheid op lange termijn, naar mogelijkheden te zoeken en niet alleen vanwege de geloofwaardigheid, maar het zou internationaal ook te weinig kunnen opleveren.

Ik ben het met de heer Tommel eens, dat wij daarvoor enige tijd hebben. Het is niet zo dat wij morgen, of in het jaar 1990, definitief moeten besluiten dat het in Nederland in geologische formaties moet worden opgeborgen. Die ruimte zit er wel in, mede afhankelijk van de vraag, zoals de heer Lansink zei, hoelang wij de afval bovengronds willen opbergen, misschien wel permanent. Het lijkt mij echter erg onverstandig op dit moment het onderzoek niet voort te zetten, een onderzoek met een verstandig tijdpad, dat de zaak zorgvuldig genoeg in kaart brengt, maar dat voldoende oog houdt op onze strategische positie (waar moeten wij met het spul naar toe als men internationaal niet tot een oplossing kan komen?). Daarom

Winsemius

meen ik dat de motie moet worden ontraden.

De heer **Tommel** (D'66): Ik zou de minister toch een vraag willen stellen over het tijdspad, want dat is bij de hele gang van zaken natuurlijk essentieel. Laten wij aannemen dat er eerst een interim-opslag komt. Die geldt voor 50 jaar of langer. Er is een duidelijke tendens om het wat langer te doen dan 50 jaar. Dit betekent dat er vanaf ongeveer 1990/1995 nog een periode van 50 jaar verstrikt, voordat tot definitieve berging moet worden overgegaan. Dan zijn wij dus in het midden van de volgende eeuw.

Als ik het tijdschema zie dat de regering voor het onderzoek voor ogen staat dan meen ik dat de regering in een fantastische snelrein zit wat betreft het nemen van een beslissing. Het wordt immers 10 jaar afgerond, terwijl mijn stelling is dat binnen 1 jaar absoluut geen beslissing nodig is. Wij hebben zelfs de eerste 30 jaar geen beslissing nodig. Men zou zich kunnen beperken tot fundamenteel onderzoek e.d. Men behoeft echter nog lang niet te komen tot een lokatiekeuze en een lokatie-onderzoek.

Ik zeg dit niet omdat ik per definitie tegen elke vorm van onderzoek ben, maar wel omdat de nadelen van een dergelijk onderzoek nogal groot zijn, gezien de maatschappelijke weerstanden. Nu ik weet hoe zwaar de regering tilt aan maatschappelijke weerstanden (zie het antwoord op een van de vragen) vraag ik mij waarom de regering die hier niet telt.

Minister **Winsemius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan de heer **Tommel** goed verstaan. Het lijkt mij in elk geval verstandig om zo'n redenering nog te toetsen aan de standpuntbepaling over het OPLA-rapport, met name na fase 1, als wij duidelijkheid hebben. Fase 1 is geen gevoelige fase, omdat men dan nog geen proefboringen doet. Op dat moment kan men het tempo nog aanpassen.

Ik meen echter dat je in het internationale overleg over het zoeken van samenwerkingsvormen met volstrekt lege handen aankomt, als je zelf nergens mee bezig bent. Dan ben je in het overleg geen serieuze partner; je bent slechts de vragende partij en dat is altijd een slechte positie. Het lijkt mij dan ook op dit moment niet verstandig om, zoals de motie uitspreekt, op te houden met het onderzoek en eerst maar eens te bezien wat wij internationaal voor

elkaar kunnen krijgen. Daarom zou ik die motie toch willen ontraden.

De heer **Lansink** heeft aan het begin en aan het einde van zijn betoog de lijnen uiteengezet waarlangs zijn fractie het middellange- en lange-termijnbeleid met betrekking tot het radioactief afval zou willen zien verlopen. Hij zei in de eerste plaats dat de toezeggingen aan Zijpe gestand moeten worden gedaan.

Wij moeten ons, aldus de heer **Lansink**, gaan bezinnen op de opwerking van het bestaande afval (KSA) van Borssele en Dodewaard, inclusief de eventuele terugzending. Dan stelde hij ten principale de vraag over het al dan niet gewenst zijn van opwerking zelf en de vraag over langere opslag bovengronds. Hij noemde daarbij in plaats van enkele decennia bij voorbeeld een periode van 100 jaar. Ik meen dat de heer **Van der Vlies** ook over een lagere opslag bovengronds sprak.

Het zal duidelijk zijn dat ik het geheel eens ben met de opmerking van de heer **Lansink** over de toezegging aan Zijpe. Het is ook volstrekt duidelijk dat in ons standpunt verwerkt is dat er ten aanzien van de terugzending van het KSA van Borssele en Dodewaard de mogelijkheid moet bestaan om de opvang in Nederland tot stand te brengen.

Vervolgens is er de vraag van het al dan niet gewenst zijn van opwerking op zich zelf. Ik moet in alle eerlijkheid zeggen dat ik daarover op dit moment geen mening heb bepaald. Hierover heeft geen overleg plaats gehad met collega **Van Aardenne**. Ik zou ook niet weten hoe ik er op dit moment op moet reageren. Als de heer **Lansink** er behoefte aan heeft, wil ik er wel een keer op terugkomen. Ik ben op dit moment niet voldoende onderlegd om hierover van gedachten te wisselen.

Dan kom ik tot het punt van de eventuele langere bovengrondse opslag. De heer **Lansink** vroeg wat ik daarvan vind. Ten principale moet ik zeggen dat deze mogelijkheid te overwegen is, maar dat het mede afhankelijk is van de andere mogelijkheden, van het aanbod en van de internationale ontwikkelingen. Op het moment kan men zien dat verschillende landen kiezen voor een langere bovengrondse opslag. Onder 'bovengronds' kunnen wij hierbij ook opslag een paar meter onder de aardoppervlakte verstaan. Een langduriger bovengrondse opslag heeft een aanmerkelijk bestuurlijk voordeel.

Deze vorm van opslag is namelijk de meest zichtbare, controleerbare en beheersbare methode.

Je kunt er als het ware een magazijnmeester met een witte jas de zaak laten beheren. Die magazijnmeester kan dan zichtbaar maken – het is natuurlijk niet echt een magazijnmeester, maar een systeem – dat het afval beheerst wordt, dat het onder controle is, dat het verplaatsbaar, scheidbaar of te bewerken is, als men dat wil. Drie jaar geleden hadden wij het over het dumpen in zee. Dat was een ruwe bezigheid. Als de vaten in zee vielen, zag je ze niet meer terug, want dan lagen ze vier kilometer diep. Toen was het proces duidelijk niet beheerst. Dit bestuurlijke en emotionele punt is van erg groot belang. Wij hebben dat ook heel duidelijk gevoeld in de discussie die uiteindelijk tot het afwijzen van dumping heeft geleid.

Ik ben van mening dat wij op dit moment op een goede manier over de zaak denken. Je kunt je ook voorstellen dat het gaat om een zoutmijn, waarbij de opslag via gangen direct onder de grond plaatsvindt. Daarvoor geldt hetzelfde: als het beheersbaar is en als het afval daar uit te halen is, dan is dat hetzelfde als bovengrondse opslag. Wellicht niet eens zozeer in milieuygiënische termen als wel in bestuurlijke en emotionele termen – hoe de mensen en de bestuurders het ervaren – is er een zeer wezenlijk verschil met het dumpen in de grond in plaats van in de zee. Ook dat geeft het gevoel van het niet beheersen.

In de huidige fase – ik weet niet hoe lang die duurt – en in de manier waarop de maatschappij het op dit moment ervaart, biedt de beheersbare 'bovengrondse' opslag grote voordelen. In die zin kan ik mij voorstellen dat men zegt, gedurende honderd jaar aan bovengrondse opslag te doen, afhankelijk van de alternatieven die men voor ogen heeft.

De heer **Willems** (PSP): Ik snap de minister toch niet helemaal. Vanwege de beheersbaarheid vindt hij de interim-opslag voorlopig wel aantrekkelijk, ook psychologisch. Dat is logisch. In de antwoorden op onze vragen zegt hij echter dat de beheersbaarheid en controleerbaarheid van het gestorte afval alleen betrekking heeft op de bedrijfstijd, dus op de tijd dat de mijn in werking is en niet op de tijd dat het later onder de grond zit. Daarmee geeft hij dus een zeer beperkte invulling aan zijn opvatting over het beheersbaar en controleerbaar zijn van het afval. Wat dat betreft

Winsemius

is er geen enkel bezwaar om het te blijven storten of dumpen, als je het maar beheerst tijdens het storten of dumpen. Ik zie hierin een duidelijke tegenspraak. Ook als het afval in de grond zit – bij voorbeeld in zoutmijnen – moet het altijd beheersbaar en controleerbaar zijn. Dat volgt toch uit de criteria van de minister?

Minister Winsemius: Niet noodzakelijkerwijs, mijnheer de Voorzitter. In mijn antwoord op de vraag van de heer Lansink heb ik er al de nadruk op gelegd dat de burger, maar ook de bestuurder,ervaart dat de beheersbaarheid het best gedemonstreerd, geïllustreerd en als het meest beheersbaar ervaren wordt als daar een man is met een witte jas die een magazijn heeft. Dat is wat anders dan de milieu-hygiënische beheersbaarheid. Dat behoeven niet noodzakelijkerwijs twee dezelfde dingen te zijn. Zoals het ervaren wordt – ik denk dat dit erg belangrijk is; u hoort het mij steeds weer herhalen – is de beheersbaarheid het grootste als je het in rekken zet, als het een herkenbare operatie is, die als het ware met een rondleiding bezichtigd kan worden en waarbij men normaal doet over een werkelijk aanwezig probleem.

Men kan dan constateren dat er normaal en vertrouwd mee om wordt gegaan en dat er goede beveiligingen bij zijn die de waarborg geven dat, als er hier een verandering van fysieke omstandigheden komt, het opgetild kan worden en ergens anders neergezet kan worden. Dat is de ervaringskant en dat is wat anders dan de milieu-hygiënische beheersbaarheid die wellicht gewaarborgd kan zijn door diepzeebodemopslag op welke plek dan ook.

De heer Van der Vlies (SGP): Ter verduidelijking wil ik vragen welke factoren in de visie van de minister, de uiterste termijn bepalen – dat is niet een datum x, ij of z, maar ik praat dan ook over jaren – waarop zo'n tijdelijke opslag bovengronds zou behoren, c.q. zou kunnen functioneren. Zijn dit alleen kwantitatieve factoren of meent de minister dat een onderzoek zou kunnen leiden tot een veel meer betrouwbare milieu-hygiënische oplossing?

Minister Winsemius: Wilt u uw vraag nog een keer opnieuw formuleren mijnheer Van der Vlies?

De heer Van der Vlies (SGP): Ik zal het nog een keer proberen.

Wij hebben het over de gebruiksduur van een tijdelijke opslag. Daar neem je de termijn x voor. Welke factoren bepalen nu, in de visie van de minister, die factor x? Is mijn vraag nu duidelijk?

Minister Winsemius: Ja, ik zou willen dat u de vraag niet had gesteld, want ik vind het erg moeilijk om een precies antwoord te geven.

Ik meen dat alternatieve mogelijkheden die termijn bepalen. Wat kun je anders dat anderszins volstrekt aantoonbaar vertrouwd is en dat ook voor Nederland toegankelijk volstrekt aantoonbaar vertrouwd is. Wij kunnen bij voorbeeld wel een opslag in Nieuw Mexico hebben, maar als Nederland er met zijn afval niet heen mag dan is dit voor Nederland slechts een beperkte bron van vreugde.

Een volgende factor is de vraag hoe wij heel anders over radioactief afval ervaren in Nederland. Denken wij er over 50 of 100 jaar nog steeds zo over? Twintig jaar geleden dachten wij heel anders over radio-actief afval. Toen zijn wij gaan dumpen en dat achtten wij in een bepaalde fase als redelijk normaal. Iedereen deed het. Daar zijn wij van teruggekomen. Misschien denken wij over 50 jaar weer anders over diepzeebodemopslag of over opslag in zout- of kleilagen. Er kunnen andere inzichten zijn of andere verpakkingsmethoden.

Ik meen, dat die twee factoren te zamen de termijn bepalen. Ik kan niet zo lang vooruit kijken om de vraag hoe lang dit zal duren, te beantwoorden. Maar tot die tijd doe je er verstandig aan, steeds de mogelijkheid aan een bovengrondse opslag die verplaatsbaar is en waarbij de beheersbaarheid volstrekt is ingebouwd, te overwegen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Lansink zei dat in de criteria ook de beleving door de samenleving is vervat. Die beleving speelt daarbij namelijk ook een grote rol. In feite sluit dit aspect aan op het voorgaande. Dit aspect zou echter in de nota niet voldoende aan de orde komen daar het in feite een grotere rol speelt. Nu is dit aspect nog eens dunnetjes aan de orde geweest. Ik ben het in dezen geheel met de heer Lansink eens.

De heer Lansink vroeg ook waarom men in Frankrijk op dit gebied geen problemen heeft. Kennelijk ervaart men de opslag daar anders. Men heeft daar ook de kerncentrales op de voor ons meest verrassende plaatsen staan. Bestuurlijk ondervindt men in Frankrijk ook veel minder weerstand.

De Franse regering heeft wel voorzieningen getroffen om de aanwezige weerstand te verminderen. Het gebruik van kernenergie wordt in Frankrijk echter anders ervaren dan bij ons.

De heer Lansink vroeg voorts naar de rol van de commissie-LOFRA. Die commissie moet in haar werk de wisselwerking met de samenleving in de beschouwingen betrekken. Dat kan dan gebeuren via bestuurlijk overleg. De leden van een bestuur zijn nu eenmaal de vertegenwoordigers van een lokale samenleving. Zij weten hoe een lokale samenleving iets ervaart. Die ervaringen vinden ook hun weerslag in het bestuur. Het is beslist niet de bedoeling dat de commissie-LOFRA, nadat het aantal potentiële lokaties tot drie is teruggebracht, een verdere reductie tot stand brengt. Daarvoor is overleg met de regering nodig. Een dergelijk overleg zal dan een intensief overleg moeten zijn. Daarvan kan men overtuigd zijn.

De heer Lansink (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil voor de duidelijkheid nog een nadere vraag stellen. Het is mij nu duidelijk dat de commissie een rapport uitbrengt over tien, en later over vier of drie, lokaties. Die commissie zal zelf overleg plegen met provinciebesturen, gemeentebesturen enzovoorts? Hoe is het dan mogelijk de waarborg te geven dat die commissie geen overleg voert waarvoor de commissie zelf straks niet de bestuurlijke verantwoordelijkheid kan dragen? Die bestuurlijke verantwoordelijkheid ligt namelijk bij de minister.

Minister Winsemius: De commissie voert dat overleg om tot een inventarisatie te komen van de mogelijkheden. Zij gaat na wat de mogelijkheden, de onmogelijkheden, de wenselijkheden en de onwenselijkheden zijn. Zij gaat ook na wat de meest aangewezen route is. Daarover adviseert zij dan uiteindelijk de minister. Op basis van dat advies komt de minister dan, in overleg met zijn collega's, tot een besluit.

De heren Lansink, Braams, Van der Vlies en Tommel hebben erop gewezen dat meer aandacht nodig zou zijn voor de internationale samenwerking. Met name de heer Lansink zei dat Nederland in dezen een zeer actief beleid zou moeten voeren, een meer actief beleid dan het tot nu toe heeft gevoerd. Met dat laatste ben ik het niet geheel met de heer Lansink eens. Ik proef in zijn woorden enigszins een verwijt. Het overleg vindt langs vele wegen plaats.

Winsemius

Er is een bilateraal overleg, bij voorbeeld in de NEA, in de Europese Gemeenschap. Het initiatief binnen de NEA om te bezien of er mogelijkheden zijn voor internationale opslag is van Nederland afkomstig.

Not in my backyard geldt echter ook voor landen. Een dergelijke houding moeten wij niet onderschatten. Op dit ogenblik is er voor berging van afval weinig aansluiting te vinden. Men zal weinig mensen juichend bereid vinden voor berging van het afval in hun land. Er doet zich in dezen één uitzondering voor. Dat betreft de zogenaamde China-optie. De volksrepubliek China is niet zolang geleden en vrij verrassend met de mogelijkheid gekomen van opslag van radioactief afval in China. Naar verluidt, heeft vooral Oostenrijk op deze mogelijkheid ingespeeld.

Wat doen wij met deze mogelijkheid? Heeft de regering al een oordeel? Op dit moment wachten wij af wat er in dezen verder gebeurt. Er zitten aan deze mogelijkheid nogal wat haken en ogen. Op zich zelf is het al verrassend dat er iemand met een dergelijk aanbod komt. Het is echter niet zomaar iemand. Wij moeten dus nog wel enige vraagtekens plaatsen. Ik kan de Kamer verzekeren, dat voordat wij een contract sluiten, contact met haar zullen opnemen.

De heer Willems (PSP): Mijnheer de Voorzitter! Het verschepen naar China voldoet toch absoluut niet aan de criteria beheersen, controleren en isoleren?

Minister Winsemius: Neen, ik kan u ook verzekeren dat wij nog contact met de Kamer opnemen voordat wij zo iets doen.

De heer Willems (PSP): Neen, u moet ons verzekeren dat die optie niet in uw beleid past en daarom van de baan is.

Minister Winsemius: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb al gezegd dat wij deze mogelijkheid aftasten en dat wij nagaan wat er thans gebeurt. Ik wil nu wat deze mogelijkheid betreft niet verder in detail treden.

De heer Lansink stelde vervolgens dat er een aantal criteria zijn. Hij vroeg of de PKB's daarvoor een handvat bieden. Ik kan u verzekeren dat het technisch voorwerk voor de exercitie van de commissie-LOFRA wordt gedaan met medewerking van de Rijksplanologische Dienst. Wat er aan kennis en handvatten is bij dit soort problemen komt wel degelijk tot

uitdrukking. Ook in de commissie-LOFRA zal een duidelijke planologische praktijkkennis aanwezig zijn.

In verband met de financiering sprak de heer Lansink over een mager beeld. Ook de heer Braams sprak hierover. Hij wees vooral op de kostenbeheersing, die van groot belang is. De heer Lansink vroeg een beter inzicht te geven in de financiële consequenties bij het voorleggen van een nader regeringsvoornemen met betrekking tot de lokatiekeuze. Het lijkt mij prima dat op dat moment zo goed mogelijk te doen. Ik ben het met u eens dat ons inzicht op het ogenblik nog te onvolledig is. Overigens heb ik nog een kanttekening over de opwerking. De discussie over de BMD-standpunten lijkt mij de juiste gelegenheid om dat onderwerp ten principale te bespreken. Op dit moment kan ik er echter niet veel meer van bakken.

De meeste vragen van de heer Braams heb ik eigenlijk besproken. Hij had een paar vragen die parallel lagen over het financiële beeld, over de internationale samenwerking en over de relatieve eenvoud van de lava/mava-opslag. Dat laatste was ik niet met hem eens. In de meeste andere punten kon ik mij goed vinden. Wel wil ik een kanttekening plaatsen in verband met het radium, dat verdund zou kunnen worden met zeewater. Zelfs al was dat technisch mogelijk op dit moment, dan zou dat psychologisch niet de juiste weg zijn. Daarbij staan de bestuurlijk-politieke argumenten die dat in de weg staan nog los van eventuele en voor mij op dit moment niet geheel te overziene milieutechnische argumenten.

De heer Braams (VVD): Daarmee tast u niet uw bewering aan, dat koolstof-14 en tritium bij verbranding wel in het milieu mogen komen, omdat dat een eenvoudige verdunning is?

Minister Winsemius: Het probleem is verschillend genoeg, gelet op de enorm lange levensduur van radium en de gevoeligheid betreffende de combinatie met zeewater. Ik heb het dan vooral over de bestuurlijk-politieke aspecten: hoe ervaren wij dit probleem. Ik meen dat je beide kwesties los van elkaar kunt beschouwen.

De heer Van der Vlies vroeg of het onderzoek in fase 1 niet wordt belemmerd door natuurlijke weerstanden. Het is eigenlijk theoretisch onderzoek, het bureau-onderzoek dat ik al eerder noemde. Ik meen dat dat geen extra problemen hoeft op te roepen. Verder vroeg hij of er al gedachten zijn over de combinatie

van eventueel zoutmijnopslag met ander afval, bij voorbeeld chemisch afval. Nee, die gedachten zijn er op dit moment nog niet. Ik neem aan dat iemand ze wel zal hebben, maar bij ons is dat nog niet serieus onderzocht.

De heer Van der Vlies (SGP): Is het naar het oordeel van de minister wenselijk wat de onderzoeksfase betreft? Ik meen wel dat je naar gescheiden opslag moet, maar in die onderzoeksfase kan een combinatie misschien de voorkeur verdienen. Ik weet dat niet, maar daarom vraag ik het juist.

Minister Winsemius: Ik kan u er op dit moment eigenlijk niet zinvol op antwoorden.

Ook vroeg de heer Van der Vlies wanneer er een definitieve beslissing valt over zoutmijnopslag. Ik ben daarop al ingegaan. Dat kan een kwestie van tientallen jaren zijn. Het kan ook langer duren. Dat hangt ervan af of er duidelijk genoeg zicht is op een oplossing met alle waarborgen omkleed. Het hangt er ook vanaf wanneer wij het als maatschappelijk acceptabel ervaren.

De heer Van der Vlies heeft gevraagd of de IBC-criteria gelden voor lange-termijnoplossingen. Hij wees daarbij op vraag 51 waarin staat dat het dumpen in zee is stopgezet op grond van maatschappelijke in plaats van milieu-hygiënische bezwaren. Ik ben hierover inmiddels duidelijk genoeg geweest. Ik denk dat de maatschappelijke bezwaren vreselijk zwaarwegend moeten zijn. Er moet maatschappelijke beheersbaarheid zijn. Wij moeten hieraan veel zorg besteden. Deze nota probeert hieraan richting te geven.

De Voorzitter: Hoewel wij geen problemen met de tijd hebben, constateer ik dat de invloed van interrupties op de totale tijdsduur zeer groot is geweest. Ik spoor de leden aan zich bij het plaatsen van interrupties in tweede instantie zoveel mogelijk te beperken. Overigens zal de spreektijd in tweede termijn een derde bedragen van die in eerste termijn.

De heer Willems (PSP): Voorzitter! Ik stel vast dat de minister in feite bezig is met een salami-tactiek. Hij zet telkens kleine stappen zonder dat er een weg terug is. De wezenlijke vraag of er milieu-hygiënisch verantwoorde oplossingen zijn voor de definitieve berging van radioactief afval, wenst hij in feite nog niet te beantwoorden. Hij verwacht dat er zo'n oplossing is

Willems

hij gaat uit van veronderstellingen en waarschijnlijkheden. Hij blijft de onomkeerbare weg bewandelen. Een wezenlijke beperking van de afvalstroom wenst hij niet als uitgangspunt van zijn beleid te nemen. Ik vind het ongelooflijk dat de minister het probleem zo tot een kwantitatief probleem bagatelliseert. Wij hebben nu eenmaal afval. Of het nu een beetje meer of minder zal worden, maakt het probleem niet wezenlijk anders volgens de minister. Ik zeg juist dat wij een probleem hebben gecreëerd door onverantwoorde besluitvorming in het verleden. Wij hebben besloten radioactief afval te laten ontstaan, zonder dat wij er een oplossing voor hadden. Ik vind dat wij zo spoedig mogelijk terug moeten komen van die onverantwoorde weg. Wij moeten ervoor zorgen dat er niet meer afval komt. Daarmee wordt het een kwalitatief probleem; het is niet alleen een kwalitatief probleem. Ik erken dat wij het bestaande afval ergens moeten onderbrengen. Daarover wil ik ook meepraten. Wij moeten echter voorkomen dat het probleem in de toekomst alleen maar erger wordt. In dat proces moeten wij vandaag een nieuwe stap zetten.

Ik heb een motie voorgesteld om te komen tot een ander uitgangspunt van het beleid: het voorkomen van afval. Daaraan bewijst de minister min of meer lippen dienst. Hij zegt dat hij er wel wat aan doet en dat hij probeert de hoeveelheid afval te beperken. De kerncentrales, waarvan daan meer dan de helft van het afval komt, blijven daarbij buiten beschouwing. Als er trouwens geen problemen zijn met het afval, vraag ik mij af waarom de minister toezegt dat hij het afval wil beperken. Daarvoor zou dan toch geen aanleiding behoeven te zijn. Aangezien de minister de hoeveelheid afval wil beperken, constateer ik dat er wel degelijk een probleem is, ook in kwalitatieve zin.

Het toepassen van de IBC-criteria is wel zeer boterzacht geworden. De minister heeft het nu over het psychologisch beheersbaar maken van het probleem van het afval. Het gaat niet meer om het milieu-hygiënisch beheersbaar maken, maar om de maatschappelijke beheersbaarheid. De milieuhygiënische beheersbaarheid is volgens de minister gegarandeerd met zowat iedere oplossing, afgezien misschien van dumping.

Seabed disposal, storten en zelfs export naar China wordt door de minister niet afgewezen als zijnde in strijd met zijn eigen criteria. Ik vraag

mij af waarvoor wij die criteria dan eigenlijk nog hebben. Gooi die criteria dan maar helemaal overboord, want de minister heeit er niks aan. In zijn concrete beleid kan hij er niks mee doen en hij maakt ze zo rekbaar als wat.

In een motie heb ik gevraagd of de minister met zijn collega van Economische Zaken wil praten over criteria voor berging in geologische formaties. Ik ben blij met zijn toezegging op dit punt.

Ik vind het interessant dat de minister daarmee in ieder geval even afstand neemt van het standpunt van zijn collega en het regeringsstandpunt over OPLA. Daarin wordt namelijk uitdrukkelijk het in gang zetten van fase 1 bepleit, terwijl een meerderheid van de aanwezige fracties – de VVD was wat dit betreft zeer volgzzaam – vraagt om eerst het radiologische criterium te formuleren, voordat verder onderzoek noodzakelijk, wenselijk en mogelijk is.

De heer Lansink (CDA): Die beschouwing geldt voor de fasen 2, 3 enzovoort. Deze geldt echter niet voor fase 1. Dit is heel duidelijk te zien, als je kijkt naar hetgeen in fase 1 gebeurt. Als wij vandaag wel die nota behandeld hadden, dan zou ik met fase 1 geen problemen hebben, maar met de rest wel. Die beschouwing geldt dus niet voor alle fasen in gelijke mate.

De heer Willems (PSP): Ik meen dat de motie van het CDA uit 1978 juist vraagt om het tijdig en van tevoren vaststellen van een radiologisch criterium. Als je ziet wat er in fase 1 staat, dan moet de heer Lansink toch erkennen dat een aantal dingen onderzocht moet worden, waarvoor juist een criterium noodzakelijk is voor de toetsing. Daarom moeten wij eerst helderheid krijgen over dat criterium.

In feite heb ik gewoon een nieuwe versie van de CDA-motie ingediend. Ik ben blij dat de minister hier nog eens met zijn collega's over wil praten. Dit betekent echter ook dat je een aantal aspecten van fase 1 op sterk water moet zetten, totdat je helderheid hebt over dat criterium. In feite licht je er een onderdeel van fase 1 uit, namelijk het formuleren van een criterium. Ik vind dat een goede zaak. Ik vind het ook erg belangrijk. Hiermee zijn wij in feite weer terug in 1978.

De heer Lankhorst (PPR): Mijnheer de Voorzitter! Ten aanzien van het

interimbeleid ben ik het op drie punten met de minister eens. De toezegging aan Zijne moet gestand worden gedaan. Er is een kort tijdsplan. Het overleg over de lokatiekeuze moet langs bestuurlijke weg plaatsvinden en niet via dwangmiddelen van de rijksoverheid. Dit was ook de reden waarom ik uiteindelijk vond dat deze UCV vandaag doorgang moest vinden.

Ik ben het echter niet eens met hetgeen de minister nu voorstelt om aan deze drie punten gevolg te geven. Hij meent dat dit mogelijk is via een integrale opslagfaciliteit voor alle categorieën radioactief afval. Vandaag is bovendien gebleken dat de minister daarbij ook nog denkt aan afval van eventuele nieuwe kerncentrales. Die combinatie is maatschappelijk onaanvaardbaar, niet minder dan dat het dumpen in zee maatschappelijk bezwaarlijk is.

Uit het interruptie debat bleek al dat het een 'welles-nietes' kwestie tussen de minister en mij wordt. Mijn fractie heeft steeds een constructieve opstelling gehad ten aanzien van een interimfaciliteit, ook twee jaar terug toen het ging om Velsen en Zijpe. Doordat de minister vasthoudt aan het regeringsstandpunt, is hij eigenlijk niet langer te handhaven door onze fractie. Ik wil de minister op dit punt in ieder geval nog twee vragen stellen.

Als in de loop van volgend jaar blijkt dat een integrale opslagfaciliteit niet binnen de met de gemeente Zijpe afgesproken termijn haalbaar is, wat weegt dan zwaarder, de afspraken met de gemeente Zijpe of het vasthouden aan een integrale opslagfaciliteit? Is bestuurlijke overeenstemming – geen dwang van de kant van de minister – belangrijker dan het creëren van een integrale opslagfaciliteit? Ik hoop dat de minister hierop een zo duidelijk mogelijk antwoord geeft.

De minister zegt dat wij in de loop van 1985 meer zullen horen over de voorlichtingscampagne. In de nota staat echter dat het werk van de Commissie Lokatiekeuze Opslagfaciliteit Radioactief Afval gepaard zal gaan met een intensieve voorlichting. Het werk van die commissie start al vrij snel. Wanneer begint die intensieve voorlichtingscampagne dan en wanneer kan de Kamer daarover praten met de minister?

Ik kom toe aan de oppervlakte van 20 hectare van de integrale opslagfaciliteit. De minister heeft in eerste termijn gezegd dat wat het afval van

Lankhorst

Borssele en Dodewaard betreft moet worden gedacht aan 2 tot 8 hectare. Dat bevreemdt mij, omdat in het antwoord op vraag 23 voor de silo-type-opslag wordt uitgegaan van 12,5 hectare. De minister spreekt nu over een maximum van 8 hectare, wat een verschil is van 4,5 hectare in vergelijking met het bovenstaande. Ik wil daarom graag meer duidelijkheid over het mondelinge en het schriftelijke antwoord.

De heer Zijlstra (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ondanks de woorden van de minister bespeur ik nog wel enig licht tussen wat hij voorstaat en wat de heer Lansink voorstaat voor wat het belang en de rol van de interimopslag betreft. Het betoog van de heer Lansink komt erop neer dat je je moet concentreren op die tijdelijke opslag, in de hoop dat het ooit nog wel eens definitief in orde komt. Ik neem aan dat ook hij weet dat de milieuhygiënische gevolgen voor 99,99% van de tijd zullen zijn geconcentreerd in de fase van de definitieve opslag. Dit percentage nadert de 100%. Het is gemakkelijk en, om politieke moeilijkheden in eigen kring te voorkomen, wellicht verkieslijk om het probleem weg te schuiven. De heer Lansink is echter bezig met een vervolgd vlucht van een vliegtuig zonder landingsgestel.

De heer Lansink (CDA): Ik kan natuurlijk nu ook gaan citeren uit de stukken die in kringen van de Partij van de Arbeid circuleren over de toekomst van de kernenergie en de noodzaak om de opslag van kernafval aan te pakken. Ik heb niet gesproken over de hoop. Over de verwachting is een discussie gevoerd, met name over de persoonlijke interpretatie daarvan. Ik vind dat de samenvatting die u van mijn beschouwing geeft een karikatuur is van de werkelijkheid. Als wij zo gaan discussiëren vind ik dat mooi, maar dan zal ik ook nog wel een duit in het zakje doen. Hiermee schieten wij echter niets op. Dit is een belachelijke manier van omgaan met elkaar. U moet uw eigen visie geven en bezien wat de minister daarmee doet. Ik zal dan mijn eigen boontjes wel doppen.

De heer Zijlstra (PvdA): Ik begrijp dat ik een gevoelige snaar heb geraakt.

De heer Lansink (CDA): Ik maak bezwaar tegen de zin 'om moeilijkheden in eigen kring te voorkomen'. Ik heb hier een eensgezinde stellingname

van mijn fractie verdedigd en dat zal ik ook over enkele weken doen, als de stellingname met betrekking tot de kernenergie naar voren komt. Overigens is het helemaal geen schande als in eigen kring wordt gediscussieerd en van mening wordt verschillend. Ik breng deze inbreng naar voren namens mijn fractie. Ik accepteer de zojuist gedane uitspraak niet omdat er geen enkel probleem bestaat binnen onze fractie op dit punt. Dit mag ook wel eens gezegd worden.

De heer Zijlstra (PvdA): Bij de heer Lansink ontbreekt een landingsgestel aan het vliegtuig van de kernenergie. De veilige aankomst van dat vliegtuig is, na een lange reis, onzekerder dan ooit en wordt onzekerder naarmate de interimperiode voor opslag van afval langer wordt gemaakt. De heer Lansink is kennelijk voorstander van het laatste.

Het kernargument van de minister om eventueel door te gaan met de produktie van kernenergie en dus met de produktie van afval is: 'Het geeft eigenlijk niet hoeveel afval er is. Er is geen essentieel verschil tussen een kilo en een ton. Er is al afval, dus het probleem ligt er, en gezien het feit dat de kwantiteit er verder niet toe doet, kunnen wij ermee doorgaan'. Kort samengevat: het is een graduueel probleem.

Hiertegen zijn verschillende argumenten in te brengen. Bestuurlijk gezien, moet de discussie niet worden belast met het creëren van het vooruitzicht van nieuw afval, maar er zijn ook andere argumenten. De hoeveelheden zijn nu nog klein. Wij weten dat er een technische oplossing is – ik heb hierover niemand gehoord omdat die oplossing zo duur is – namelijk die van de transmutatie van actiniden.

Dat betekent dat de stralingsduur wordt teruggebracht tot een periode van een of twee generaties. Dat is een oplossing die zou passen bij goed rentmeesterschap. Het is echter een oplossing die de prijs van kernenergie misschien wel met 50% of meer zou verhogen en dus wordt daar niet over gepraat. Zo'n oplossing kun je wel toepassen bij kleine hoeveelheden, maar niet met hoeveelheden die horen bij 3500 MW of meer. Als die transmutatie in Nederland niet zou kunnen plaatsvinden, zou je kunnen proberen om dat in samenwerking met instituten elders, waar het op laboratoriumschaal al wordt toegepast, te doen.

Bovendien zijn er nog andere mogelijkheden, waaraan wij niet de

voorkeur geven, maar die in uiterste nood zouden kunnen worden benut, bij voorbeeld het in Frankrijk en Engeland laten van het KSA op basis van passages in de bestaande opwerkingscontracten. Alles wijst erop dat het afvalprobleem onbeheersbaar wordt, als je doorgaat met kernenergie. Er is hoop dat je het wel kunt oplossen, als je bij voorbeeld voor transmutatie de financiën ter beschikking stelt, mits de hoeveelheden minimaal blijven.

Ik wil vervolgens een misverstand wegnemen inzake New Mexico. Bij mijn weten gaat het daarbij om afval van militaire oorsprong. Dat afval is geenszins vergelijkbaar met KSA van kerncentrales, heeft veel minder warmte-afgifte en kan dus helemaal niet worden gebruikt als argument, dat de oplossing van het afvalprobleem al zoveel gevorderd is. Dit laatste had eigenlijk in het antwoord van de minister op onze schriftelijke vragen vermeld moeten worden.

Ik kom tot de 'once-through cyclus', genoemd door collega Lansink. De minister heeft daar geen mening over. Het zou echter interessant zijn, te horen van de heer Lansink of dit betekent dat het CDA nu verlenging van de opwerkingscontracten afwijst. Dat zou een belangrijke ontwikkeling zijn.

De minister keek mij wat niet begrijpend aan bij mijn opmerkingen over de geheimhouding. Wij weten dat de Kamer 'om bedrijfsgeheimen te beschermen' de opwerkingscontracten niet eerder mocht inzien dan na een verklaring van Cogéma, een buitenlandse maatschappij, te hebben getekend. Daar is toen veel commotie over geweest. Verwacht de minister eigenlijk dat de geheimhoudingsproblemen die wij hadden met Cogéma en BNFL, bij de verlenging van de contracten vervallen?

Overigens, wat de 'once-through-cyclus' betreft, is het warmteverval van bestraalde splijtstof niet veel langduriger in dat geval dan bij KSA? Zou daarom zou langer koelen wel eens nodig kunnen zijn? Is dat de achtergrond van de langere interimperiode, die door de heer Lansink wordt bepleit? Het is misschien voor adspirantlokaties niet oninteressant om dat te weten.

Ik kom tot de tussenopslag in Ahaus. Daar zijn schriftelijke vragen over gesteld en die zouden later nog beantwoord worden. Vooral de kwestie Ahaus is interessant omdat ik heb begrepen – ik zou de minister dit graag horen bevestigen of ontkennen

Zijlstra

– dat in Duitsland zou zijn besloten, Ahaus niet in bedrijf te nemen voordat de 'Entsorgung', dus het definitief opslaan in zout, volledig is geregeld. Dat betekent een aanzienlijke vertraging bij het in bedrijf nemen van Ahaus en dat zou wel eens gevolgen kunnen hebben voor het Nederlandse beleid.

De heer Geertsema wordt dus opzichter .... nee, voorzitter van LOFRA. Ik moest aan zeer praktische werkzaamheden denken omdat ik mij de heer Geertsema herinner, staande in de kerncentrale van Dodewaard, waar hij een glas koelwater dronk. Vervolgens concludeerde hij dat Dodewaard veilig was. Ik hoop dat hij in de LOFRA serieuzer gaat werken.

De Voorzitter: Dat was een zeer overtuigende demonstratie.

De heer Zijlstra (PvdA): Misschien was die, net als de passage in het CDA-programma, wat simpel.

De criteria zouden volgens de minister niet voor de eeuwigheid moeten gelden. Dat is natuurlijk waar. Er kunnen criteria bijkomen en criteria afgaan. Het gaat er volgens ons om dat het beleid niet zo geïnterpreteerd kan worden dat men in ieder geval een 'oplossing' wil bereiken. Men moet vermijden, dat het lijkt alsof de criteria worden aangepast aan de omstandigheden en dat er gemanipuleerd wordt. De minister vergeet in zijn redenering de enorme druk die natuurlijk van het bestaande afval en van het afval dat elk jaar wordt gevormd, uitgaat.

Men moet wel van erg goede huize komen, als men met kernenergie en beleid op dat gebied bezig is, om zich dan geheel te onttrekken aan de druk die daarvan uitgaat. Dat begrijpt de Nederlandse bevolking heel goed. Juist daarom moet de regering elke schijn vermijden dat criteria onderweg aangepast worden om bij voorbeeld een zoutkoepel hoe dan ook geschikt te laten zijn voor afval. Dat was de achtergrond van mijn opmerkingen. Ik vind het veelbetekenend dat niemand verder is ingegaan op de criteria, zoals die in ICK 79 werden geformuleerd, en op de opmerkingen van de heer Van Montfrans over het niet bewegen van een zoutkoepel in 20 miljoen jaar.

Vervolgens wil ik spreken over het samenvoegen van laag- en middelactief afval en kernsplijtingsafval op één plek, de wereldprimeur. Het pleidooi in het MINSK-rapport geeft naar mijn mening heel duidelijk aan dat de

uitgebreide ervaring bij de bestaande kerncentrales een positief punt is voor opslag van hoogradioactief afval, KSA aldaar. De deskundigheid is daar voor een groot gedeelte aanwezig.

Men heeft grote ervaring met beveiliging. Bestuurlijk zal het ook een stuk gemakkelijker zijn. Ik vraag mij af of de minister het in zijn hart niet met mij eens is – wij hebben zo'n discussie overigens ook al gevoerd over het laag- en middelradioactief afval – maar dat de tegenstand van Borssele en Dodewaard, die van dat afval af willen, de doorslag geeft. Ik wil dan ook de reeds aangekondigde motie op dit punt aan de Kamer voorleggen.

Motie

De Voorzitter: Door het lid Zijlstra wordt de volgende motie voorgesteld:
De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

van oordeel, dat interimopslag van kernsplijtingsafval, bestraalde splijtestof en ander hoogactief afval in of bij de kerncentrales de voorkeur verdient;

verzoekt de regering, het beleid voor de opslag op land daarop te richten, en gaat over tot de orde van de dag.

Deze motie krijgt nr. 12 (18 343).

De heer Zijlstra (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Over de 20 hectare opslagterrein en alles wat daarbij hoort, is al veel gezegd. Ik begrijp dat de mogelijkheid opgehouden wordt om ook afval van nieuwe centrales daar te plaatsen. De minister is iets ontwijkend, maar hij sluit het in ieder geval niet uit. Daarom leg ik de volgende aangekondigde motie aan de Kamer voor.

Motie

De Voorzitter: Door het lid Zijlstra wordt de volgende motie voorgesteld:
De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

constaterende, dat zij zich nog niet heeft uitgesproken over de bouw van nieuwe kerncentrales;

van mening, dat op een dergelijke uitspraak niet vooruitgelopen dient te worden;

nodigt de regering uit, het radio-actieve afval van eventuele nieuwe kerncentrales niet in haar beleid te betrekken,

en gaat over tot de orde van de dag.

Deze motie krijgt nr. 13 (18 343).

De heer Zijlstra (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! De heer Lansink zei zojuist bij interruptie dat vóór fase 2 en 3 geen criteria behoeven te worden vastgesteld. Fase 1 kan dus zo, zonder bepaling van criteria vooraf, starten. Ik heb in eerste termijn gezegd dat onderzoek naar de hydrologie, de heterogeniteit van het zout en een geologische evaluatie mogelijk toch niet geheel los gezien kunnen worden van het opstellen van een criterium.

Een waarde vrije beslissing over het overgaan naar de tweede en de derde fase kan alleen worden genomen wanneer men al vóór de eerste fase de criteria heeft vastgesteld. Juist om ervoor te zorgen dat men in Nederland niet denkt dat het allemaal al te voren is bedisseld en dat men het spul hoe dan ook toch in het zout kwijt wil, zou een zich van haar verantwoordelijkheid bewuste regering tevoren die criteria moeten vaststellen.

Ik heb geen antwoord gekregen op mijn vraag, of de kosten van het onderzoek boven en onder de grond onder het bedrag ad f 375 miljoen vallen. Kan de minister hierop alsnog ingaan?

Wat betreft de fondsvorming zegt de minister dat het bedrag van f 400 miljoen het resultaat is van de best mogelijke schatting. Eventueel worden de tarieven later aangepast. Mijnheer de Voorzitter! Is het niet interessant om te weten hoeveel die tarieven omhoog zouden moeten gaan om dit bedrag op te brengen? En om na verloop van tijd een verdubbeld bedrag op te brengen, zoals ook bij de Oosterscheldewerken het geval is? Zo'n kostenschatting zou een aardige bijdrage kunnen zijn bij de discussie over de kosten van kernenergie, die wellicht binnenkort gevoerd zal worden.

De minister zegt voorts, dat het Rijk zonodig voorfinanciert bij hogere kosten. Pas later worden dan de tarieven verhoogd. Betekent dit nu dat, als over enkele decennia blijkt dat het allemaal veel duurder is dan men dacht – misschien blijkt het pas over honderd jaar, als de heer Lansink zijn zin krijgt – wij pas dan hogere tarieven gaan invoeren? Gebeurt dit ook als de centrales allang gesloten zijn en als het verhalen op huidige maatschappijen onmogelijk blijkt te zijn?

Met betrekking tot de boorgaten is een misverstand gerezen. De minister geeft in vraag nr. 53 zelf aan dat voor definitieve opberging van het afval

Zijlstra

van de huidige centrales gekozen zou kunnen worden voor een zoutformatie, te bereiken met diepe boorgaten vanaf het maaiveld. Mijnheer de Voorzitter! Ik denk dat mijn vragen over de controle op het afval ter plaatse en over de proliferatie-aspecten hiervan toch beantwoording behoeven. De minister heeft overigens in het geheel niet gereageerd op opmerkingen over proliferatie. Ik herinner hem aan een eventuele plutoniummijn, Euratom en IAEA.

De minister vindt een nadere studie door de heer Den Hartog niet nodig; dit past niet in het door de regering opgestelde schema. Mijnheer de Voorzitter! Dat schema kent een manco: men gaat ervan uit dat het in principe mogelijk is de geologische zoutstructuren in Nederland voor dit doel te benutten. Dit is ons véél te suggestief. Het is zeker zinnig éérst een onderzoek te verrichten naar de eigenschappen van dit soort zout. Als de minister de verdenking wil vermijden dat het onderzoek suggestief is of dat kunstgrepen of manipulaties worden toegepast, dient hij wetenschappers als de heer Den Hartog in de gelegenheid te stellen onderzoek te verrichten.

Nagegaan moet worden, of de verschillende soorten zout inderdaad een veilig opbergen mogelijk maken. De heer Den Hartog heeft gevaren gesignaleerd als temperatuurstijging van enkele honderden graden en zware beschadigingen van de zoutkoepel. Wij moeten weten, of die gevaren inderdaad bestaan. Juist om ervoor te zorgen dat dergelijke verdenkingen niet kunnen opkomen, zou de minister een dergelijk onderzoek van de heer Den Hartog, geen tegenstander van kernenergie, moeten omhelzen. Om hem daartoe in staat te stellen, leg ik de Kamer een motie voor.

Motie

De Voorzitter: Door de leden Zijlstra en Alders wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

constaterende, dat de regering een vooronderzoek naar mogelijke stralingsschade bij opslag van hoogactief afval door het laboratorium voor vaste stof fysica (Rijksuniversiteit Groningen) heeft gefinancierd;

kennis genomen hebbende van het daaruit resulterende rapport 'Straling en Zout', opgesteld door G. van

Opbroek en H. W. den Hartog van genoemd laboratorium;

van oordeel, dat het door de opstellers voorgestelde modelmatige vervolgonderzoek dient te worden voltooid voordat, mede rekening houdend met andere relevante aspecten, enigerlei beslissing over boringen rondom of in zoutstructuren wordt genomen;

verzoekt de regering, het bedoelde vervolgonderzoek mogelijk te maken en een beslissing over eventuele booractiviteiten op te schorten tot na voltooiing van dat onderzoek,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt nr. 14 (18343).

□

De heer Ernsting (CPN): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de indruk dat een aantal punten die wij in eerste termijn hebben onaangeroerd zijn blijven liggen. Ik denk aan de relatie tussen de uitgangspunten voor stralingshygiëne en het aandachtspunt van de beperking van de hoeveelheid afval, waarbij 'hoeveelheid' in de nota wordt omschreven als volume en activiteit. Ik denk aan de economische en politieke redenen die Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk hebben gehad om tot dusverre niet over te gaan tot opberging in geologische formaties.

Ik denk aan het barrière-karakter van aardlagen, de berging in stortholten, die niet geheel in overeenstemming zou zijn met de uitgangspunten isoleren, beheersen en controleren en aan het lokatie-aspect van milieu-onvriendelijke of explosiegevaarlijke activiteiten, naast de ruimtelijke en planologische aspecten. De minister heeft gezegd, op zoek te zijn naar lokaties die maatschappelijk gezien zo min mogelijk in de weg leggen. Dat lijkt mij een uitnodiging voor elke eventuele lokatie, dat dan maar wel te doen. Ten slotte was er nog het kostenaspect van de boorgaten.

Dit is een zestal punten dat wij in eerste termijn hebben aangeroerd, maar waarop geen antwoord is gekomen.

Ik heb er vrede mee als dit in een nadere schriftelijke uiteenzetting gebeurt, want ik heb sterk de indruk dat wij hierover vandaag niet voor het laatst spreken.

Ik maak enkele kanttekeningen. Het is wel duidelijk geworden dat bij het bepalen van de omvang van de lokatie rekening is gehouden met aanbod van radio-actief afval uit nog te starten kerncentrales. Immers, de berekening van de minister komt erop neer dat, gelet op het huidige aanbod

van beide kerncentrales en van ziekenhuizen, bedrijven en laboratoria een oppervlakte van ruwweg tien hectaren nodig zou zijn. Er wordt dus nog eens tien hectaren beschikbaar gesteld voor toekomstig beleid, lees: nieuwe kerncentrales. Dat lijkt mij overigens meer dan een marge, maar daarom gaat het nu niet.

Zal het rekening houden met afval uit nieuwe kerncentrales het bestuurlijk overleg dat in een goede sfeer zal moeten plaatsvinden niet enorm belasten? Ik verwacht dat dit wel degelijk het geval zal zijn. De controverses zullen ongetwijfeld hoog oplopen en meespelen in de afweging, of medewerking moet worden verleend aan een interimopslag. Ik vind dat het verzet van gemeentebesturen dat mogelijkkerwijs daaruit voortvloeit niet mag worden afgedaan als een gezocht argument, omdat men het afval niet in zijn achttertuintje wenst. Een heel duidelijke afweging van de gemeentebesturen is dan, dat zij in hun achttertuintje geen maatschappelijk conflict willen. Ik denk dat zij daarin volkomen gelijk hebben. Met andere woorden, ik verwacht dat die belasting wel degelijk een enorme rol gaat spelen.

Daar komt nog iets bij. Wat de definitieve opberging betreft, ben ik wat te snel vooruitgelopen op de vrees die ik heb, namelijk dat opberging uiteindelijk wel in Nederland zal plaatsvinden. Dat neemt niet weg, dat op het moment waarop de problematiek van het radio-actief afval daadwerkelijk wordt verzwaard, doordat het afval uit nieuwe kerncentrales er ook bij wordt betrokken, naar het mij lijkt de kans dat het in Nederland zal moeten worden opgeborgen alleen maar groter wordt. Hierop krijg ik graag een reactie van de minister.

□

De heer Tommel (D'66): Voorzitter! Ik dank de minister voor de gegeven antwoorden.

Ik wil allereerst ingaan op de eerste opmerking van de minister, nl. dat de lokatiekeuze primair een bestuurlijk-planologisch probleem is en minder een milieuprobleem. Ik haak daarop in met mijn vraag over een MER inzake de plaatskeuze. Ik wil toch een poging wagen om de minister wat aan het twifelen te brengen. Is het inderdaad alleen een bestuurlijk probleem en geen milieuprobleem? Ik geef een volstrekt theoretisch voorbeeld.

Er is een Commissaris der Koningin die misschien wat weinig kritisch staat ten opzichte van dit soort

Tommel

activiteiten en die een geweldige lap industrieterrein in zijn provincie heeft waar hij absoluut geen raad mee weet en om de haverklap spreekt over de vraag wat daarmee nu moet worden gedaan. Die zal er wel in geïnteresseerd zijn. Maar toevallig staat er op dat terrein ook een grote petrochemische industrie! Zou het dan niet toch verstandig zijn om maar eens een MER te maken? Een tweede voorbeeld: de heer Zijlstra krijgt zijn zin en de opslag komt in Borssele, want dat wil hij toch met zijn eerste motie; daar staat immers een kerncentrale?

Zou het dan toch niet verstandig zijn om een MER te maken over die lokatiekeuze? Nogmaals, het zijn twee voorbeelden waaruit misschien toch geconcludeerd zou moeten worden dat het inderdaad een heel zwaarwegend bestuurlijk probleem is – ik ben de laatste die dat wil ontkennen – maar dat het milieuprobleem misschien toch wel nadere beschouwing verdient en dat het daarom toch wel verstandig is om een MER te laten maken.

Mijn tweede opmerking betreft het voorlichtingsbeleid. Daarover heeft de minister toch een heel andere gedachte dan die welke ik in eerste termijn heb ontvouwd. Ik vind het namelijk essentieel dat het voorlichtingsbeleid een rol gaat spelen tijdens de discussies die wij in 1985 krijgen. Dan vindt immers die besluitvorming plaats. Dan zal ook de druk ontstaan enerzijds om een oplossing te zoeken en anderzijds van mensen, die om welke reden dan ook, slecht zijn geïnformeerd en misschien daarom tot een verkeerde opstelling komen.

Ik vind het dus essentieel dat wij in 1985 niet alleen nadere mededelingen krijgen over het voorlichtingsbeleid, maar dat het voorlichtingsbeleid 1 januari 1985 heel concreet van start gaat. Dan kan het nog een rol spelen. Als wij in 1985 alleen maar mededelingen krijgen dat er in 1986 of nog later een voorlichtingsbeleid van start gaat, dan is die hele discussie net achter de rug en dan hebben wij de boot volslagen gemist. Daarom – ik wil echt dat het in een sterke versnelling komt – heb ik met collega Braams ter zake een motie opgesteld.

Motie

De Voorzitter: Door de leden Tommel en Braams wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

van oordeel, dat thans niet kan worden gesproken van een adequaat voorlichtingsbeleid met betrekking tot de problematiek van het radio-actief afval;

overwegende, dat een pluriform voorlichtingsbeleid een aanzienlijke bijdrage kan leveren tot een juist inzicht in de problematiek van het radio-actief afval;

nodigt de regering uit, de publieksvoorlichting voor wat betreft het radio-actief afval met spoed ter hand te nemen en hierbij ook de milieubeweging te betrekken,

en gaat over tot de orde van de dag.

Deze motie krijgt nr. 15 (18 343).

De heer Tommel (D'66): Voorzitter! Mijn derde punt betreft het terugbrengen van het volume van het radioactief afval. De minister heeft gemeld dat het komend jaar de Kamer een rapport van de COVRA zal krijgen. Als dat een inhoudelijk goed rapport is – ik heb geen reden daaraan te twijfelen – dan heb ik respect voor de snelheid van werken van die commissie. Ik wacht dat rapport dan ook verder af.

Mijn laatste punt betreft de opmerkingen van de minister over mijn motie. Het komt er eigenlijk op neer dat hij aanvaarding daarvan ontraadt, omdat, als je geen onderzoek doet, je ook geen onderhandelingspositie hebt. Daar is toch wel wat tegen in te brengen. Het zal de minister niet onbekend zijn dat er voor geld alles te koop is en dus ook een opslag voor radio-actief afval ergens in het buitenland.

De Nederlandse oplossing, een oplossing voor Nederland alleen, is peperduur en ook dat weet men in het buitenland en zal men ook mee gaan rekenen. De minister zegt zelf al dat er voor het eind van deze eeuw in het buitenland een opslagfaciliteit zal zijn. Welnu, gezien de termijn van de interimoplossing van 50 jaar of langer, is er dus alle gelegenheid om dat maar eens af te wachten en te bezien of deze opslagfaciliteit er inderdaad voor het eind van de eeuw is en, zo ja, of die opslagfaciliteit (en) dan voor Nederland ook toegankelijk zijn. Wij hebben inderdaad alle tijd.

De minister zei dat, als wij alleen fase 1 van het onderzoek doen, hiertegen niet zoveel maatschappelijke weerstand zal bestaan. Als de regering zich echter beperkt tot fase 1 dan gaat het verhaal van de minister niet op, want ook dan heeft men nog geen

onderhandelingspositie opgebouwd tegenover het buitenland. Als de minister die redenering volgt dan moeten ook de tweede en de derde fase volgen. Als dat zo is, laat de minister dan dan meteen zeggen. Dan zijn wij van dat discussiepunt af.

□

De heer Lansink (CDA): Voorzitter! Ik ben de minister erkentelijk voor de antwoorden op de door mij gestelde vragen en voor zijn reactie op een aantal stellingen over de hoofdlijnen van het beleid.

Ik wil in de eerste plaats nog even terugkomen op de procedure die wij nu gaan volgen met betrekking tot het eerste deel: de commissie-LOFRA enz., dus even los van het rapport-OP-LA en het rapport-MINSK. Ik heb vastgesteld dat wij nog te horen krijgen hoe de samenstelling van de commissie zal zijn, behalve de heer Geertsema. De sollicitatietermijn is dus nog niet afgelopen. Verder zullen wij nog het nodige horen over het tijdschema en de wijze van werken. Ik zeg niet dat wij ons daarmee nu weer en détail moeten bemoeien, maar het lijkt mij toch verstandig, mede gelet op de beschouwingen over voorlichting enz., dat wij in elk geval een afschrift van de zaken krijgen. Ik meen dat dit is toegezegd en daarvoor ben ik erkentelijk.

Een tweede hoofdlijn van mijn betoog was een pleidooi voor bovengrondse centrale opslag van alle afval. Dat is een langdurige oplossing. Ik merk nog even op dat ik daarvoor technologische, financiële en andere argumenten had. Het is geen poging tot uitstel, geen sprake van! Men kan aantonen (daarover zijn allerlei beschouwingen gehouden) dat dit wellicht verstandiger is. Ik vind dus de kwalificatie hiervan door collega Zijlstra onjuist. Ik heb gemerkt dat de minister op dit thema tamelijk positief heeft gereageerd.

Ik erken overigens dat wij daarover definitief beslissen als wij het regeringsstandpunt over de twee rapporten behandelen. Het is overigens opvallend dat nogal wat collega's hierop in deze discussie een voorschot hebben genomen, ook degenen die vonden dat wij er niet over moesten spreken. Ik ben daar wel blij mee want het is natuurlijk duidelijk dat ook de discussie in eigen kring over dit soort problemen voortgaat. Hetzelfde geldt voor de discussie hierover in de samenleving. Dit betekent dat wij ongeveer weten waaraan wij toe zijn.

Lansink

Ik heb ook een pleidooi gehouden voor meer internationale samenwerking. De minister heeft gezegd, dat wij dit al doen. Ik erken dit, maar in beleidsmatige zin zou er wellicht nog iets meer gedaan kunnen worden. Ik heb het niet over het onderzoek, over de contacten enzovoorts.

Ik had meer het oog over de discussie met betrekking tot de vraag welk land welk deel van de splitstofcyclus voor zijn rekening neemt: Dat zou, hoe moeilijk ook, toch best een aardige discussie kunnen zijn. Bij de werkbezoeken die sommige leden op enkele plaatsen hebben gebracht – wij zijn in elk geval, met enkele leden, in Frankrijk en het Verenigde Koninkrijk geweest – aarzelden wij niet die vraag op die manier op tafel te leggen. Een enkele keer kwam er toch een verrassend antwoord uit. Dit bedoelde ik met meer aandacht voor de internationale samenwerking. Dit geldt het niveau van de bestuurders, het beleid dus.

De financiële opzet is toegezegd. Ik ben daarvoor erkentelijk.

Ik kom dan op een punt waarmee de minister eigenlijk nog geen raad wist, een punt waarop hij eerst te rade moet bij zijn collega van Economische Zaken. Het rapport-OPLA heeft hiermee natuurlijk te maken. Ik doel hier op mijn voorkeur voor niet-opwerking boven opwerking van bestraalde splijtstofelementen. Die lijn is te verdedigen op grond van het voorkomen van proliferatie, op grond van het feit dat uraniumvoorraden meevallen, op grond van het feit dat wij het plutonium-regime onderschrijven, en mede op grond van het feit dat wij dan wellicht een eenvoudiger, gemakkelijk beheersbare opslag kunnen toepassen.

Het lijkt mij verstandig dat dit beraad, dat nog moet plaatsvinden, tevens dit punt zal omvatten. Wij zullen toch nog eens discussiëren over het regeringsstandpunt met betrekking tot de opberging op land. Ik zou het op prijs stellen wanneer dan de stellingname van de regering op dit punt wordt meegenomen. Ik moge er overigens op wijzen dat die punten eigenlijk al waren vervat in de motie over het opschorten van de proefboringen, die in februari 1980 in de Kamer is aanvaard.

Nu ik nog eens bekijk wat er allemaal in het dictum van de motie op stuk nr. 24 (15 000) is opgenomen, moet ik vaststellen dat mijn fractie politiek gezien een vooruitziende blik had.

De minister heeft erkend dat de belevingsaspecten onderbelicht zijn. Het is belangrijk dat dit wordt vastgesteld, en wel met het oog op hetgeen op het gebied van de voorlichting zal gebeuren. Er is een reeks moties ingediend. Ik weet niet hoe het met de moties zal aflopen, maar als de heer Tommel de door hem ingediende motie aan mij had voorgelegd, dan was hij wat de ondertekening betreft al op dat moment van een meerderheid verzekerd geweest. In die motie is namelijk de essentie van mijn betoog opgenomen. Slechts de definiëring van hetgeen een 'pluriform voorlichtingsbeleid' is, zou ik hebben ingebracht bij een discussie over de tekst van de motie. Ik geef dat nu maar even aan, want het is wellicht leuk voor later.

Vervolgens is er nog een belangrijk punt, namelijk de vicieuze-cirkelredenering die ons bedreigt. Sprekend over kernenergie is de stelling: niet doen, want het afvalprobleem is niet opgelost. Sprekend over het afvalprobleem is de stelling: niet aan beginnen, want kernenergie is zo moeilijk. Juist vanwege de Nederlandse situatie met twee functionerende kerncentrales en vanwege de onderlinge uitstraling in die zaak kijken – hoe dan ook – los van de vraag of men er één of twee centrales bij plaatst.

Zelfs wanneer wij zeggen dat wij er maar geen centrales bij moeten bouwen – bij voorbeeld omdat de maatschappelijke spanningen te groot worden; ik erken dat er allerlei argumenten te noemen zijn – dan nog is er op dit moment het probleem. De minister heeft terecht opgemerkt dat dit er in landen waar de omvang van het probleem groter lijkt doordat er meer centrales functioneren, toe heeft geleid dat men tot strenge tijdschema's is gekomen.

In dit verband moet ik een opmerking van de heer Zijlstra weerleggen. Hij zei in eerste termijn dat de Amerikaanse regering in «Nuclear Fuel» van 21 mei 1984 heeft verklaard dat het niet te verwachten is dat vóór 1988 en in de periode tot 2024 zo'n opslagplaats in bedrijf zal komen. Ik weet niet of de Amerikaanse regering haar beleid via dag- of weekbladen naar voren brengt.

Ik kan de heer Zijlstra de officiële documenten voor het Amerikaanse Congres laten zien. Ik heb hier het jaarlijks rapport over het afvalvraagstuk bij mij. Dat is een rapport van februari 1984. Het is nu in behandeling bij het Amerikaans Congres. Voorts heb ik hier het zogenaamde mission

plan van april 1984. Dat is het onderliggende stuk, waarin de hele zaak uiteen wordt gezet.

Men kan zien dat er in de Verenigde Staten in de wet vaste termijnen zijn genoemd, die voor enkele stappen het maximaal één jaar overschreden mogen worden. Er is een uitgebreid schema gemaakt, dat eindigt in 2024. Dan is de hele achterstand ingelopen. Ik begrijp de informatie van de heer Zijlstra dus niet. Ik al het artikel nog eens nalezen. Wellicht wil de heer Zijlstra dan mij het genoegen doen om de officiële Amerikaanse regeringsdocumenten te bekijken. Die stukken zijn daar nu in behandeling.

De heer Zijlstra (PvdA): Ik heb hier nog een artikeltje over de situatie in New Mexico. In dat artikel wordt op basis van de Nuclear Waste Policy Act 1982 het volgende gezegd: There is 'little likelihood of a repository coming on line before the year 2000'.

De heer Lansink (CDA): Wie heeft het geschreven?

De heer Zijlstra (PvdA): Het is een artikeltje uit 'Science' van 9 december 1983.

De heer Lansink (CDA): Is het door de regering geschreven?

De heer Zijlstra (PvdA): Ik zei net al dat het gaat om een conclusie op basis van de Nuclear Waste Policy Act 1982.

De heer Lansink (CDA): Dat boekje ligt hier ook bij mij op tafel. Het is een klein boekje, maar toch heel dik. Ik zal het straks aan de heer Zijlstra laten zien. Hij kan dan zien dat er in de verschillende artikelen data en precieze termijnen zijn genoemd, op grond waarvan de door hem aangehaalde stelling niet haalbaar is.

Ik vind alles best, maar ik zou het als lid van deze Kamer – enigszins verbonden aan de overheid – niet leuk vinden dat bij voorbeeld in het Belgische parlement of in het Amerikaanse Congres zou worden verwezen naar tijdschriften of zelfs wetenschappelijke bladen om daaruit op basis van een interpretatie van de wetstekst het standpunt van de regering te halen. In de door mij genoemde wet staan keiharde data. Ik vind dat wij ook in deze Kamer gehouden zijn, te discussiëren op basis van de wetstekst zelf.

Er zijn nog een paar voorbeelden te geven, maar ik zal dat maar niet doen. Wij krijgen nog gelegenheid genoeg om hierover met elkaar van gedachten te wisselen. Ik ben in ieder geval van mening dat wij hier met de correcte

Lansink

informatie op tafel moeten komen. Wat het regeringsstandpunt betreft, zijn dit de wet en de beleidsnota's.

Er is één moeilijkheid. Wij hebben vanochtend afgesproken dat wij geen conclusies zouden trekken uit de nota's OPLA en MINSK. Wel wil ik opmerken – ik ben het eens met de minister – dat het regeringstandpunt en daarmee ook de onderlinge nota over de tijdelijke opslag, de commissie-MINSK, volstrekt in lijn ligt met datgene wat docr mij, jaar na jaar, namens de CDA-fractie is bepleit. Ik zeg dit, opdat men weet waar men bij dit punt aan toe is.

Mijn laatste opmerking betreft de kwestie van de criteria. Men kan twisten over de vraag – ik heb hierover, gelet op de beschouwing van de heer Willems, nog eens nagedacht – of je die criteria nog eens een keer op een rij moet zetten. Op zich zelf ben ik daar een voorstander van.

Het is immers niet uitgesloten dat sommige criteria, die destijds een kwantitatieve invulling kregen, gewijzigd moeten worden in de ene dan wel in de andere richting. Kijkend naar het regeringsstandpunt en naar het OPLA-rapport, was ik van oordeel dat fase 1 zou kunnen. Ik zou er geen enkel bezwaar tegen hebben – dat past ook in mijn lijn – om ook dit te laten wachten totdat de criteria opnieuw zijn geformuleerd.

Ik kies nu eenmaal, namens mijn fractie, voor langdurige bovengrondse opslag van niet-opgewerkt materiaal. Dat is een duidelijke lijn die in 1980 is vastgelegd en het getuigt van consistent beleid om dit standpunt nog steeds te verdedigen. Ik wil zien of de heer Zijlstra over vier jaar datzelfde beleid even consistent meemaakt als ik nu.

□

De heer Braams (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de minister voor zijn antwoorden en opmerkingen.

Ik heb enkele opmerkingen gemaakt over de criteria die gehanteerd moeten worden voor de lokaties. Ik zou de minister willen vragen of hij een benadering ziet, waarbij het door hem genoemde NIMBY-effect vermindert kan worden. Ik heb er geen enkel bezwaar tegen dat, als men het gevoel heeft een offer te brengen voor de totale samenleving, er iets tegenover staat. Ik zou slechts willen weten of zoiets realiseerbaar is en op welke wijze.

Een volgend punt betreft de opmerking van de heer Zijlstra over actiniden en het weer veranderen van die atomen in atomen van een wat rustiger soort. Op zich zelf lijkt mij dit een geweldig goed idee en het zal zeker moeten worden geprobeerd. Maar wij zullen onszelf hiervoor de tijd moeten geven. Wellicht komt juist bij die wat langdurige opslag de mogelijkheid om op een gegeven moment die methode, als zij beschikbaar komt, toe te passen. Ik meen echter dat wij niet al te ver moeten gaan, want dan zou de heer Zijlstra wel eens gedwongen kunnen worden om al het aanwezige uraan in de aardkost te gaan transmuteren. In feite doen wij dat, maar blijkbaar op een hem niet welgevallige manier.

De heer Zijlstra (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Moet ik de opmerking van de heer Braams zo begrijpen, dat hij de transmutatie van actiniden toejuicht, ongeacht de kosten daarvan? Of vormen de kosten misschien toch een beletsel? De berekening over de kosten die ik heb gezien – het zou overigens wel eens tamelijk snel kunnen worden toegepast, want op laboratoriumschaal gebeurt het al – betekent dat de prijs van kernenergie zo hoog zou worden, dat kernenergie zich helemaal uit de markt zou prijzen. Zij zou 50% of meer hoger liggen dan de huidige prijs.

Is de heer Braams voorstander van transmutatie en het oplossen van het lange-termijnprobleem op deze wijze, ongeacht de kosten?

De heer Braams (VVD): Natuurlijk ben ik dat niet. Ik vind dat de kosten een heel belangrijke rol spelen. Als de ene oplossing te duur is, moet er naar een andere gezocht worden. Uiteindelijk zal kernenergie beoordeeld moeten worden, mede op het totale 'kostenplaatje'.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ga verder met mijn opmerkingen over de interimopslag. Wanneer kan aan het tijdelijke een eind komen? De minister heeft daarover enkele opmerkingen gemaakt. Naar onze opvatting is in dezen een beslissing mogelijk door een volgende generatie. Misschien vindt een volgende generatie dat zij lang genoeg heeft aangekeken tegen een of ander gebouw waarin 'iets' zit nadat is gebleken dat er jarenlang niets is gebeurd.

Het opgeslagen materiaal zou dan misschien wat dieper opgeborgen kunnen worden. Het gaat daarbij dan echter om een criterium dat door een

volgende generatie gehanteerd zal worden. Ik vind dat wij op deze manier de nodige ruimte aanwezig laten. Misschien twijfelt men eraan of men op korte termijn allerlei beslissingen kan nemen. Men kan aan de bezwaren tegemoet komen door wat meer tijd voor de beslissingen te geven. Als de nodige tijd gegeven wordt, zullen in het algemeen ook verstandige beslissingen het resultaat zijn.

Mijn fractie is er wel degelijk voorstander van om de bouw van nieuwe centrales nu in de overwegingen te betrekken. Naar onze mening is uitbreiding van het gebruik van kernenergie mogelijk wanneer er oplossingen voor de verschillende problemen kunnen worden gevonden. Die voorwaarde hebben wij gesteld. Welnu, dan moet onderzocht worden of die oplossingen er zijn. Dat moet dan zo goed mogelijk gebeuren, anders kunnen wij inderdaad nooit de vicieuze cirkel doorbreken.

Mijn volgende punt betreft het onderzoek dat door Nederland moet worden gedaan. Wij zijn er voorstanders van dat Nederland bij internationaal onderzoek wordt betrokken. Wij zijn daar niet alleen voorstanders van vanwege de onderhandelingspositie die daarmee wordt verkregen, maar ook omdat men op die manier inzicht in de prijzen krijgt. Als men zou besluiten hier wat te gaan ondernemen, dan is het van groot belang behoorlijk inzicht in de prijzen te hebben. Op die manier kan men tot verantwoorde beslissingen komen.

Mijn laatste opmerking betreft het opwerken. Ik vind de stelling dat er steeds opgewerkt moet worden, aanvechtbaar. Ik betwijfel echter of de stelling van de heer Lansink van niet-opwerken ook niet aanvechtbaar is. Ik wil mij hierover nu wat voorzichtig uitlaten. Ik wil het Canadese standpunt huldigen.

In Canada gaat men ervan uit dat er nu geen enkele noodzaak is om op te werken. Men zou altijd later kunnen besluiten tot opwerking over te gaan als zou blijken dat er in het afval nog veel waardevol materiaal aan grondstoffen aanwezig is. Ik vind dit een heel belangrijke visie. Dit standpunt zou men inderdaad kunnen innemen wanneer besloten wordt tot een langdurige opslag te komen. De opslag wordt nu nog steeds als tijdelijk beschouwd en daarmee is hij gekarakteriseerd als omkeerbaar.

De heer Van der Vlies (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Ook ik wil graag de minister danken voor zijn beantwoording. Met name dank ik hem voor zijn genuanceerde benadering van de gebruiksduur van een centrale bovengrondse opslag. Die benadering sprak mij wel aan.

Hij heeft er overigens de nadruk op gelegd dat het nu met name gaat om een bestuurlijke problematiek. Die problematiek moet bestudeerd worden. Daarbij is niet primair, hooguit secundair, van belang om welk volume het nu eigenlijk gaat.

Over de procedure heb ik nog een vraag. Met die vraag kom ik in de buurt van de opmerking van de heer Tommel over het al of niet noodzakelijk zijn van een milieu-effect-rapportage over de lokatie. Ik wil nog even de stand van zaken aangeven. De commissie zal op 1 oktober 1985 aan de regering advies uitbrengen over drie lokaties, gekozen uit een geïnventariseerd aantal van ongeveer tien. De regering heeft dan nog gedurende het vierde kwartaal van 1985 de gelegenheid daaruit een keuze te maken na en in overleg met de bestuurlijke organen die daarbij betrokken zijn.

In paragraaf 4.2 van de nota staat welke aspecten, naar mijn mening terecht, bij die lokatiekeuze in de afweging moeten worden betrokken. Er wordt daar onder meer gesproken over omgevingsfactoren, waarde van het terrein, de ligging ten opzichte van waterwin- en natuurgebieden, explosiegevaarlijke activiteiten in de omgeving, de hiermee gepaard gaande risicobeleving etcetera. Men vraagt zich dan af of, daar het tijdspad zo krap bemeten is en men snel een bestuurlijke realiseerbaarheid wil checken, het niet nuttig zou zijn tot een afbakening van één volgens de procedure tot stand gekomen keuze van de lokatie te komen.

Het begrip MER moeten wij nog in de wetgeving vastleggen. Wij hebben inmiddels hierover wel onze opvattingen. Zou dit begrip niet inpasbaar zijn in het geheel, juist in het licht van wat de minister zo graag wil, namelijk snel duidelijkheid over de richting waarin, in meest letterlijke zin, de oplossing gezocht moet worden?

Hij heeft wel gezegd een MER te maken over de inrichting en de uitvoering van de lokatie. Hij heeft die ook nodig in het kader van de juridische en bestuurlijke aspecten in de context van de vergunningverlening. Zou die maatschappelijke acceptatie echter niet in hoge mate samenhangen met

de uitkomsten van die tweede MER. Ik zie daarin toch een spanningsveld, meer dan de minister aangaf in zijn benadering voor zover dat althans bij mij overkwam. Ik verneem daarover graag meer van de minister. Ik sta namens mijn fractie geen loodzware procedures voor. Het moet allemaal hanteerbaar blijven, maar tegelijk ook zorgvuldig. Daar heb je dan weer dat spanningsveld.

De minister zegt dat het tijdspad krap is. Zorgvuldige procedures staan wij allen voor. Een zekere nuchterheid en zakelijkheid bij het hanteren en het oplossen van een overigens serieuze problematiek is voor te staan. Mijn fractie heeft er wat moeite mee dat de discussie over deze serieuze problematiek wel eens te weinig op basis van gefundeerde argumenten wordt gevoerd, althans naar het ons voorkomt. Het is toch een politieke realiteit. Juist ook de politieke organen hebben op dit punt hun verantwoordelijkheid. Ik vind dat enige discipline van de diverse politieke groeperingen, fracties en dergelijke op dit punt nodig zal zijn, juist om een kwalitatief hoogwaardige beslissing te bewerkstelligen.

Het laatste punt waarbij ik de vinger nog wil leggen is de internationale samenwerking. Nederland is en blijft naar alle waarschijnlijkheid toch een kleintje onder de producenten van dit afval. Daarom is die internationale samenwerking uitermate relevant. De minister zegt echter dat als hij in overleg treedt met andere landen en organen hij niet met lege handen kan komen, omdat hij dan niet geloofwaardig is. Daarom moet hij ook blijven werken aan een eigen oplossing.

Ik kan die denklijn volstrekt volgen, maar ik heb de minister in diverse andere discussies ook horen zeggen dat wij niet steeds moeten proberen het wiel opnieuw uit te vinden. Daartussen zou toch een zeker evenwicht moeten zijn. Het onderzoek dat zal worden verricht moet zich toch voltrekken in bijzondere samspraak en in confrontatie met hetgeen internationaal gebeurt.

Dan kun je je zelfs afvragen of internationale fora niet op een of andere wijze zijn te committeren aan dit onderzoek en zelfs rechtens tot financiële deelname in dat onderzoek te brengen zijn, verondersteld dat typische bodemproblematieken ook model kunnen staan voor lokaties en problemen elders. Ik heb daar niet zo goed zicht op. Daarover wil ik nog wel eens wat horen van de minister.

Minister Winsemius: Mijnheer de Voorzitter! De heer Willems herhaalde eigenlijk dat het beperken van de hoeveelheid afval toch een erg belangrijk probleem blijft: de minister kan wel zeggen dat een kilo hetzelfde is als een ton, maar toch ziet hij het beperken wel als een doelstelling op zich zelf. Ik ben het daarmee eens. Ik heb gezegd dat het bestuursprobleem en niet het milieuhygiënische probleem het hoofdprobleem is. Het beperken van de hoeveelheid afval door voorkomen, door reduceren van de hoeveelheid is mede onze taak, maar ten opzichte van het eerste probleem is dat van secundaire orde. Dat heb ik willen aangeven.

De discussie rond de motie op stuk nr. 9 van de heer Willems over die criteria heeft mij wat verward. In de motie wordt de regering verzocht eerst de criteria te formuleren en aan de Kamer voor te leggen alvorens onderzoek naar geologische berging voor radio-actief afval in Nederland te starten. Nogmaals, ik moet het met collega Van Aardenne overleggen. Ik heb toen wel gezegd dat ik mij dat kan voorstellen. De Kamer moet ook wat meer inzicht hierin hebben om de toezichhoudende rol te kunnen vervullen.

Spelend met ideeën heb ik gezegd dat het moment van de nadere besluitvorming tussen fase 1 en 2 wellicht geschikt is om een aantal criteria op tafel te leggen. Als tijdens fase 2 nadere inzichten ontstaan, kan erna tot een bijstelling van de criteria worden gekomen. In kan dat natuurlijk niet overzien; het is echter denkbaar.

De heer Zijlstra zegt dat er niet met de criteria moet worden gemanipuleerd. Alle schijn daarvan moet worden vermeden. De criteria moeten in zijn ogen beschouwd worden als een soort tien geboden; zij moeten een eeuwigheidswaarde hebben. Dat kan in dit geval natuurlijk niet de bedoeling zijn. Vanzelfsprekend moet er niet met de criteria gemanipuleerd worden. Naar aanleiding van nieuwe inzichten moeten zij echter aangepast kunnen worden. Bij verandering moet natuurlijk een onderbouwing worden gegeven.

Als ik hem goed begrepen heb, is de heer Willems van mening dat hij vóór fase 1 de criteria al wil hebben. Hoewel ik dit graag met collega Van Aardenne wil bespreken, lijkt mij dit onwaarschijnlijk. Zoals gezegd, zal ik onze gezamenlijke mening binnen tien dagen bekend maken.

Winsemius

De heer **Willems** (PSP): Ik vind het van belang dat de minister op de inhoud van de argumenten ingaat. In het huidige voorstel van de commissie-OPLA is een van de aspecten van fase 1 het formuleren van de criteria voor opslag. In fase 1 gebeuren echter ook een aantal andere dingen. Dat mag naar onze mening niet gebeuren, voordat wij eerst de criteria helder hebben geformuleerd, mede gelet op het in 1979 door de ICK geformuleerde criterium.

Ik vind het een goede zaak dat de minister in principe bereid is het standpunt van zijn collega Van Aardenne gezamenlijk met hem in heroverweging te nemen. Hij is hier echter aanwezig om met ons een discussie aan te gaan over de vraag of hij het ook geen verstandige zaak zou vinden. Het ligt in het verlengde van zijn nota om eerst een radiologisch criterium te formuleren alvorens het onderzoek verder in gang te zetten.

Minister Winsemius: Ik kan weinig meer toevoegen aan wat ik hierover eerder heb gezegd. Ik was reeds ingegaan op de genoemde punten. Nogmaals, binnen tien dagen zal ik laten weten hoe wij er in gezamenlijkheid over denken.

De heer **Lankhorst** herhaalde zijn wens om het lava/mava eerst op te bergen. Het blijft natuurlijk een vrij principiële punt. Hij vroeg wat zwaarder woog: de afspraak met Zijpe of de gezamenlijke opslag. Het mag duidelijk zijn dat het beleid zich richt op de gezamenlijke opslag. De afspraak met Zijpe blijft belangrijk. Wij proberen aan beide punten inhoud te geven.

De heer **Lankhorst** (PPR): Maar er is weinig tijd! Als blijkt dat dit binnen een jaar niet haalbaar is, vraag ik mij af wat er op dat ogenblik zwaarder zal wegen. De minister kan toch niet om de afspraak met Zijpe heen? Naar mijn mening maakt hij het alleen maar moeilijker. De minister moet zich houden aan de afspraak, in plaats van te zeggen: 'dat zien wij dan wel eens'.

Minister Winsemius: Wij proberen heel nadrukkelijk beide soorten afval gezamenlijk onder te brengen, alsmede ons aan de afspraak met Zijpe te houden. Mocht het schip stranden, dan zal ik het laten weten.

De heer **Lankhorst** (PPR): Wanneer wil de minister de Kamer dit laten weten?

Minister Winsemius: Als het schip strandt!

De heer **Lankhorst** (PPR): Dat kan dus bij wijze van spreken op 31 december 1985 zijn.

Minister Winsemius: Het zou mij uitermate teleurstellen, als de heer Lankhorst niet eerder aan mijn jas zou trekken. Ik kan hier echter niet op vooruitlopen. Ik heb geen intentie om het schip te laten stranden. De vraag van de heer Lankhorst wanneer ik denk het schip te laten stranden, is een beetje fictief.

De heer **Lankhorst** (PPR): Het is echter belangrijk dat de minister niet zegt dat hij een afspraak met Zijpe heeft en dat deze afspraak voor hem belangrijk is. Als snel blijkt dat die afspraak niet te houden is onder een integrale opslagfaciliteit, dan zegt hij niet dat hij niet daarnaar zal streven, maar dat hij zich zal houden aan de afspraak met Zijpe. De minister zegt dat op dit ogenblik niet. Ik vind dit vrij verregaand in de richting van Zijpe.

Minister Winsemius: Mijnheer de Voorzitter! De heer Lankhorst probeert mij iets te laten zeggen, wat ik inderdaad niet gezegd heb. Ik wil nog wel eens herhalen wat ik gezegd heb. Dit is echter de vierde keer. Wij proberen het KSA en het mava/lava op één plaats op te slaan. Wij proberen daarvoor een lokatie te vinden voor 1 januari 1986, zoals overeengekomen is met de gemeente Zijpe. Het komt wel meer voor dat je twee dingen tegelijk doet en dat je probeert deze tegelijkertijd te realiseren. Dit is volgens mij geen unicum. Mocht dit tot andere conclusies aanleiding geven, dan zullen wij proberen deze te trekken.

Er is gevraagd wanneer begonnen wordt met het geven van voorlichting. Bij het naar buiten brengen van de werkwijze van de commissie-LOFRA moet hiermee begonnen worden. In de motie van de heren Tommel en Braams wordt de regering uitgenodigd de publieksvoorlichting wat het radio-actief afval betreft met spoed ter hand te nemen en hier ook de milieubeweging bij te betrekken.

Ik geloof dat ik mij hier volledig in kan vinden en deze motie als een ondersteuning kan beschouwen. Ik denk dat wij in het eerste kwartaal van 1985 het complete beeld van de voorlichting kunnen geven. Bij het naar buiten brengen van de werkwijze begint echter de voorlichting over de procedures en dergelijke. Met name als de namen van lokaties genoemd

worden, moet je terdege de voorlichting verzorgen.

De heer **Tommel** (D'66): In de motie wordt bedoeld dat het voorlichtingsmateriaal ook bij het begin van het overleg aanwezig is om een rol te kunnen spelen. Als dat pas in het midden van het volgende jaar gebeurt, is dat in mijn ogen te laat.

Minister Winsemius: Ik ben het geheel met de heer Tommel eens. Ik denk dat de meeste mensen in het land niet veel slapeloze nachten krijgen, als wij een commissie-LOFRA instellen. Dit wordt anders op het moment dat je plaatsnamen gaat noemen. Op dat moment moeten de voorlichtingsmaterialen en de voorbereiding terdege aanwezig zijn. Het begint bij het naar buiten brengen van de werkwijze, maar gaat naar zijn grootste belang op het moment dat plaatsnamen een rol in de discussie gaan spelen. Wij zullen echter proberen een inzicht op dit gebied te geven bij het naar buiten brengen van de werkwijze.

De heer **Zijlstra** (PvdA): Zal bij het beeld dat wij in het eerste kwartaal van volgens jaar krijgen, ook de milieubeweging betrokken worden, zoals in de motie wordt gevraagd?

Minister Winsemius: Dit staat in de motie. Ik neem dus aan dat wij de rol van de milieubeweging daarin zullen betrekken. Dit is volgens mij een zinvolle zaak. Dit betekent echter niet dat de milieubeweging hiermee bij alle aspecten van de voorlichting betrokken zal zijn. Het blijft primair een rijksverantwoordelijkheid. Wij zullen echter graag gebruik maken van de contacten met de milieubeweging. Wij zullen proberen haar actief een rol te geven.

De heer **Lankhorst** had nog één vraag die voor mij een beetje moeilijk was, namelijk over het aantal hectaren. Het lijkt mij beter dat de heer Codée hierop ingaat.

□
De heer **Codée** (ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer): De heer Lankhorst dacht een verschil te constateren tussen de opmerking van de minister dat voor al het afval van Borssele en Dodewaard een oppervlakte van 2 tot 8 hectare nodig zou zijn, terwijl in het antwoord op vraag 23 iets anders is gezegd voor de opslag in silo's.

In het antwoord op vraag 23 moet echter onderscheid worden gemaakt

Codée

tussen twee situaties: of wel de situatie dat uitsluitend elementen worden opgeslagen of wel de situatie dat KSA plus hoogactief opwekkingsafval wordt opgeslagen. Dat betekent dat of wel 5 hectare voor de silo opslag van de elementen nodig is, dan wel de 4 plus 3,5 hectare ofte wel 7,5 hectare voor KSA en HAVA. Het is dus niet juist om er vijf hectare bij op te tellen.

Minister Winsemius: Mijnheer de Voorzitter! De heer Zijlstra sprak van een aantal werkelijke aanpakken van het probleem van het radio-actief afval. Hij noemde daarbij een aantal voorbeelden die mij enigszins bekend in de oren klonken. Hij zei daarvan dat zij op dit moment op laboratoriumschaal van toepassing zijn. In alle eerlijkheid: als wij ons geheel richten op een dergelijke toepassing, hebben wij wel erg weinig waarborgen. In dat geval is het ijs waarop wij willen schaatsen te dun. Ik ben het wel met hem eens dat dit soort ontwikkelingen nauwkeurig gevolgd moeten worden en dat wij daarin zelf aan de onderzoekskant een rol moeten spelen waar dat zinvol mogelijk is.

De heer Zijlstra vroeg bij herhaling naar geheimhoudingsproblemen met COSEMA, met name of een en ander bij een eventuele verlenging van een contract ook een rol speelt. Ik heb geen idee. De eventuele verlenging zou immers eerst ten principale moeten worden besproken. Als onderdeel van die discussies zou dat naar voren moeten komen.

De heer Zijlstra vroeg naar de stand van zaken met betrekking tot de tussenopslag en Ahaus. Hij zei dat er geen antwoord was gegeven op vragen op dit punt. Een van de bezwaren die vanuit de gemeente Ahaus zijn ingebracht heeft betrekking op de ook door de heer Zijlstra genoemde koppeling met het oog op het sluiten van de cyclus. Gorleben moet dan klaar en in bedrijf zijn. Deze bezwaren hebben de Duitse autoriteiten niet overgenomen. Naar onze informatie zal 'Ahaus' in 1986 in gebruik worden genomen. Dit is de informatie waarover ik op dit moment beschik.

De heer Zijlstra heeft drie moties ingediend. De eerste motie betrof de opslag van KSA in of bij bestaande kerncentrales. In de motie wordt het oordeel uitgesproken dat dit de voorkeur verdient. De heer Zijlstra verzoekt de regering, het beleid voor de opslag op land daarop te richten.

Deze motie lijkt mij prematuur. Bestaande kerncentrales in Nederland hebben een looptijd van vijftien jaar. Ik dacht dat u betrokken wilde worden in de discussie over een eventueel vervolg daarop.

Als die discussie heeft plaatsgevonden, kan deze motie wellicht – dat is mede afhankelijk van het oordeel van de Kamer – beter tot haar recht komen. Op dit moment lijkt het mij niet verstandig om de interimopslag voor vijftien jaar te richten op bestaande kerncentrales.

De tweede motie van de heer Zijlstra verzocht de regering, het radio-actief afval van eventuele nieuwe kerncentrales niet in haar beleid te betrekken. Uit wat ik eerder heb gezegd, mag duidelijk zijn geworden dat ik aanvaarding van deze motie moet ontraden. Wij proberen op één lokatie opslag tot stand te brengen. Als wij zouden besluiten tot meer kerncentrales die onder dezelfde noemer vallen, dan zouden die ook op die ene lokatie het afval moeten bergen.

Een vraag van de heer Zijlstra heb ik twee maal gemist. Hij vroeg of in de f360 miljoen ook de onderzoekskosten zaten. Nee, die zitten daar niet in. Die f360 miljoen zijn alleen voor de aanleg bedoeld.

De heer Zijlstra zei dat het interessant is, te bekijken wat het effect zou zijn van de verdubbeling van kosten op de tarieven, aangezien dit het beeld van de kernenergie zou kunnen beïnvloeden. Zou het niet aardig zijn, zo zei hij, om te weten wat je zou doen als je pas honderd jaar later zou leren dat de kosten hoger zijn. Over honderd jaar zouden wij dan nog eens kijken wat wij dan met het afval gaan doen. Dan blijken zij veel hoger te zijn en zijn die kerncentrales er niet meer.

Het Rijk moet dan voor die kosten opkomen. Wat zou het echter ontzettend aardig zijn, te weten wat je zou doen als die kosten lager blijken te zijn. Op dit moment ga je uit van de beste schatting van die kosten. Je hoopt daarmee goed te zitten. Mocht je halverwege de rit tot een ander inzicht in die kosten komen, dan zal je de tarieven aanpassen, neem ik aan. Dat kan dus twee kanten op over honderd of eventueel minder jaren.

De heer Zijlstra (PvdA): Kan de minister mij één voorbeeld noemen van kernenergieprojecten, vooral in de sfeer van de opslag, die goedkoper zijn uitgevallen dan men had geraamd?

Minister Winsemius: De meeste projecten waren in 1984 nog niet in

ontwikkeling! De honderd-jarentermijn is dus moeilijk te hanteren. Als je echter op serieuze schaal opslag- of verwerkingsmethoden ontwikkelt, dan gaat ook daarbij na verloop van tijd een leercurve gelden. De heer Zijlstra overvraagt mij echter om precies één voorbeeld te noemen. Ik kan het mij haast niet anders voorstellen dan dat hetzelfde geldt als hetgeen op een aantal andere plaatsen geldt.

De heer Zijlstra (PvdA): De minister citeert mij verkeerd. Ik wilde hier eerst niet op reageren, maar doe dit nu wel omdat hij mij die honderd jaar in de schoenen schuift. Ik heb gezegd: over enkele decennia, mogelijk over honderd jaar. Enkele decennia is men al bezig, oplossingen te zoeken voor opslag, overigens zonder duidelijk positief resultaat. Ik herhaal dus mijn vraag of hij mij één voorbeeld kan geven van een opslagfaciliteit of iets dergelijks – ik wil dit best uitbreiden tot kernenergie in het algemeen – waarbij de kosten lager bleken te zijn dan geraamd.

Bijna zonder uitzondering heb ik in verband met kernenergie gezien dat verveelvoudigingen in de orde van vier, vijf keer normaal zijn. 'Lagere kosten dan geraamd' vind ik een karikatuur van wat er in werkelijkheid is gebeurd.

De Voorzitter: Mag ik de leden vragen, de interrupties kort te houden? Wat wij zojuist hebben meegemaakt, was daar geen goed voorbeeld van.

De heer Lansink (CDA): Nu wordt weer een interruptie gepleegd met de woorden 'bijna zonder uitzondering'. Dat suggereert dat in alle landen overschrijdingen van vier keer het bedrag hebben plaatsgevonden. Dat is volstrekt onjuist! De heer Zijlstra kan met mij de documenten nakijken. Laat hij echter niet alleen naar de Verenigde Staten kijken – je vindt daar overigens zelfs grote verschillen – maar ook naar België, Frankrijk, Duitsland, Zweden en dan hebben wij het niet over China.

Minister Winsemius: Ik kan alleen maar herhalen wat ik eerder heb gezegd. De kosten worden zo goed mogelijk geschat en dat zal kunnen inhouden dat je rekening houdt met wat je aan kostenontwikkeling verwacht voor die dingen. Dat lijkt mij redelijk.

De heer Zijlstra vroeg verder naar het proliferatie-aspect. Hij zei dat ik daar niet op ingegaan ben. Ik had de bedoeling daarop ingegaan te zijn, toen ik sprak over de bewaking en

Winsemius

toezicht die toch al nodig zijn en die met grote zorgvuldigheid moeten plaatsvinden, niet alleen gedurende de eerste dag, maar gedurende de gehele loopperiode van dit soort opslag. Het is namelijk een bestuurlijke verantwoordelijkheid, met alle aspecten, zoals een proliferatie-aspect. Dat pak je op en daarbij heb je weinig keus. De bewaking, toezicht en alle andere faciliteiten moeten daarop worden aangepast.

In de laatste motie van de heer Zijlstra spreekt hij over het onderzoek van de heren Van Opbroek en Den Hartog. De regering wordt in die motie verzocht, het bedoelde vervolgonderzoek mogelijk te maken en een beslissing over eventuele booractiviteiten op te schorten tot na voltooiing van dat onderzoek. Volgens de heer Zijlstra zou de regering dit moeten omhelsen. Als dat het geval was geweest, had dat in een op dit moment niet besproken regeringsstandpunt met betrekking tot OPLA gestaan. In OPLA-fase 1 is voorzien dat beperkt nader onderzoek naar stralingsschade plaatsvindt. Dat staat ook in het rapport.

De heer Zijlstra verwijst met name naar boringen rondom of in zoutstructuren. Ik neem aan dat hij speciaal refereert aan boringen in zoutstructuren, waartoe men in fase 3 tot een aanleg zou overgaan. Eerder dan dat kan ook eventuele schade – die zoals de heren Van Opbroek en Den Hartog suggereren niet uitgesloten is – niet plaatshebben. Naar onze mening is er genoeg inzicht aanwezig. Ik vind het curieus dat wij hier over dit ene onderzoek spreken.

Er zijn namelijk verschillende onderzoeken en verschillende inzichten die noodzakelijk zijn voordat er voldoende duidelijkheid is of men werkelijk in de praktijk over moet gaan tot zo'n ondergrondse opslag. Tegen die achtergrond moet ik de aanvaarding van die motie ontraden.

De heer Ernsting heeft een aantal kanttekeningen bij de nota geplaatst. Hij heeft mij ook aan de hand gedaan wat ik het beste kan doen. Alle kanttekeningen waren vragen om iets meer reactie dan ik op dit moment kan geven. Ik zal dat graag schriftelijk doen. Ik zal proberen dat ook binnen die termijn van tien dagen te doen.

De heer Ernsting herhaalde de vraag of het KSA het bestuurlijk overleg niet in hoge mate zou belasten. Naar mijn idee maakt dat het eigenlijk niet complexer, omdat het al een buitengewoon probleem is om het

onder te brengen. U heeft enigszins kunnen meemaken wat daar voor reacties op kwamen. Ik kan u verzekeren dat je bestuurlijk veel meemaakt. Je krijgt een buitengewoon inzicht in de maatschappelijke verhoudingen in Nederland.

Ten slotte zei de heer Ernsting dat het onderzoek zoals dat beschreven wordt in OPLA de kans op definitieve opslag in Nederland vergroot. Als je de mogelijkheid hebt, vergroot het die kans, maar naar mijn idee vergroot het ook weer de kans dat het in het buitenland zal gebeuren, want je staat niet met lege handen. Als je zelf niets hebt, ben je aan de heidenen overgeleverd. Als je zelf een mogelijkheid hebt, kan je naar optimalisering van de mogelijkheden zoeken. Het OPLA-onderzoek vergroot dus inderdaad de kans op opslag in Nederland...

De heer Ernsting (CPN): Ik doelde op de kwestie van het erbij betrekken van het afval van de nieuwe centrales, waardoor de hoeveelheid nogal wordt vergroot. Is dat niet van invloed op de uiteindelijke beslissing om in Nederland een oplossing te zoeken, dan wel in het buitenland? Naarmate je meer op te bergen hebt, zul je minder weg kunnen stoppen in gaatjes, die eventueel nog in het buitenland voorradig zijn.

Minister Winsemius: Dat is waar en dat vergroot het probleem. Echter, op internationale schaal blijkt waar wij in Nederland over praten een zeer klein gedeelte te zijn van het totale probleem. Ook in onze buurlanden heeft men met een schaal te maken, waarover niemand in de Nederlandse samenleving spreekt. Hoewel ik het met u eens ben dat daarmee het probleem groter wordt, moet ik zeggen dat het op internationale schaal niet veel meer is dan een druppel.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Tommel noemde twee volstrekt theoretische situaties, waarin opslag op bepaalde lokaties tot bepaalde problemen zou kunnen leiden. Hij vroeg zich af, of hier niet de milieueffectrapportage (MER) op losgelaten zou moeten worden. Een aantal van dergelijke problemen vindt men terug in de taakstelling voor de commissie-LOFRA. Ik denk daarbij vooral aan de macroscopische aspecten, bij voorbeeld een opslag naast een raffinaderij; dat zou alleen maar in het noorden des lands kunnen zijn. Die zaken worden door de commissie-LOFRA meegewogen.

Daarna zou met een MER bezien moeten worden hoe een en ander gerealiseerd zou kunnen worden. Overigens, daar kan uitkomen dat de inzichten nog niet voldoende ontwikkeld waren en dat er redenen zijn om het op die plaats nu juist niet te doen. Die kans is vrij klein met de kennis die wij nu hebben maar ik zou die mogelijkheid niet willen uitsluiten.

De heer Van der Vlies vroeg ook aandacht voor de MER voor lokaties en noemde vergelijkingsfactoren, waarmee bepaald zou kunnen worden welke lokatie meer geschikt zou zijn dan andere lokaties. Milieuhygiënisch zou het op zeer veel plaatsen in Nederland kunnen maar bepaalde plaatsen genieten een sterkere voorkeur dan voor andere geldt. Kan de MER niet helpen om hier tot grotere duidelijkheid en aanvaardbaarheid te komen?

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal deze suggestie van de heer Van der Vlies doorgeven aan de commissie-LOFRA, die dit aspect kan betrekken bij het plannen van de werkwijze. Ik weet niet, of dit in de tijd een haalbare zaak is maar ik geloof wel dat dit voordelen zou kunnen bieden, met name voor de laatste drie lokaties. Er kunnen echter wat problemen met de tijd rijzen.

In verband met internationaal overleg en onderzoek heeft de heer Tommel gezegd dat voor geld alles te koop is. Hij meent dat de Nederlandse oplossing peperduur is. Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat het opvolgen van de suggesties van de geachte afgevaardigde peperduur zou zijn als wij een manier willen aanhouden waarbij wij ons prettig bevinden. Natuurlijk wordt er internationaal rond gekeken. We zoeken naar samenwerking met andere landen, ook bilateraal, die tot oplossingen kan leiden. Echter, men staat nu niet direct te dringen.

Bij fase één stoppen, kan niet. Daarom suggereerde de minister, de motie bij de OPLA-discussie in te brengen, zo meent de heer Tommel. Mijnheer de Voorzitter! Men kan in dit verband aan het faseren van fasen denken, aan het aanpassen van het tempo. Ik meen dat het bureau-onderzoek in het kader van OPLA moet doorgaan. Het is nuttig, dat wij hier het inzicht zoveel mogelijk vergroten.

De heer Lansink (CDA): Hoor ik het goed dat na een fase, bij voorbeeld fase één, niet gestopt zou kunnen worden?

Winsemius

Minister Winsemius: Natuurlijk kan men stoppen. Als ik die indruk heb gewekt, is dat fout. Na de eerste fase, zo staat ook in het regeringsstandpunt, dient er een nadere informatie van de Kamer te volgen; er worden dan nadere besluiten geformuleerd. Daar moet de Kamer bij betrokken worden.

De heer Tommel (D'66): Dat mag zo zijn, maar op dat moment komt de minister met precies dezelfde argumenten als hij nu aanvoert om de eerste fase uit te voeren. Wat worden wij nu wijzer in die twee jaar? Dan is er in het buitenland natuurlijk ook nog geen opslagplaats beschikbaar. De minister zit dan op dezelfde plaats met hetzelfde verhaal, namelijk dat er nog geen oplossing is, omdat niemand zich aanbiedt, zodat hij de tweede fase in wil. Een aantal jaren later houden wij precies dezelfde discussie. De minister zegt dan dat hij wel de derde fase in moet gaan.

De heer Willems (PSP): Dan zit er een andere minister!

Minister Winsemius: Naar vigerende inzichten niet! In het regeringsstandpunt inzake het OPLA-rapport zijn tijden genoemd. Als dat verstandiger is, kan besloten worden termijnen te verlengen, te koppelen enz.

Zoals het er nu voorstaat, lijkt het ons zinvol, vooral om de aansluiting met het internationale onderzoek te handhaven, de fasen snel achter elkaar uit te voeren. Dat staat in het regeringsstandpunt.

De heer Tommel D'66: Dan is er dus van stoppen geen sprake. Gelet op de redenering van de minister is dat geen reële mogelijkheid meer.

Minister Winsemius: Dat kan volstrekt nog. Onderzoek kan altijd worden gestopt.

De heer Tommel (D'66): Dat kan wel, maar als de minister zijn redenering handhaaft dat hij in de markt moet blijven en geen zekerheid heeft dat hij alles kan bergen, is de volstrekt logische consequentie dat de minister doorgaat tot en met de derde fase.

Minister Winsemius: Als je niets kunt, is de logische consequentie dat je doorgaat.

De heer Braams (VVD): Het is niet zo logisch, maar vooruit!

Minister Winsemius: Het is ook mogelijk dat wij een ander inzicht krijgen. Ik denk ook aan het punt dat wij met de heer Van der Vlies hebben

besproken. Aan de hand van de ontwikkeling van de maatschappelijke aanvaardbaarheid, de mogelijkheden tot internationale opslag of opslag in Nederland kan ons inzicht zich ontwikkelen en kunnen wij ons beleid bijstellen. Je kunt het onderzoek stoppen, je kunt onderzoek plegen naar opslag in zoutlagen, enz.

De heer Tommel (D'66): Ik wil niet in herhaling vervallen, maar de minister spreekt zich zelf toch tegen. Hij zegt dat er geen oplossing in het buitenland aanwezig is en dat hij dus wel onderzoek moet doen. Als ik dan zeg, dat hij over twee jaar of over vijf jaar ook geen oplossing in het buitenland heeft en even goed wel kan stoppen....

Minister Winsemius: Dat is nog niet zo erg duidelijk. Er zijn initiatieven van ons en van anderen. Ik noem de China-optie. Toen ik die een jaar geleden voor het eerst hoorde, had ik dat niet verwacht. Op andere plaatsen zijn ook initiatieven ontwikkeld. In verschillende landen is nu de druk op de ketel, in andere landen vaak nog meer dan bij ons. Daarom mag worden aangenomen, dat er op dit gebied ontwikkelingen kunnen zijn die kunnen leiden tot herziening van het tijdschema dat wij voor ogen hebben voor de besluitvorming. Ik heb al eerder beargumenteerd waarom wij op dit moment naar mijn idee moeten doorgaan.

De heren Lansink en Braams vinden één opslagplaats beter. Ik ben het daarmee uiteraard eens.

De heer Braams sprak over het niet opwerken. Er was een nuance in zijn standpunt. Ik denk dat dit onderwerp het best aan de orde kan komen bij de bepaling van het regeringsstandpunt over de BMD. Naar aanleiding daarvan zullen wij met de Kamer discussiëren.

De heer Lansink citeerde mij alsof ik gezegd zou hebben dat de belevingsaspecten onderbelicht zijn. Ik wijs erop, dat ik de heer Lansink zelf citeerde toen ik dat zei.

De heer Lansink (CDA): U was het met die beschouwing eens. Daarom kon ik haar in termijn toelichten.

Minister Winsemius: De heer Braams vroeg hoe het NIMBY-effect, not in my back-yard, kan worden verminderd. Verstond ik hem goed, dan ging hij zo'n beetje uit van het standpunt: voor wat hoort wat.

De heer Ernsting (CPN): Voor geld is alles te koop!

Minister Winsemius: Niet alleen voor geld! Er zijn ook andere mogelijkheden. Ik meen dat de mogelijkheid die de heer Braams noemt zeker niet moet worden uitgesloten. Het zou ook een beetje curieus zijn als ik dat wel deed. Voor Zijne hebben wij dat al in zekere zin gedaan. Er zouden een aantal schietoefeningen niet langer daar worden gehouden. Dat zou dus tot de mogelijkheden behoren, maar daarop kan niet worden voortgelopen en moet eerst worden gezien welke mogelijkheden serieus zijn.

De heer Braams benadrukte voorts dat het onderzoek, ook internationaal, zou moeten worden voortgezet, mede vanwege het inzicht in prijzen. Prijzen spelen zeker mede een rol, maar belangrijker nog is dat je daardoor op de hoogte bent van de ontwikkeling. Dat kun je natuurlijk nooit zijn zonder dat je bij een onderzoek betrokken bent, de voor- en nadelen van methoden, de wenselijkheden en onwenselijkheden kent. Daar hoort zeker het prijsaspect bij.

De heer Van der Vlies vond ook dat wij moesten proberen met anderen tot oplossingen te komen en niet alles zelf moesten gaan uitvinden. Nogmaals, de rol in het onderzoek moeten wij behouden al was het maar om op de hoogte te blijven van de werkelijke ontwikkelingen en om die te kunnen toetsen op mogelijkheden voor Nederland. Omdat wij klein zijn, moeten wij dan ook internationaal proberen de toegankelijke fora voor de discussie en het onderzoek te stimuleren om meer onderzoek op dit gebied te doen en wij daarin een rol kunnen spelen om zoveel mogelijk gegevens ook voor ons toegankelijk te doen zijn. Dat is een duidelijk belang dat wij ook hebben bij het vinden van goede oplossingen, maatschappelijk aanvaardbare oplossingen voor de problematiek van het radio-actief afval.

De beraadslaging wordt gesloten.

De Voorzitter: Het komt mij voor, dat wij nog een aparte procedurevergadering moeten wijden aan de vraag welke moties wanneer in stemming zullen worden gebracht. Dat geldt vermoedelijk ook voor het vervolg van de discussies in verband met het MINSK- en het OPLA-rapport.

Sluiting 17.48 uur.